જફ્રરમંદ ઝંડેકા નિશાન તક મિટા દિયા? ચક્રવર્તી રાજાઓંકી ખાકકો ગંગા ઔર જમનાકે પાનીમેં રેતકે જર્રોંકે નીચે છુપા દિયા?

આઝાદ—જાનતા હૂં, જાનતા હૂં. મેરી કૂવતે સમાઅત, તેરી જબાનસે બુધ ઔર હકસિલીકી ફ્રિલૉસૉફી સુન્નેકે લિયે તૈયાર નહીં. જયસે તેરી જબાન પર મેરે વસ્લકે લિયે હય ઇન્કાર, ઔર નહીં, ઉસી તરહ મેરે લબોં પરબી રહમકા ઇકરાર નહીં.

મુસલ્લસાત.

આબરૂસે ફ્રૈલ તૂ દેતી નહીં ગર ચાહકા,
દમ હવા કર દેગા પાની ખંજરે જાંકાહકા,
આલમે ફ્રાનીમેં દેખ, આલમ ફ્રના ફ્રિલ્લાહકા,

નાજ—રાસ્તા અચ્છા નહીં હર રાહસે યક-રાહકા,
જુલ્મકી સૌ રાહ પર મત કર યકીં યક રાહકા,
કારવાં મંજિલ પે કબ પહુંચા કિસી ગુમરાહકા?

આઝાદ—અગર તૂ ચુપ ન રહેગી, તો તેરી જબાન પર ખામોશીકે લિયે ખૂનકી મુહર લગાના પડેગા, ઔર વ્હો ગુસ્તાખ હાથ, જો (જારાકો બતાકર) ઇસ છોકરીકે ખૂનમેં ડુબનેવાલા હય, તેરી ગરદનકી તરફ બઢાના પડેગા.

નાજ—(જારાકો બતાકર) ઇસ છોકરીકા ખૂન?

આઝાદ—હાં, ઇસકા ખૂન.

નાજ—તેરા મુસમ્મિમ ઇરાદા હય?

આઝાદ—મયેં કુસમ ખા ચુકા હૂં.

નાજ—ગુનાહ?

આઝાદ—તેરા ઇન્કાર.

નાજ—કયસા ઇન્કાર?

આઝાદ—વસ્લકા ઇન્કાર.

નાજ—તો કયા મેરે બદલે મેરી હમશીરકી હલાકત?

આઝાદ—બલકે તેરે ખાનદાનસે અદાવત.

નાજ—ઇન સબકી જાનોંકા મુઆવિઝા; કોઇ ચીજ હો સકતી હય?

આઝાદ—હાં, એક ચીજ.

નાજ—નામ?

આઝાદ—ઇસ્મત. [ચોંક કર, નાજ ઉઠ ખડી હોતી હય.]

નાજ—ચુપ બદબખ્ત! નફ્રરત સિયર, કાજિબ, મુફ્તરી, કમ હિમ્મત, અગર તેરી તલવારકી બિજલી, સાવન; ભાદોંકી તરહ મેરે

સાંમનેંહી, મેરી બહનકે ખૂનકા કતરા કતરા બરસાયગી, ફિરભી તેરી આબરૂરેજ ઉંગ્લી, દામાનેં સીતા ઔર મરિયમકી કસમ, મેરે દામનકો હરગિજ છૂને નહીં પાયગી!

આજાદ—અચ્છા, યહે ઇરાદા હય!

નાજ—હાં.

જારા—યેહી ઇરાદા હય? અગર તૂ મેરી જયસી હજાર બહનોંકે ખૂનસે અપના હાથ સુર્ખ કરેગા, તોભી તેરી સિયાહકારીકા કાલા દાગ; ઇસકી સુફેદ ચાદર પર નહીં જમેગા.

નાજ—બેશક, કભી નહીં જમેગા.

[આજાદ, નાજ ઔર જારાકો ફિર ધક્કા દેતા હય.]

આજાદ—અચ્છા! અચ્છા! ઓ જલીલ, કમીની! દેખના અબ મેરાભી કીના! કીના! કીના! તુઝસે, તેરે બાવફાઓંસે, બચ્ચે બચ્ચેસે, મકીનસે, મકાનસે, યગાનોંસે, ખાનદાનસે.

મુખમ્મસ.

ઇસ ગિલ પે ખૂનો ગિલ હો; ખિલાઉં જો ગુલ પે ગુલ,
બિલકુલ મિટાઉં કુલકો, હર યકકા હો કુલ પે કુલ.
પલ પલમેં બહરે ખૂ પે હો કુસ્તોંકા પુલ પે પુલ,
હયબતસે મિસ્લે ગૂલ, મચાયે વુ ગુલ પે ગુલ.
હર રંગ બે દરંગ ન ર્હે જંગ હારૂંગા,
બૂઢે, જવાન, લડકેકો મયૈં લડકે મારૂંગા.

નાજ—અયસી યાવાગોઇ, હર્જાદરાઇ, હિજિયાં, ચર્બ જબાની, લસ્સાની, મેરે દિલકો નહીં ધડકા સકતી, બહકા સકતી, મના સકતી.

આજાદ—મયૈં ખૂબ જાનતા હૂં કે ઔરતોંકી જબાન, દિલ; ઇરાદે; ઇસ્તકલાલ ઔર કૌલો કરારકી બુનિયાદભી કભી ઇસ્તેહકામ નહીં પા સકતી. ઇસી લિયે તો અરબને કૌમે અનાસકો પરદેમેં અસીર કિયા, ઔર ચીનને છોટે કદમ ખૂબસૂરતી તસવ્વુર કરકે; હિકમતે અમલીસે પા બ જંજીર કિયા.

નાજ—કુછભી હો, મગર જબ તક કસ્રે તન મજબૂત હય, ગુલજારે ઇમાન શાદાબ હય.

આજાદ—જબતક મેરે સમુંદરે મઅસિયતમેં જજરો મદ હય, તેરે ગુલજારકા બર્ગો બાર નજરે સયલાબ હય.

જારા—ફિર હરા હોગા.

આજાદ—ફિરસે!

નાજ—નસીમે ઇંમાસે.

આજાદ—કહાંસે આયગી ?

જારા—મદીનેસે, મક્કેસે, અજમસે, દુનિયાકે હર મસ્જિદસે.

નાજ—ઔર નસીમ કયા હોગી, સુન ! નેકોં, જાહિદોંકા સાંસ, મઅસૂમ યતીમોંકી આહ, મલાયક મુકર્રબીનકે શહપરોંકી હવા.

આજાદ—ચુપ રહ ! ચુપ રહ ! અબ મયઁ ઠહર નહીં સકતા ! ઓ મઅસૂમ કુરબાની, સર ઝુકા. [જારાકા હાથ પકડ઼કે ખીંચતા હય, જારા; હાથ છોડ઼ાકર હટ જાતી હય.]

નાજ—સબ્ર ! સબ્ર ! અય કત્તાલે આલમ. તુઝે દસવાનેકે લિયે અભી લાતી હૂં એક આતશી નાગ. [નાજ; દૌડ઼કર તપંચા લેને જાતી હય, આજાદ સીટી બજાકે દો જલ્લાદોંકો બુલાતા હય, જલ્લાદ આકર સર ઝુકાતે હયઁ.]

આજાદ—(જલ્લાદોંસે) કયા તુમ્હારે સીને ઉન બાદલોંકી તર તો નહીં હયઁ, જો ગમ હવાકે જરાસે થપેડ઼ેસે રો દિયા કરતે હયઁ ?

જુરઅત—નહીં સરદાર, નહીં. હમારે સીનેમેં છુપા હુઆ ફૌલાદી દિલ; સમુંદરકી સતહમેં પોશીદા ચટાનકી તરહ હય.

આજાદ—શાબાશ ! શાબાશ !

જુરઅત—હુકમ ?

આજાદ—કત્લ.

હયબત—કિસકા ?

આજાદ—ઇસ લડ઼કીકે માં ઔર બાપકા. [જારા ડરકર રહમ ચાહતી હય]

જારા—રહમ કર ખુદારા !

આજાદ—(ગુસ્સેસે.) ખામોશ !

જુરઅત }
હયબત } બેહતર હુજૂર.

આજાદ—જાવ. [જુરઅત ઔર હયબત અલગ અલગ જાતે હયઁ, આજાદ; જારાકો ઘસીટકે લે જાતા હય, જારા ચિલ્લાતી જાતી હય, જુરઅત; ફીરોજાસે બાતેં કરતા આતા હય]

જુરઅત—(ફીરોજાકો) મયઁ નહીં જાનતા કે તુઝે કયૂં માર રહા હૂં.

ફીરોજા—કુસૂર !

જુરઅત—હુકમ.

ફીરોજા—કિસકા ?

જુરઅત—સરદાર. [નાજ; પિસ્તોલ લિયે દીવાનાવાર દાખિલ હોતી હય, ઔર ગુસ્સેમેં જુરઅતકો આજાદ સમઝકર રોકતી હય.]

નાજ—ખબરદાર ! જાલિમ આજાદ, ખબરદાર ! (નાજ; જુરઅત પર તપંચા છોડ઼તી હય, તાક ચૂકનેસે, ભૂલમેં, ગોલી ફીરોજાકો લગતી હય, ફીરોજા ચીખ મારકર મરતી હય, નાજ; ફીરોજાકો મરી હુઇ દેખકર ચોંકતી હય.) કૌન ! મેરી મા ?

[હયબત; અંદરસે નસીમકો ઘસીટ લાતા હય, જુરઅત; ફૌરન નાજકો ગોલી મારતા હય, નાજ; હટી જાતી હય, ગોલી ભૂલમેં નસીમકો લગતી હય, નસીમ; ચીખ મારકર તડ઼પતા હય.]

નસીમ--ઓ ખુદા ! મૌત ! [નાજ, નસીમકો મરા હુવા દેખકર વાવયલા કરતી હય.]

નાજ—હયહાત ! મેરા બાપ ! (પુકારકર) અરે લોગો, જુલ્મ ! જુલ્મ ! અરી જમીન, ઇન્તેકામ ! અરે આસમાન, મદદ ! ચીલો, ઉકાબો, ચિયૂંટીયો, નોચ લો દુશ્મનોંકો, જાલિમોંકો ! ઉફ ! ઉફ ! [જુરઅત ઔર હયબત, તલવાર ખીંચે નાજ પર લપકતે હયેં, નાજ; ઇધર ઉધર દૌડ઼કર અપનેકો બચાતી હય, ઐયૂબ દાખિલ હોતા હય, જુરઅત ઔર હયબત રુક જાતે હયેં.]

ઐયૂબ—કયા હય ? ઉફ ! જુલ્મ ! [જુરઅત ઔર હયબત, ઐયૂબ પર હમ્લા કરતે હયેં, ઐયૂબ લડ઼કર, આખિર જખ્મી હોકર ગિરતા હય, નાજ; ઘબરાતી હય.]

નાજ—ઓ આસમાને મહબ્બતકે સિતારે, તૂભી ગુરૂબ હુઆ ?

[જુરઅત ઔર હયબત, નાજ પર લપકકે પકડ઼ લેતે હયેં.]

જુરઅત—અબ બતા, તેરા કૌન હય ?

નાજ—ખુદા.

હયબત—(પિસ્તોલ દિખાકે) નહીં, કઝા.

નાજ—ઓ આસમાની તાકત, કયા તૂ સચ્ચી હય ?

[કલન્દર; સીઢી પર આકર; મુઆમિલા દેખકે; કમરસે દો પિસ્તોલ દોનોં હાથોંમેં લેકર, હિમ્મતસે પુકારતા હય.]

કુલંદરબેગ—હાં, સચ્ચી હય, મદદગાર હય. [દોનોં હાથેસે; જુરઅત ઔર હયબત પર પિસ્તોલ છોડ઼તા હય.]

નાજ—(કુલન્દરસે) કૌન !

કુલંદરબેગ—વફાદાર નૌકર.

[પિસ્તોલકી આવાજ઼ સુનકર ઇકબાલ ઔર સુહૈલા આતી હયૈં ઔર કુલન્દરકે દોનોં હાથ દોનોં પકડ઼ લેતે હયૈં.]

ઇકબાલ--ઉફ઼ ! ખૂની !

સુહેલા--સિતમગર ! [નાજ, દૌડ઼કર ઇકબાલ ઔર સુહૈલાકા હાથ પકડ઼કે કુલન્દરકો બચાતી હય.]

નાજ--નહીં ! વફાશ નાસોંકા સુલ્તાન, એક નૌકર; આજિજ કંકર, મગર ઇમાનકા ગૌહર.

તહેયૂર

બાબ પહેલા—દિખાવ દૂસરા.

કુલંદરકા મકાન.

[સનીચર ઔર જલેબી ગાતે હુવે આતે હયૈં. કુરસી, મેજ, મેજપર બોતલ; ગિલાસ; દવાત; કલમ; કાગજ વગયરા હય.]

ગાના.

જલેબી—નારે કાતિલ દિલ પર લાગે કારી,
સનિચર—નેવર માઇન—નારે કાતિલ.
જલેબી—મેરા બિસ્મીલ, મુરગેંદિલ ફડ઼કે, જિગર ધડ઼કે.
સનિચર—કયા દિલ પંચર હો ગયા ?—નારે કાતિલ.
નેવર માઇન, નેવર માઇન.

શેઅર.

ચલા ઇસ નાજસે ખંજર, કે કાતિલ, લુત્ફ આ જાયે,
મેરી આસાન હો મુશ્કીલ, તેરા અરમાન બર આયે.
દેખો, દેખો ભાલો સંભાલો ય્હે બાન !
નજરિયાકો ફેરો ન બાંકે જવાન.

સનિચર—ચટક મટક નારી, નખરે ન કર જારી,
સમઝી મયૈં જાનૂં તેરી મકરકી ચાલ.—નારે ફ઼ાતિલ.

અબયાત.

જાને મન, તેરા સલીપર જબસે તાજે સર બના,
ઇશ્કકે ચક્કરસે ચકરાકે મયૈં ઘન ચક્કર બના.

જલેબી—અકલ ઇસ દરજા મેરી વહશતમેં સારી ખો ગઈ,
ચીખકે મયૈં દૌડ઼નેમેં રેલ ગાડ઼ી હો ગઈ.

સનિચર—મેરી શીરીં અદા જલેબી, અગર તમામ જહાનકે હલવાઇ, મુઝે ખિલાયેં આલાસે આલા મિઠાઇ, તોભી તેરી મહબ્બતકે મુકાબિલેમેં સબકા મજા ફીકા હોગા, ક્યૂં કે:—

બયત.

ચાહ દોનોં સિમ્ત હો; તો હૈ મજા અતલસકા ટાટ.
ઇશ્ક સચ્ચા હો તો, જામે જમસે અચ્છા ટીન પાટ.

ગાના.

જલેબી—દામનવા છોડ઼ સાઁવરે દિલ ધડ઼કાયે,
રે અલગરજી, તેરી મરજી જિગર ધડ઼કાયે—દામનવા.
ચલ ચલ ઉલ્લૂકે પઠે, મત કર હમસે યે ઠઠે,
તેરી બાને હયૈં, કે લઠે ? જલેબી; સરપર મારતી હય.

સનિચર—અરરરર ! ખાલા, છોડ઼ સર, ન તોડ઼ના,

જલેબી—નગર ; ડગર અબ ભટકત નટખટ, જારે નાકારે.

સનિચર—તુઝે ગાડ઼ી મંગા, લે જાઊં ઉડ઼ા, જરા તાડ઼ી પીલા.

જલેબી—બસ મુવે, બક બક મત કર !
ઝક તેરી દેખી ભાલી હય યે સારી જાન—દામનવા.

અલ્લાહ ! અલ્લાહ ! પ્યારે સનીચર, અબ તો હમારે સર પર ઇશ્કકા ભૂત અયસા સવાર હય, જયસે ગધેકી પીઠ પર શયતાન, ઔર જેન્ટલમેનોંકે સર પર નૌકરીકા ખફકાન.

સનિચર—મગર જલેબી, યે હમારા આકા મરદૂદ, મજહૂલ:—

જલેબી—એહમક, બુલબુજૂલ.

સનિચર—ગધેકી ઝૂલ. (સામનેસે કલંદરકો આતા હુવા દેખકર; સનીચર ચૌંકતા હય) અરે ! કલંદર આતા હય.

જલેબી—(દેખકર) અરે હાં ! [દોનો ચુપકે ચલે જાતે હયૈં, કલન્દર સોચતા હુવા આતા હય.]

કુલંદરબેગ--(ખુદસે) ઓ પ્યારી, પ્યારી ફરીના, તેરી ફુરકતમેં મેરા ચ્હેરા બોસ્ટોકકે બૂટકી તરહે જર્દ હોકર મુરઝા ગયા, મેરે ધડકતે હુએ દિલમેં ટેલીફોનકી ઘંટીકા અસર સમા ગયા. મેરી ફરીના, મેરી ફરીના, મયૈં ઔર તૂ ઉન્નીસવી સદીકે રોમ્યો જુલ્યટ હયૈં. ઓ શેક્સ-પીયર, તૂ કહાં હય ? હમ કિસકો અપના કિસ્સા સુનાયૈં. કૌનસી ભયૈંસકે આગે બીન બજાયૈં ? [સામનેસે જલેબી ઔર સનીચરકો છિપ છિપકર આતે હુવે દેખકર.]

કુલંદરબેગ--સામનેસે સનીચર ઔર જલેબી આતે હયૈં, કુલંદર. છિપકર તમાશે દેખ. [કુલંદર એક તરફ છિપતા હય, જલેબી ઔર સનીચર કુલંદરકીહી બાતેં કરતે હુવે, આતે હયૈં.]

જલેબી—(સનિચરકો) કૌન ? કૌન ?

સનિચર—અરી વહી, વહી હરામજાદા, ઉલ્લૂકા પઠા, દુમકટા બંદર, હમારા માલિક કુલન્દર.

કુલંદરબેગ—(સનીચરકો દેખકે ખુદસે) કુલંદર ! સુબ્હાન અલ્લાહ ! ચ્હે કૌન ? સનીચર, મેરા ખાદિમ, જિસે મયૈંને ઘરસે નિકાલ દિયા હય ? વાહ ! ચ્હે મેરા નમક કોઢ બનકર ફૂટ રહા હય.

જલેબી--અગર વ્હો ફિર મેરે લિયે તુઝે ઘરસે નિકાલે, તો બંદી ફિલફૌર ઘુંનપાટમેં છુપા લે.

સનીચર--નહીં તો:--

જલેબી—બર્તનોંકી અલમારીમેં.

કુલંદર—(ખુદસે) આફરીન !

સનીચર—ઔર ?

જલેબી—પલંગકે નીચે.

કુલંદરબેગ—(ખુદસે) વાહવાહ !

જલેબી—નહીં તો મુંડેર ફાંદકર હમસાયેકે ઘરમેં, યા ગુસલ-ખાનેકે નીચે ગટરમેં.

કુલંદરબેગ—(ખુદસે) અરી ઉલ્લુકી પઠી, તૂ કયા ગટરમેં ફેંકેગી ? મયૈં તુઝસે પહલેહી ઇસે ખાકમેં મિલાતા હૂં, તુમ્હારી ચાલાકી આજ-માતા હૂં. [કુલંદર જાતા હય.]

સનીચર—(ખુદસે) જુરૂર ગટરમેં ?

અબ્યાત.

પ્યારી જુજ બૂ કે ગટરમેં ભલા કયા મિલતા હય ?
તૂ તો કહતી થી કે ઉલફતમેં ખુદા મિલતા હય ?

જલેબી—હય રહે લાજિમ કે ફના હો તૂ બકાસે પહલે,
પુખ્તા કર ઇશ્કે બશર, ઇશ્કે ખુદાસે પહલે.
[આંખોં પે પટ્ટી બાંધકર કુલંદર ફરેબ મચાતા આતા હય.]

કુલંદરબેગ—ભાગો, દોડો, સંભાલો, બચા લો. મેરી દોનોં આંખે ! શહરમેં બાગીયોંકી ગોલીયોંકા નિશાના હો ગઈ ! ઓ ખુદા ! ઓ બસીર ! મયઁ અંધા હુવા, મયઁ મુઆ. આહ ! આહ !

[સનીચર ઘબરાતા હય.]

જલેબી—(ખુદસે) ઓ મેરે અલ્લાહ ! રહે કયસી બલા ! પ્યારે સનીચર, ઠહર. (જાકર એક મેજ લાતી હય, સનીચરસે) ઇસકે નીચે છુપ જા. જબ મયઁ ઘંટી બજાઉં, તુમ આંખે બંદ કિયે સુરાખસે ગર્દન નિકાલકર મેરે હાથકો ચૂમ લેના. [સનીચર છુપતા હય.]

કુલંદરબેગ—કયા મેરે ઘરમેં તમામ મર ગયે? નૌકર, ચાકર, નફર, સબ ગુજર ગયે? ઓ? ઓ ફરેબી જલેબી, તૂ કિધર?

જલેબી—હુઝૂર, આકા, ઇધર. અય બારે ખુદાયા, રહે આંખોં પર કયા આસેબ આયા? મયઁ કુરબાન, મયઁ નિસાર, મયઁ બલહાર. તુમ્હારે એવજ મેરી આંખે ફૂટ જાયં ! હાય ! મેરે આકાકો કયા હો ગયા ! [ઢંગસે રોતી હય.]

કુલંદર—નહીં, મેરી આંખેંહી ફૂટને દે, વર્ના તેરા બદજાત સનીચર ગટરમેં ગોતે ખાયગા.

સનીચર—(સુરાખસે ગર્દન નિકાલકે જલેબીસે) અરી ! કયા મેરા નામ લિયા? [જલેબી હોટોંપર હાથ રખકર ચુપ રહનેકા ઇશારા કરતી હય, આહટસે કુલંદર ચૌંકતા હય.]

કુલંદરબેગ—(જલેબીસે) કૌન હય?

જલેબી—મેરી હમસાઈકા બુલડૉગ થા.

[સનીચર, સર નિકાલતા હય.]

બયત.

સનીચર—(ખુદસે) મિલ ગયા સરટીફિકેટ ઉલફતમેં જો બુલડૉગકા,
ઇશ્કકે કૉલેજમેં મયઁ તો આજ એમ એ હો ગયા.
[સનીચર છિપતા હય, જલેબી ઘંટી બજાતી હય, સનીચર ગર્દન નિકાલકે જલેબીકા હાથ ચૂમતા હય.]

કુલંદરબેગ—જલેબી, રહે તુ ઘંટી કયું હર ઘડી બજાતી હય?

જલેબી—હુઝૂર, યહાં મેજ પર બાર બાર એક ચૂહા ઇસ કાગજકો કતરને આતા હય, ઉસકો ડરાતી હૂં.

ફુલંદરબેગ—કાગજ ? કયસા કાગજ ? ઉસપર કયા લિખ્ખા હય.

જલેબી—કિબ્લા, યહે લિખ્ખા હય.

[મેજપરસે એક કાગજકા ટુકડ઼ા ઉઠા કર પઢ઼તી હય.]

રેખ્તા.

કુર્સી પે બયઠા મિયાં કુલંદર,
મેજકે નીચે નાચે બંદર,
હય યહે ત્રીયા છલકા મંતર.

[સનીચર, સુરાખસે નિકલકર જલેબીકો ચુપ રહને કહતા હય.]

સનીચર—ઉલ્લૂકી પઠ્ઠી, ચુપ કર! ચુપ કર! [ફિર પઢ઼તી હય.]

જલેબી—અંધા હોવે ગર હલવાઇ, લૂટે નોકર સારી મિઠાઇ.

[સનીચર સર નિકાલકર ખુશી મનાતા હય.]

સનીચર—વાહરી જલેબી, ખૂબ ઉડ઼ાઈ!

કુલંદરબેગ—(જલેબીસે) બસ, બસ, ઔર ન પઢ઼કે બયાં કર. (જલેબી ઘંટી બજાતી હય, સનીચર હાથ ચૂમતા હય.) જલેબી, હાં; મુઝે યાદ આયા. આજ મેરા સુસર ઘંટાલબેગ અપની બેટી ફ઼રીનાકો લેકર યહાં આયગા ઔર કુછ મેરી શાદીકે લિયે ઇન્તેજામ કર જાયગા. લેહાજા તૂ એક ખત સુર્ખ રૈશનાઇસે ઉસે લિખ.

જલેબી—ફરમાઇયે. [જલેબી લિખતી હય, કુલંદર બોલતા હય.]

કુલંદરબેગ—" અય ઈંગ્લંડ, સ્કોટલંડ, આયરલંડ, પેરીસ, ન્યૂ યોર્ક ઔર ઇંડિયાકે ઘંટા ઘરોંકે કિબ્લાગાહ, મૌલાના, ઘંટાલબેગ.—

સનીચર—(ખુદસે) અરરરર! યહે લકબ હય કે દુનિયાકા જુગરાફીયા ?

જલેબી—(કુલંદરસે) હુઝૂર, મયૈં એક બાત પૂછતી હૂં.

કુલંદરબેગ—કયા ?

જલેબી—આપ અપને સુસરકો ખત લિખવાતે હયૈં, યા ઘડ઼ીયોંકે એજન્ટ બનના ચાહતે હયૈં ?

કુલંદરબેગ—અરી નકટી નાદાન; મેરા સુસર હય ઘડ઼ીસાજ.

જલેબી—દુરસ્ત.

કુલંદરબેગ—લિખ.

ફિલ્મ.

હર કદમ પર આપકે કુરબાન લાખોં ટાઇમપીસ,
થક બજાયેં આપ તો, બજ જાયેં સબ ઘડીયોંમેં બીસ.
હર સ્ટેશન માસ્ટર હય આપકે દરકા ગુલામ,
મેહરબાનીસે તુમ્હારી ટાક્ટર લેતે હયેં ફીસ.

[સનીચર, સુરાખસે સર નિકાલતા હય.]

સનીચર--બે-તુકી હાંકે જા બેટા, કૌન સુનતા હય યહાં !
જૂટ ને આંખેં તો ફોડી, કાટાં ભી જાયેગા સીસ.

કુલંદરબેગ—(લિખાતા હય) કયા આપ કદમરંજા ફરમાયેંગે ? કયા આપ અપની એકલૌતી બેટીકો ભી સાથ લાયેંગે ? (જલેબીસે) બસ, આપકા જબરદસ્ત હોનેવાલા દામાદ:"—

સનીચર—(સુરાખસે, ખુદસે) ઇંગ્રેજી આંધા.

જલેબી--(સનીચરકો થપ્પડ મારકે) ફિર ?

[સનીચર છિપતા હય.]

કુલંદરબેગ—(જલેબીસે) જલ્દ જા ઔર યેહ ખત દે આ.

જલેબી--ઔર હુજૂર પતા ?

કુલંદરબેગ—ચોર બાજારમેં કિસી દૂકાન પર, યા તો વ્હો ઘડી બનાતે હોંગે યા ઘડા !

જલેબી—તો હુજૂર, વ્હો ઘડીયાલી હય યા કુંભાર ?

કુલંદરબેગ—અરે નહીં. ઘડાસે મતલબ હય કલૉક. ઔર સુન. અગર વ્હો ન મિલે તો ઉસકી બેટીકો દે આના.

જલેબી--ઉસકા પતા નિશાન ?

કુલંદરબેગ—એપોલો બંદર પર જહાં લેડીયેં હજામત કરતી હયેં, વ્હોભી કિસી જેન્ટલમેનકી ડાઢી મૂંડતી હોગી.

જલેબી--હુજૂર, અયસે આલી ખાનદાનમેં નિસબત ન કીજિયેગા.

કુલંદરબેગ--તુઝે કયા ? બસ ફૈરન જા.

[જલેબી ઘંટી બજાતી હય, સનીચર; સુરાખસે સર નિકાલતા હય.]

જલેબી--(સનીચરસે) પ્યારે સનીચર, મયેં કામકો જાતી હૂં, વાપસીપર તેરે લિયે શેમ્પીયન; ગિલાસમેં ભરકર લાતી હૂં. જબતક તુઝે ઘંટીકી આવાજ ન સુનાઇ દે, ગર્દન ન નિકાલના ઔર મુઝે ગયર હાજિર જાનના. ફિલહાલ રેહે લે, રમસે દિલ બહલા.

[જલેબી રમકી બોતલ ઔર ગિલાસ દેકર જાતી હય.]

કુલંદરબેગ—(ખુદસે) જબ સુસર યહાં આયગા તો આંખેં ખોલ દૂંગા. મગર અભી તક જલેબીકી ચાલાકી કુછ જાહિર ન હુઈ. યહાં મેજ પર એક કેક થા. (હાથસે ટટોલતા હય, સનીચર સુરાખમેંસે જૂતી મેજ પર રખતા હય.) અરે યહે કયા જૂતા? આદમી તો યહાં કોઇ નહીં, ફિર કિસકા? [સનીચર, સુરાખસે સર નિકાલતા હય.]

સનીચર—(ખુદસે) તેરે ફરિશ્તેકા.

કુલંદરબેગ—(ખુદસે) અચ્છા, ખયર! યહે ફરેબભી જાહિર હો જાયગા. અભી તક જલેબી નહીં આઇ. ઘંટી બજાતા હૂં. (ઘંટી બજાતા હય, સનીચર, ભૂલમેં સુરાખસે સર નિકાલ કર કુલંદરકા, હાથ ચૂમતા હય, કુલંદર ઘબરાકર હાથ ખીંચ લેતા હય.) અરરર! યહે કયા શાયદ; વોહી હમસાયેકા બુલડૉગ? (ઘંટી બજાતા હય ઔર મેજસે કાન લગા કર સુનતા હય. સુરાખસે સનીચર બોસા લેતા હય. કુલંદર ચૌંકકર) એ ખુદા! મેજકે નીચે પ્લેગકા ચૂહા!

સનીચર—(ખુદસે) યહે નહીં કહતા કે જાપાનકા બિલ્લા.

કુલંદરબેગ—બસ, બસ, અબ અગર નિકલા તો યહે દવાત મારકર ફૌરન માર દૂંગા, કયૂં કે તાઊનકા ચૂહા મારનેસે શાયદ મયઁ કમીટીકા મેમ્બર હો જાઉંગા. (સોચકર પહચાનતા હય.) યહે ચૂહા દો પયરકા હય! (ચૌંકકર) અરે યહે આવાજ! યહે આવાજ કિસકી? કયા કુછ મેજકે નીચે હય? બસ, અબ જલેબીકા ભાંડા ફૂટા, આજ ઉસકા સર મેરી જૂતીયોંસે ટૂટા. (કાન લગા કર સુનતા હય, ઔર ઘંટી બજાતા હય, સનીચર નિકલકર કાન દાંતોંસે પકડ઼ લેતા હય, કુલંદર ચિલ્લાતા હય, સનીચર છિપતા હય.) અરે દૌડ઼ો અરે ભાગો, અરે બચાવ! બચાવ! (દવાત ઉઠાકર મારને જાતા હય, સુર્ખ રૌશનાઈ, ઉસકે કપડ઼ોં પર ગિરતી હય.) ખૂન! ખૂન! ખૂન! [બાહેરસે ખૂનકી આવાજ સુનકર દો સિપાહી દાખિલ હોતે હયઁ.]

૨ સિપાહી--ખૂન? કયસા ખૂન? કિસકા ખૂન? ઠહરો, સંભાલો.

કુલંદરબેગ--ખૂની! યેહી ખૂની! મેજકે નીચે છુપા હય.

[૧ સિપાહી મેજકે નીચે સનીચરકો ચુપકા પડ઼ા હુવા ઔર કુલંદરકે કપડ઼ે દેખકર યર લાલ રંગદેખકર ચૌંકતા હય.]

૧ સિપાહી—(કુલંદરસે) ખૂની તો તૂહી હય. તેરેહી કપડ઼ોં પર ખૂનકે ધબ્બે હયઁ? [દોનોં સિપાહી પીટતે હયઁ, જલેબી, આતી ઔર કુલંદરકો સનીચરકે સમઝકે કહતી હય.]

જલેબી—લે પ્યારે, શેમ્પીયન. (મુઆમિલા દેખકર ચોંકતી હય.) ઓ બારે ખુદા! વ્હે કયા મુઆમિલા હો ગયા ઉલટ પુલટ? (ખુદસે, કુલંદરકો દેખકર) વ્હે અંધેસે બીના કયસે હો ગયા?

કુલંદરબેગ—કયા દેખતી હય હરામજાદી! અરે યારો, જરા ગિન ગિનકે તો ઠોંસે મારો.

[જલેબી ડરકર ભાગ જાતી હય, ઘંટાલબેગ ઔર કુરીના દાખિલ હોતે હયૈં.]

ઘંટાલબેગ—(સિપાહીયોંકો ન દેખકર) લે બેટી કુરીના, (કુલંદરબેગકો બતાકર) વ્હે બનેગા તેરા શૌહર.

કુરીના—જિસકે સરપરસે પટાપટકી આવાજ આ રહી હય?

કુલંદરબેગ—અજી સુસર સાહેબ, વ્હે તો અંગ્રેજી ફેશનસે મજાક કિયા જા રહા હય.

કુરીના—(ઘંટાલબેગસે) અબ્બાજાન, ઇસ ઘરમેં આનાભી બાઈસે બદનામી હય.

કુલંદરબેગ—મેરી પ્યારી કુરીના, વ્હે તો ફકત તેરે આનેકી સલામી હય.

૨ સિપાહી—મુજરિમકે સાથ (સનીચરકો દિખા કર) લાશકોભી હાસ્પતાલ પહુંચાવ.

સનીચર—(મેજકે નીચેસેં નિકલકર) હસ્પતાલ? અરે કાલી ભવાનીકે ઐાતારો, કૌન ઉલ્લૂકા પઠ્ઠા મરા હય? મુર્દા તો તુમ્હારે સામને જિન્દા ખડા હય.

૧ સિપાહી—(દૂસરેસે સનીચરકો દિખાકર) તો ઇસ બદમઆશકો મારો, યેહી હય બાનીયે ફરેબો સર. [ઘંટાલબેગ; કુલંદરકે તરફ ઇશારા કરકે કુરીનાસે કહતા હય.]

ઘંટાલબેગ—ઐાર હમ તોડેં જૂતીયોંસે ઇસકા સર.

૨ સિપાહી—(સનીચરસે) ચલ બેટા, અબ બડે ઘરમેં જિન્દગી બસર કર.

સનીચર—ચલો, ચલો હવાલાત તો હય મેરી ખાલાકા ઘર.

[ઘંટાલબેગ; કુલંદરકો; ઐાર સિપાહી, સનીચરકો મારકે લે જાને ચાહતે હયૈં, જલેબી; કુલંદરકે સામનેસે આતી હય]

જલેબી—(ફુલંદરસે) ક્યા હય ? ક્યા હય હુજૂર ? ઔર ક્યા આફત આઇ હય ? [ફુલંદર, જલેબીકો મારને જાતા હય, સિપાહી રોકતા હય.]

ફુલંદરબેગ—અરે પોતાશકે પટાખે, હર તરફ તૂનેહી આગ લગાઇ હય !

ગાના.

ફુરીના—(સનીચરસે) વાહ વાહરે શયતાન વાહ ! હુવા ઘોંટાલા,

જલેબી—ફુલંદરસે પાયેગા સજા,

ઘંટાલબેગ, ૨ સિપાહી } (સનીચરકો દિખાકર) ય્હે હય બેહૂયા,

ફુલંદરબેગ, સનિચર } ફૅંસા મયઁ બુરા—વાહ ! વાહરે !

ઘંટાલબેગ, ૨ સિપાહી } (સનીચરકો દિખાકર) મારો, મારો, મારો ઇસ બેઇમાનકો,

જલેબી, ફુલંદરબેગ } (સનીચરકો) પાજી ખાનકો. [જલેબી, ફુલંદરકી તરફ ઇશારા કરતી હય.]

જલેબી—પકડ઼; જકડ઼, રગડ઼; ઝગડ઼, જુતેં મારો, મારો તાનકે.

ફુરીના—(ઘંટાલબેગસે) મયઁને અજબ પીદર તેરી જાની ચતુરાઇ, ફુલંદરકો દિખાકર ય્હે હય ફાસિક, બાતિલ, બિલકુલ સોદાઈ.

[ઘંટાલબેગ ઔર સિપાહી, ફુલંદર અબેગાર સનીચરકી તરફ ઇશારા કરતે હયઁ]

ઘંટાલબેગ | પીટો, પીટો, સારે ઇન ખુદાઇ ખારોંકો.
સિપાહી | ઇન ઐયારોંકો, બે વિકારોંકો.

જલેબી, સનિચર } (સબસે) છોડ઼ોજી, છોડ઼ોજી, બખ્શ દો !

સબ—તોડ઼કે, ફોડ઼કે સરકો ઇનકે, મારો લાતેં, ઘુંસેં બે-વિરોંકો.—વાહ વાહરે.

[ગાતે હુવે સબ જાતે હયઁ.]

બાબ પહેલા—દિખાવ તીસરા.

ઐયૂબકા ખ્વાબગાહ.

[ઐયૂબ જખ્મી હોકર સોયા હય, એક ખ્વાસ દવા પીલાકર ગાના ગાકે દિલકો રીઝાતી હય.]

ગઝલ.

ખ્વાસ—

સિતમ અહલે તવ્વકુલ, પર ફલક કુછ કર નહીં સકતા,
જિસે હય ઇશ્કે સાદિક, વ્હોઅ લમસે ડર નહીં સકતા.—સિતમ.
સરશકે રશ્ક કે જુજ કુછ નહીં ચશ્મે હરીસાંમે,
યેહે હયૈં દો જામ વ્હો ચાકી, જિન્હેં તૂ ભર નહીં સકતા.—સિતમ.
કહો મેરે મસીહાસે કે કુછભી ફયસલા કરજા,
અગર હય જિન્દગી મુશકીલ, તો કયા મયૈં મર નહીં સકતા.—સિતમ.
વફાદારી હય ઇલ્જામે ગુનહ ગર્યે જમાનેમે,
સવાય ઇકભી મયૈં અય, જાહીદ તુમાઓ કર નહીં સકતા.—સિતમ.

[ખ્વાસ જાતી હય, દૂસરે તરફસે ઇકબાલ ઔર સુહેલા આતે હયૈં.]

સુહેલા—જહાંપનાહ ! ઔર્તોકી જબાન સાંપકી તરેહ દો નજર આતી હયૈં. દાના વહી લોગ હયૈં, જો દોનોંમેંસે કિસી પરભી એતેબાર નહીં કરતે.

ઇકબાલ—સુહેલા, સુહેલા, મેરા દિલ આઇના નહીં હય કે જિસમેં હર કસો નાકસકી સૂરત નજર આતી હય. બલકે વ્હો પથ્થર હય, જિસપર કે એકહી નકશ હમેશા કે લિયે કંદા હય. કયા ઐયૂબ પર મયૈં બદ ગુમાન હૂં ? યેહે ખિયાલ નાપાક હય, બેહૂદા હય. ફાસિક હય, ગંદા હય. (નાજ પીછેસે આકર છિપકે સુનતી હય) અગર નાજ, એક દો જબાનવાલી નાગ હય, તો તૂભી ઉસીકી કૌમમેંસે એક શોઅલી ભડકાનેવાલા આગ હય.

નાજ—(ખુદસે) આગ હય ? જુરૂર, જુરૂર મહબ્બતકી આગ હય.

સુહેલા—ખયર હુજૂર, ઇતના જુરૂર કહૂંગી કે દોનોંકી નિસ્બત આંખેં જિયાદા કાબિલે એતબાર હયૈં. અગર મેરી અર્જકો નહીં સુનતે તો ખુદ દેખિગે, આઇન્દા હુજૂર મુખ્તાર હયૈં. [જાના ચાહતી હય, ઇકબાલ રોકતા હય.]

ઈકબાલ—ઠયર સુહેલા, સુન. શહરમેં બગાવતસે કુહરામ હય, હુકમે શાહીસે કત્લે આમ હય.

[સુહેલા જાતી હય, ઇકબાલ; સામનેસે નાજકો આતી હુઇ દેખકર છિપતા હય, નાજ; આતી હય.]

નાજ—સચ હય, સચ હય. મર્દોંકે હાથ, જો એક વકત મુસાફહેકે લિયે સબસે પહલે આગે બઢાયે જાતે હયેં, વહી હાથ દૂસરે વકત ગહેરી કબ્રોંકો ખોદનેકે કામ આતે હયેં.

ઈકબાલ—(ખુદસે) ઓ સુહેલા, તેરે અલફાજકા અસર યકીનકે દર્જે તક પહુંચતા જાતા હય.

નાજ—અય આંખોં ! આજ તુમને યહ કયા તમાશા દિખાયા ? શહજાદા જો મેરી મહબ્બતકા ઉમ્મીદવાર થા, આજ એક દૂસરી ઔરતસે મહવે કૌલો કરાર થા ! સચ હય, જબસે દૌલત નાપાયદાર હય, તબસે દૌલત મર્દોંકા પયમાનભી ઝુઠા કહલાનેકા સઝાવાર હય. અલબત્તા, મિહનત-કશ, ગરીબ. ઓ જહાનકે મુફલિસો, દૌલત પરસ્તો, અગર બિલ્લુરી ફાનૂસ ઔર કંદિલે તુમ્હારેહી અયવાનોંકે લિયે જલવા-ફિગન હોતી હયેં, તો યહ ચાંદ ઔર સૂરજકી બત્તીયાં ફકત ગરીબોંકે લિયેહી રૌશન હોતી હયેં.

[ઐયૂબકી તરફ જાકર, ઉસકો દેખકર ખુશી મનાતી હુઇ; ઉસકી જૂતિયાં અપને સીને પર રખકર જમીન પર સોતી હય.]

ઈકબાલ-(ખુદસે) યકીન ! યકીન ! હુસ્નુલ યકીન, બલકે અયનુલ યકીન. [ઐયૂબ જાગકે આંખેં મલતા હુવા જૂતી ઢૂંડતા હય.]

ઐયૂબ--(નાજકો ન દેખકર) ઉફ ! ખાબીદા દુનિયાકા નજારા બિલકુલ બદલ ગયા ! વહો, જોકે બેદારીમેં દૂર હયેં, ખાબમેં નજદીક નજર આતે હયેં. (નાજ પર નજર જાનેસે ચૌંકકે) આહ ! યહ કૌન ! કોઇ દુશ્મન ! ફિત્નાસાજ ?

[નાજ ઉઠકર જૂતી ઐયૂબકો દેતી હય, ઐયૂબ પહિનતા હય.]

નાજ—નહીં, આપકે કદમોંમેં રહનેવાલી નાજ.

ઐયૂબ--કયા નાજ ? અફસોસ ! તૂ યહાં કહાં ?

નાજ--મયઁ એક જીનેકા ફર્ઝ બજા લાનેકે લિયે આપકે ઝેરે પાપોશ સોતી થી. વહો જીના, જિસકા સર, ખુદ કદમોંકી ઠોકરેં ખાતા હય, મગર દૂસરોંકો બાલાનશીન બનાતા હય.

એયૂબ--નાજ, મયૈંને અપને જાલિમ ભાઇ આજાદસે, તેરા ઇન્તેકામ લેનેકા મુકમ્મલ ઇન્તેજામ કર લિયા હય. મુઝે ઇસ બાતકી ફિક્ર નહીં કે વ્હો મેરા બડ઼ા ભાઇ હય ઔર મયૈં ઉસકો બદીસે ન રોકૂં ? કુછ ડર નહીં, કે અગર: –

મુસદ્દસ.

હોવે જબ દરબાર ઉસ શાહોંકે શાહનશાહકા,
નાઅરયે રૂહ્‌હુલઅમીં હો કુમ્‌બઇજનલ્લાહકા.
ફ઼ુશ્ક ઉગલ દે, ફૂટકે, ક઼લ્બ આદમ સફીઉલ્લાહકા,
પેશ અમલકા હો, સિયાહા અસફ઼લો જમ્મજાહકા.
ઉસ તરફ઼ ગુમરાહ ખડ઼ા હો, ઉસકે ભાઇ હોં ખજીલ,
ઇસ તરફ઼ હૂં મયૈં, મેરા ભાઈ હો ગમસે મુનફઈલ.

નાજ--શાબાશ ! બસ, અય નેકોંકે સરતાજ, નાજ; ફ઼કત તેરીહી કનીજ હય આજ. [અયૂબ સોચતા હય.]

ઇક઼બાલ--(ખુદસે) એ રશ્ક, બુગ્જ, કીના, હ઼સદકે ભડ઼કતે હુએ શોઅલો, તુમ મેરે ખાનયે સબ્રકો ખાક કર રહે હો ! (દિયા સલાઇ જલાકર મુખાતિબ હોતા હય) અય હડિયોંકે અરક઼, જયસે તૂ ઇસ લકડ઼ીકો સરસે પાંવ તક જલાએ જા રહા હય, ઉસી તરહ઼ ઇન વઅદા-શિકનોંકી હડ્ડીયોંકો સર્દ મેહરી ઔર સિતમસાજીકી આગસે જલાઊંગા. [દિયા સલાઇ ફ઼ેંક દેતા હય.]

બયત.

શોઅલા કીનેકા મેરે, તો બ ફલક પહુંચેગા,
નઅરા હંગામે સિતમ, સૂયે મલક પહુંચેગા.

એયૂબ—મરહબા ! હબ્બજા ! મયૈં યક઼ીન કરતા હૂં કે વહી વફાદારી, જિસ્ને મેરે જખ્મોંકો અચ્છા કિયા, ઇક઼બાલસેભી હમેશાકે લિયે ક઼ાયમ રહેગી.

નાજ--કૌન ! ઇક઼બાલ ? કયસા ઇક઼બાલ ? મુઝે ઇક઼બાલકે લફ્જસે નફ્રરત હય. ઇક઼બાલકો, મુક઼બિલોં ઔર અમીરોંકે પાસ રહને દો. મુઝે મુફ્લિસી પસંદ હય.

એયૂબ—નાજ, વહી ઇકબાલ, શહજાદા ઇક઼બાલ ! મેરા ઔર તેરા જાની દોસ્ત.

નાજ—જૂટ, ગલત, દરોગ, બુહતાન ! ઉસકા નામ મેરે સામને ન લે, જિસકી મહબ્બત શકલે કફ઼ે દરિયા હય. ઉપરસે તો ચાંદીકી તરહ઼ ખુશનુમા હય ઔર દામનમેં સમુંદરે લાઇન્તેહા હય.

ઇકબાલ—(ખુદસે) ઉફ ! ઔરત ! ઔરત ! જિસકે પાસ દો ખંજર હયેં. એક દહનમેં, ઔર એક હાથમેં. હાથ; મેરી તરફ દરાજ હય, ઔર જબાનમેં ઐયૂબકે દિલકો જખ્મી કરનેકા અંદાજ હય.

ગાના.

ઐયૂબ—જીયા માનત નાહીં બાવરી હો સજની,
ગુનિ જન ગુનિ નાહીં—જીયા.
નાજ—માનું સુખન કયસે, નાગ સજન કયસે,
અરે બશર, ખબર તોહે નાહી, પરદેસી પાપી મનકી.
ઇકબાલ—
ફિતના, ફરેબ દેખા ઇસ નારીકા, અજબા ગજબકી ભડક, જા,
બદલા લે લૂં મયેં સિતમસે—જીયા.

[ગાનેકે બઅદ ઐયૂબ નાજકો નસિહત કરતા હય.]

ઐયૂબ—ઇસ પર યકીન કર લે કે ય્હે આફતાબ, કાયનાતકા ચિરાગ, એક મુદવ્વર આઇના હય, જિસસેકે જહન્નમોંકા નજારા દિખાઇ દેતા હય, ઇસકો યકીન જાન કે ય્હે સિતારે આસમાની નીલી ચાદર પર ફકત સુફેદ દાગ હયેં. ઇસપર એતબાર કર કે ય્હે ચાંદ બિહિસ્તે ઉર્દીકા આબગીના હય, મગર ઇસ પર કભી ભરોસા ન કર, કે ઇકબાલકે દિલમેં બેવફાઇ, કજરાઇ ઔર કીના હય.

મુસદસ.

નાજ—સુકૂં જમીન, કોહો કહિં ઔર આસમાં ફિર જાય,
સરોં પે કોહકે યા બહરે બેકરાં ફિર જાય,
દુબારા શર્કમેં ય્હે મેહરે જોં ફિશાં ફિર જાય,
ઘટા; ધુઆં બને ઔર મૌસમે જહાં ફિર જાય,
શરાર બનકે સુલગ ઉઠ્ઠે ય્હે સિતારેભી,
ગુમાને નેક ન ઇકબાલ પર કરંગી કભી.

ઇકબાલ—(ખુદસે) સચ હય. જિસ બારગાહમેં શુમૂલિયતકે લિયે, ફરિસ્તોંકો બાર નહીં, વહાં શયતાન પહુંચ સકતા હય. ઔર જહાં શયતાનકોભી દમ મારનેકી કુવ્વત નહીં, વહાં એક ઔરત આસાનીસે જા સકતી હય. (જાહિર હોકર નાજસે) કિસપર ગુમાન નહીં કરેગી ? મુઝ પર ? મુઝ પર ? તુઝકો સાબિત કરના પડેગા કે ઇકબાલકા ચલન કિસ પહલૂસે મશ્કૂક હય.

ઐયૂબ—(ઇકબાલસે) અઝીઝ દોસ્ત.

ઈકબાલ—ઇસ દોસ્તીકે લફ્જકો ઉસી બયાજમેં લિખ્ખા રહને દીજિયે; જો તબતક નહીં ખોલી જાયગી, જબતક યેહે ઔરત મુઝે બદ ગુમાનીકે સહી મઅને નહીં સમઝાયગી.

નાજ—મયેં જુરઅતસે કહે સકતી હૂં, કે જિસ વકત રાતકી ફૈલાહી જવાનને એકકા ગુલ મચાયા; ઉસ વકત:—

ઐયૂબ—હાં, ઉસ વકત!

ઈકબાલ—કયા?

નાજ—જનાબકે સાથ મુઝે એક હસીનાકા જલ્વા નજર આયા.

ઈકબાલ—મયેં જાનતા હૂં કે દુનિયામેં ઔરત જયસા બદ ગુમાન કોઇ ફિરકા નહીં. જિસે તૂ હસીના કહતી હય, વ્હો મેરી કનીજ સુહેલા થી.

ઐયૂબ—સુહેલા! અફસોસ! [નાજ અપના કુસૂર દેખકર પચતાતી હય.]

નાજ—મુઆફી, અય બુલંદ ખિયાલ શાહજાદે, મુઆફી! બોલો, બોલો, બખ્શા. બખ્શા. બખ્શા?

ઈકબાલ—હાં, બખ્શા. (ઐયૂબસે) કપતાન ઐયૂબ, મુબારિક! તુમ્હારે જખ્મોંકો નાજને અચ્છા કિયા, મેરી તરફસે મુબારક. હાં. ઐયૂબ, અબ મયેં જિયાદા દેર ઠહર નહીં સકતા, કયૂં કે બાગિયોંકે મુકાબિલેમેં મુઝે ફૌજ-કશીકા હુકમ હો ચુકા હય. લેહાજા, ફીઅમાન અલ્લાહ.

ઐયૂબ—ખુદા હાફિજ નાસિર.

નાજ—કોરનિશ, આદાબ. [ઇકબાલ જાતા હય]

ઐયૂબ—બેશક, બેશક નાજ, ઈકબાલકે નાજુક દિલકો અજીમ સદમા પહુંચા.

નાજ—પ્યારે ઐયૂમ, ઔરતોંકે પાસ અંજામે કાર સિવાય આંસૂઓંકે મુઆફીકા કોઇ વસીલા નહીં. (સામને દેખકે) કૌન?

ઐયૂબ—(પૂછતા હય) કૌન? [કાસિદ દાખિલ હોતા હય.]

કાસિદ—હુજૂર; કાસિદ, હુજૂર આલીકે અલ્ફાજ ઇસ અમ્રકે લિયે તઅજીલ ફરમાતે હયેં, કે જનાબ સૌદાગરી જહાજ ચીનકો લેકર જાયેં. (ઐયૂબકો એક પિસ્તોલ દેતા હય.) ઔર હુજૂરકી વફાદારીકી ગુજશ્તા ખિદમત, જો નેક બે લૌસો લાગ હય, ઉસકે સિલેમેં, શાહકી તરફસે યેહ તપંચા તુહફા હય, જિસકા નામ આતશી નાગ હય.

ઐયૂબ—(ક઼ાસિદસે) હાં, ચલો મયૈં આતા હૂં. (ક઼ાસિદ જાતા હય. પુકારતા હય.) અબે ઓ કુલંદર !

[કુલંદર દાખિલ હોતા હય.]

કુલંદર—બંદા પરવર.

ઐયૂબ—કયા તૂ મેરા નમકહલાલ નૌકર હય ?

કુલંદર—ક઼િબલા, આપકા અદના નમક પરવરદા ગુલામ હૂં. અગર મેરે સરકી ખાલ હુઝૂરકી જૂતિયોંકે ભી કામ આય, તો મયૈં મુઅઝઝિઝ હૂં, મુક઼દ્દસ હૂં, આલી મુક઼ામ હૂં.

ઐયૂબ—દેખ; મેરે અઝીઝ ખિ઼દમત ગુઝાર, તુઝકો મેરે નમકકી ક઼સમ, જબતક મયૈં સફરસે ન આઉં, નાઝકી ખિ઼દમતમેં રહના. યેહ તેરી વફાદારીકા ઇમ્તેહાન હય, જિસમેં સાબિત ક઼દમ રહના તેરા ફર્ઝ઼ હત્તલ-ઇમ્કાન હય. (નાઝસે) અચ્છા નાઝ, મેરા મકાન ઐાર કુલ સામાન જબ તક મયૈં વાપસ ન આઉં, તેરા હય. યેહ મેરી ખાસ નિશાની હય આતશી નાગ, જો તેરે લિયે હય હિ઼ફાઝતકા અહની ફરિશ્તા ઐાર દુશ્મનકે લિયે સક઼રકી આગ.

[ઐયૂબ પિસ્તોલસે મુખાતિબ હોતા હય.]

બયત.

રહના શકલે ખારો ગુલ, ગુલઝારે આલમમેં મિલે,
હુસ્નકે કુબ્જેમેં મયૈં અય મૌત દેતા હૂં તુઝે.

[ઐયૂબ, પિસ્તોલ નાઝકો દેતા હય.]

ગાના.

ઐયૂબ--જિગર ઝાર, બેક઼રાર યારસે જુદા,
જો હઝાર બાગે નવબહારસે જુદા.--જિગર.
હો રહા હૂં તુઝસે ગુલઇઝારસે જુદા,
જિસ તરહ હો જિસ્મ જાને ઝારસે જુદા.—જિગર.
હો રહી હય ગો તૂ જાંનિસારસે જુદા,
પર ન હોગી યાદે દિલફિગારસે જુદા.--જિગર.

[ઐયૂબ, નાઝસે મિલકર કુલંદર કે સાથ જાતા હય.]

નાઝ—તનહાઇ, તનહાઇ, બસ તનહાઇ. ઓ વ્હો તનહાઇ, જો તારીક ઝિન્દાનોંમેં રહતી હય, વ્હો તનહાઇ, જો પહાડી ગારોંમેં બસતી હય. વહી, વહી તનહાઇ, જિસકા અંધેરી કુઓંમેં મસ્કન હય, તૂ વહશત, હય, મસર્રતોંકી દુશ્મન.

ગાના.
શએર.

નાજ—અય અસીરોંકો અઝીયતસે છુડ઼ાનેવાલે,
અય શરીરોંકો જહન્નમમેં જલાનેવાલે,
મેરી કિશ્તી તહે ગિરદાબે તજલ્લુમસે બચા,
નૂહકી નાવ તલાતુમસે બચાનેવાલે !
તૂહી પત રાખનહારો રે,
રખ મેરી બતિયા ઓ નાથ--તૂહી.
ચાહે, ચાહે દામન મારો રે,
પાપી દિન રતિયા, ઓ નાથ.—તૂહી.
નાહિ મોહે જીવન પ્યારો રે,
પ્યારી તોરી પતિયા ઓ નાથ--તૂહી.

[ગાતી હુઇ બેહોશ હોકર ગિરતી હય, દો બલવાખ઼ોર દાખિ઼લ હોતે હયઁ.]

૧ બાગ઼ી—તેરે પાંવકી ચાંપ ખ઼તરનાક હય.

[તીન ઘંટી બજતી હય.]

૨ ,, સુંન ! સુંન ! તીનકા અમલ હય, ઔર બેહાતેકી લાલટેન ટમટમા રહી હય, વ્હો સુબ્હેકા સિતારા ઝિલમિલા રહા હય.

૧ બાગ઼ી--મયઁને એક ઔરતકો જખ઼્મી કર દિયા હય, ઔર વ્હો બિલકુલ બેહોશ હય.

૨ બાગ઼ી--ઔર મયઁનેભી એક ઉસ જાલિમકો મજરુહ કિયા, જો બાગ઼ીયોંકા દોસ્ત-નુમા દુશ્મન હય.

૧ બાગ઼ી--તો લાવ, દોનોંકો ઇન દીવારોંકે સહારે ખડ઼ા કરકે, ઔર ખ઼ંજર ઉસ લડ઼કીકે હાથમેં દેકર સરકારી સિપાહીયોંકો ખ઼બર કર દે. [પહલા બાગ઼ી, નાજકે હાથમેં ખ઼ંજર દેતા હય, ઔર દોનોં જાતે હયઁ.]

નાજ—(ખ઼ાબમેં બડ઼બડ઼ાકે) ઉફ઼ ! શયતાનોંકે હાથોંમેં મુર્દોંકી ખોપરિયાં ! (દોનો બાગ઼ી, સુહેલા ઔર આજ઼ાદકો લાકે દીવારોંકે સહારે ખડ઼ા કરકે ભાગ જાતે હયઁ, નાજ ઉઠતી હય.) કયા ! મેરે હાથમેં કયા ! ઉફ઼ ! ખ઼ંજર ? યા હાફ઼ીજ ! ઇસ પર તો ખ઼ૂનકે દાગ઼ ! (ખ઼ંજરકો દેખતી હુઇ સુહેલાકી તરફ઼ બઢ઼તી હય) ખ઼ૌફ઼નાક ! કરીહ ! ખ઼ૂની ! ઉફ઼ ! (આજ઼ાદકી લાશ દેખકર) યેહ કિસકી લાશ ? (પાસ જાકે) હા ! દૂસરી, દૂસરી મુતવહ્હિશ શબીહ !

[ખ઼ંજર ગિર જાતા હય, આજ઼ાદ હોશમેં આતા હય.]

આજાદ—કૌન ? મયૈં કહાં ? કિધર હય કાતિલ ?

નાજ—(આજાદકો દેખ કર) તુ ! તુ કૌન ?

આજાદ—આજાદ. (નાજકો પહચાનકર) અહાહા ! નાજ ?

નાજ—મયૈં ખિયાલ કરતી હૂં, તુમ્હારા વ્હો ખૂન, જિસમેં જુલ્મ, ગુસ્તાખી, બેઅદબીકી નજાસત આમેજ થી, ઇન જખ્મોંસે બહે ચુકા હોગા.

આજાદ—મયૈંભી ખિયાલ કરતા હૂં; તુમ્હારા વ્હો દિલ, જિસમેં નફરત, ગુરૂર ઔર બે રુખીકે દાગ થે, બિલકુલ સાફ હો ચુકા હોગા.

નાજ—ક્યા ! ય્હે કબસે લફ્ઝ ?

આજાદ—જવાબી લફ્ઝ; તુર્કી બ તુર્કી, લફ્ઝ બ લફ્ઝ.

નાજ—ઇનસે કુછ જુલમ તરસ્શુહ હોતા હય.

આજાદ—હાં. વ્હો જુલમ, જો તેરે માં બાપકો કત્લ કર ચુકા હય, તેરી બહન જારા ઔર તુઝસે છીના લેનેકે લિયે આમાદા હય. ક્યૂં ? ક્યા ઇરાદા હય ?

બયત.

ખંજરે ખૂંખાર યક સૂ, ઔર તેરી જાં યક તરફ,
યક તરફ પયમાને વસ્લ, ઇશરતકા સામાં યક તરફ.

નાજ—મેરે કાન ય્હે શર્મનાક જિક્રે સુન્નેકે લિયે બિલકુલ બહરે હયૈં.

આજાદ—મેરે હાથ જબ્ર કરનેકે લિયે બિલકુલ બેબાક હયૈં.

નાજ—કૌનસે હાથ ? અરે ય્હે હાથ, જો ખુદાને ખયરાત, દસ્તગિરી ઔર દુઆકે લિયે બનાયે હયૈં ? ઇન હાથોંસે વ્હો કામ લે, કે બચ્ચદે મુર્દનભી જમાના તેરા દુઆયે ખયરસે નામ લે.

[આજાદ, સોચતા હય, નાજ આંખેં નિકાલકર દેખતી હય, સુહેલા હોશમેં આતી હય, ઔર નાજ વ આજાદકો દેખકર હયરાન હોતી હય.]

સુહેલા—(ખુદસે) ઇલાહી ! ય્હે કયસા મોહીબ બાબ હય ! કૌન ? હાં ! ય્હે કૌન ! નાજ ઔર આજાદ ? ઉફ ! ઉફ !

બયત.

જુલ્મસે, હિમ્મતસે ઔર અલ્લાહકી ઇમ્દાદસે,
લૂંગી બદલા, લૂંગી બદલા, ઇસ સિતમ ઇજાદસે.

[સુહેલા આહિસ્તાસે જાકે તપંચા ઉઠા લેતી હય.]

આજાદ—ઇસસે પહલે કે અપના જિસ્મ તૂ કત્લકે હવાલે કરે, મેરે હવાલે કર દે.

નાજ—યેહ જિસ્મ અગર મેરા હોતા તો ખુદાકે નામ પર તુઝે બખ્શ દેતી. ઉસ ખુદાકે નામ પર, જિસનેઃ—

ક઼િત્અ઼.

મયદા મુસ્તે ખાકસે ઔર દમસે આદમ કર દિયા,
કુનસે તકવીને દો આલમકો મુસલ્લમ કર દિયા.
જુલ્મ તુઝકો બખ્શા ઔર મુઝકો દિયા ઇમાંકા નૂર,
ખુલ્દ મેરા ઘર, તેરા મસ્કન જહન્નમ કર દિયા.

આજાદ—જહન્નમ ? ખયર, જિસ્મ તેરા નહીં તો કિસકા હય ?

નાજ—તેરે ભાઇકા હય.

આજાદ—ભાઇકે માલકા ભાઈ મુખ્તાર હય.

નાજ—તો કયા બાપકે માલકા બેટા માલિક નહીં ?

આજાદ—જુરૂર હય.

નાજ—પસ, બાપકા માલ તેરી માં હય, કયા માંકોભી બીવીકે નામસે બુલાયગા ?

આજાદ—(ખંજર ખીંચકે) ચુપ શયતાના !

સુહેલા—કયા ? ઠહર જા.

મુખમ્મસ.

અભી તો ફ઼ર્કે પે હય ચર્ખે ચમ્બરી ક઼ાયમ,
અભી હય ઔજ પે ફ઼ાનૂસે ખાવરી ક઼ાયમ.
અભી દરખ્તમેં હય રંગે અખ્જરી ક઼ાયમ,
અભી હય માદયે આબીમેંભી તરી ક઼ાયમ.
નહીં હય ગૌગાયે મહ્શર અભી જમાનેમેં,
સમઝ રહા હય તૂ કયા જુલ્મ આજમાનેમેં ?

[પહેલા બલ્વાખોર એક સિપાહીકો લાકર આજાદકા મુર્દા દિખાતા હય.]

૧ બાગ઼ી—યેહ મુર્દા હય.

[દૂસરા બલ્વાખોર એક સિપાહીકો લાકર સુહેલાકા મુરદા દિખાતા હય.]

૨ બાગ઼ી—યેહ મુર્દા હય.

સુહેલા—(પહેલે બલ્વાખોરકા હાથ પકડ઼કે) કૌન ? તૂ મેરા ખૂની બાગ઼ી ?

આજાદ—(દૂસરે બલ્વાખોરકા હાથ પકડ઼કે) મેરા દુશ્મન, ક઼ાતિલ, બલવાઇ ?

૧ સિપાહી—(પહેલે બલ્વાખોરકા હાથ પકડ઼કે) યેહી ખૂની હય.
૨ સિપાહી—(દૂસરે બલ્વાખોરકા હાથ પકડ઼કે) યેહી ખૂની હય.
નાજ—આસ્માન! ખુદા! કયા ભેદ! કયા રાજ?

[કુલંદર દાખિલ હોતા હય.]

કુલંદર—(ખુદસે) છોડ઼ આયા, છોડ઼ આયા. (સબકો દેખકે ચોંકકર) અરર! યહ કયા હય ઘોટાલા, યા ખુદાયે તઆલા.

તર્હે ૨.

બાબ પહેલા—દિખાવ ચોથા.

જંગલ.

[જારા હાથમેં લાલટેન લિયે હુઇ ગાતી આતી હય.]

ગાના.

જારા—કિસે દુખવા સુનાઉં, પલ પલ મેરા જિયા તો,
થરર થરર લરજ લરજ ઘબરાયે—કિસે.
કિસમત દુશમન, દુનિયા બયરન ઓર મયેં નિરધન,
ઇધર ઉધર બટકતિ હૂં, કહાં જાઊં—કિસે.

શેઅર.

મેરે મૌલા, મુઝે મુશ્કિલસે બચાનેવાલે,
હો ગયે દુશમને જાં સારે જમાનેવાલે.
હય કહાં આજ તૂ મક્કી મદની, વલ અરબી,
જુલ્મતે કુફ્રકો ઈમાંસે મિટાનેવાલે—ઇધર.

જારા—ઓ બારિશ ઓર આંસૂકે કતરેકી તરહે હવામેં ઘૂમતી હુઇ ગોલ જમીન, મુઝે બચા લે, મુઝે બચા લે. ઓ મેરે લૅમ્પકી સુર્ખ કિર્નો, ખંજરકી તરહે તુમમેં વફા ઓર જફા દોનોં મોજૂદ હયેં. મુઝે તો રાહ બતાતી હો ઓર દુશ્મનકો મેરા નિશાન દિખાતી હો!

બયત.

રહમ અય ફરિશ્તો, રહમ, ખુદાયે જહાન, રહમ,
વહશી તયૂર રહમ, જમીન, આસ્માન, રહમ.

[સામનેસે આજાદકો આતા હુવા દેખકર જારા, હયરાન હોતી હય.]

ઓ કિર્દિગાર! વ્હે તો વહી આ રહા હય આઝાદ સિતમશઆર, જિસકી અદમ મૌજૂદગીમેં મયઁ ભાગ આઇ હૂં. અમાન ખુદાયા! અમાન. [ભાગ જાતી હય, આઝાદ દાખિલ હોતા હય.]

આઝાદ—ઓ તોડ઼ દૂંગા, ફાડ઼ દૂંગા. કાટ દૂંગા, ઉલ્ટા દૂંગા. બિગાડ઼ દૂંગા, ઉજાડ઼ દૂંગા; હાથોંકો, સીનોંકો, સરોંકો, સૂર્તોંકો, ગુલઝારે હયાતકો. કયૂં કે એક કમ હયસિયત શરીફકી લડ઼કીકા ખાનદાન તબાહ કરના અયસાહી આસાન હય, જયસે સૂખે હુએ ગુલાબકે અશજારકો જલાકર ખાક કર દેના હય. (આસમાનકી તરફ હાથ ફયલાકે) ઓ કુલ કાયનાત પર ફયલે હુએ અઝીમ આસમાન, આજ તેરે નીચે વ્હે અકેલા ઇબ્ને આદમ તેરે નજમો નસકે અજઝાકો બિગાડ઼નેકે લિયે બિફરા ખડ઼ા હય. ઇસ વક્ત મેરે અદના કદમકે નીચે ઇજાદોં, તરક્કીયોં ઔર રૌશન દિમાગિયોંકે મેઅરાજ પર પહુંચી હુઇ અમ્રીકા આબાદ હય. અગર તૂ કહે તો એક ઠોકરકી જુમ્બિશ એડિસનકે મકાનકી ઈંટેં હલા દે, અગર તૂ દેખે, તો વ્હે ફૌલાદી બિજલી, સદ્દે ઝુલકર નયન, મીનારે મિસ્ર, ઔર સૅન્ટ પૉલકે ગિર્જેકો મેરે કદમોંકી સિમ્ત ઝુકા દે.

બયત.

શોઅલા મિઝાજ, તાકે સકરકા ચિરાગ હૂં,
ખુરશીદે આતશીંકે કલેજેકા દાગ હૂં.

ગાના.

ફંદા ફઝાકા હય બંદા,
ચલતે પુરજેકા મયઁ ફંદા,
કયા તેજ મેરા ભાલા પરકાલા.
આલા હય, બાલા હય, વાહ!—ફંદા.
મયઁ શેરોં દિલેરોંકા હાલૂં ગલા,
કર દૂં ગંદા મુંહ ચંદેકા, ચાખૂં નલા.—ફંદા.
માર ખંજર તાર તાર, યાર હો હર સર તનકા,
(જબાની) હિકમત નઇ નિકાલૂં, ચિડ઼િયા નઇ ફંસાલૂં,
લકડ઼ી ઇસે બનાલૂં, જાદૂકા જાલ ડાલૂં.—માર.
અજગર કાલા, ખંજર ભાલા, લાખમેં બાલા હયઁ,
મેરે કલ; બલ; છલ, વાહ! વાહ!—ફંદા.

[અંદર જારાકો ભાગતી હુઇ દેખકર ચૌંકતા હય.]

હાં, વ્હો ભાગતી હય ! કિધર ભાગતી હય ? ઓ મેરે દામે જશાસે છૂટકર ઉડનેવાલી ચિડિયા, ઠયર, ઠયર, ઠયર.

[જારાકી તલાશમેં જાતા હય.]

બાબ પહેલા—દિખાવ પાંચવાં.

રાસ્તા.

[જારા ભાગી હુઈ આતી હય.]

જારા—અય ભૂક ઔર પ્યાસ ! સબ્ર ! અય થકે હુએ કદમોં, ભાગો ! (દીવાનાવાર હોતી હય) હય કહાં ? કિધર ? અય દીવારો, તુમભી સફેદીકે પરદેમેં મુંહ ઢાંપે ખડી હો ? કયા મુઝે કોઇ નહીં બચાયગા ? ઇસ ઘરવાલેકો બુલાઉં ? વ્હો (આજાદકો આતા હુવા દેખ કર.) આયા ! નહીં. (દરવાજેકી તરફ દેખકર.) દરવાજા ખોલો ! કોઈ દરવાજા ખોલો ! (આજાદકો દેખકર) હાય ! આ પહુંચા. નહીં. કયા કરૂં ! કયા કરૂં ! અચ્છા. અચ્છા.

[રાસ્તેમેં ચૂનેકી હંડિયા દેખકર ઉસમેંસે થોડા સફેદા મુંહપર મલતી હય ઔર ફાટકપર લટકતા હુવા ફાનૂસ સરપર રખ કર, એક તાકપર પુતલી બનકર બયઠતી હય, આજાદ, જારાકો ઢૂંડતા હુવા આતા હય.]

આજાદ—ઇસી મકાનકો જવાબ દેના પડેગા, ઇસી જમીનકો ઉગલના પડેગા.

બયત,

અય જમીં, મયૈં જલજલા હૂં, અય મકાં, મયૈં આગ હૂં,
ઢૂંડ લૂંગા હર જગહે દુશ્મનકો, કાલા નાગ હૂં.

[જારાકો ઢૂંડતા હુવા જાતા હય.]

જારા—(ઉઠકર) અય સુબ્હાન ! તેરી શાનપર મેરી જયસી હજાર દુખી જાને કુરબાન ! ભાગૂં, દૌડૂં ! ખુદા ! ખુદા !

[દીવાનાવાર ભાગતી હુઇ જાતી હય.]

બાબ પહેલા—દિખાવ છટા.

ઈક્‌બાલકે મકાનકા અક્‌બ.

[જારા હાંપતી હુઈ દાખિલ હોતી હય.]

જારા—આહ! આહ! આહ! (ઈધર ઉધર દેખકર) કોઈ હય? કોઈ હય? આહ! સન્નાટા! ભૂક ઔર પ્યાસકી શિદ્દતને મેરે જિસ્મે જારકો કિસ કદર નાતવાં કર દિયા! (દરવાજેકી જંજીર હિલાતી હય) એ ફર્શે મખમલીપર આરામ ફરમાનેવાલો, એ જહન્નમે દુનિયામેં બિહિશ્તકા મજા લૂટનેવાલો! તુમ્હારે દરપર એક શરીફ, મગર તબાશુદા ખાનદાનકી લડકી ભીક માંગને આઈ હય (ઠહરકર) એ નહીં, નહીં. મયઁ તમામ જહાનકે શરીફોંકી લડકીયોંકી ઈજ્જતકો અપની ભૂક ઔર પ્યાસકે એવજ નહીં બેચ ડાલુંગી. અય વ્હો આસમાન, જો કૈસરે એડવર્ડકી સલ્તનતપર આફતાબકો ગુરૂબ નહીં હોને દેતા હય, મેરે સિતારેકો ક્યૂં છિપા રહા હય?

કિત્અ.

આઝાદ—(અંદરસે)

મેરે ગમજો ગજબકા હો અગર એ આસમાં, કડકા,
શબે યલદાકી જા સુબ્હે કિયામતકા કરૂં તડકા.
ખિલા દૂંગા મયઁ બોટી બોટી ઉસકી મોરો માહીકો,
તહે શમશીર અગર અબભી વ્હો મુર્ગે નીમજાં ફડકા.

જારા—ઉફ! ઉસી, ઉસી જાલિમકા આવાજ! એ ગુંગી જમીન, બેરહમ જમીન, અપના લહદી મુંહ ખોલ ઔર મુઝે નિગલ જા. એ દરખ્તો, તુમને હજરતે જકરિયાકો પનાહ દી; મુઝેભી બચાવ. એ દરિયાઓ, તુમને મુસાકો રાહ દી, મુઝેભી રાહ દિખાવ. એ બાદલો, તુમને હજરતે મસીહકો ઉઠાયા; મુઝેભી ગોદમેં ઉઠાવ. અમાન! પનાહ! પનાહ! [ઘબરાકર જારા, કુત્તેકે ઘરમેં છિપ જાતી હય, આઝાદ ઉંગ્લીયોંપે ગીનતા આતા હય.]

આઝાદ—હિર્સ, લાલચ, દગા, ગરજ, કિબ્ર, નફરત, ગુરૂર, વ્હે ચંદ એક મુતઅદદિદ લફ્જ, સિવાય મેરી લોગતકે દુનિયાકે કિસી એન સાઈક્લોપીડિયામેં સહીહ મઅનોંમેં ઈસ્તેઅમાલ નહીં હુવે. વ્હો

લડ઼કી ઇધર આતી દિખાઇ દી, ઢૂંઢૂંગા. એક એક સિતારે પર રોશની બનકર જાઉંગા. એક એક સમુંદરમેં ઉજ બિન ઉક બનકર ઉતરૂંગા.

[ઢૂંડતા હુઆ જાતા હય, જારા રોટી ખાતી ઔાર દૂધ પીતી હુઇ કુત્તેકે ઘરમેંસે બાહેર આતી હય.]

જારા—(કુત્તેસે) અય જાલિમ, ઇન્સાનોંસે બઢ઼કર રહમદિલ કુત્તે, મયૈં તેરા શુક્રિયા અદા કરતી હૂં. [આજાદ, જારાકો દેખકર આતા હય.]

આજાદ—હાં, મયૈંભી શુક્રિયા અદા કરતા હૂં.

[જારા, મારે ખૌફકે રોટી ઔાર પ્યાલા ગિરા દેતી હય.]

જારા—ઓ કરીમ! અમાન.

આજાદ—ક્યૂં ? અબ ક્યા ચાહતી હય ?

જારા—તેરી ખિદમત.

આજાદ—નહીં, મૌત !

જારા—મૌત ! ક્યા મૌત ? આખિર મૌત ? અફસોસ ! અફ઼સોસ ! ચારોં તરફ઼સે મેરે કાનોંમેં, મૌત, મૌતકી આવાજ ગુંજ રહી હયૈં. અચ્છે આજાદ, કહાં હય મૌત ? કિધર હય ? મૌતકો જલ્દ બુલા, તાકે મયૈં ઉસ્સે કુછ અર્જ કર લૂં.

આજાદ—મૌતસે કુછ અર્જ કરના ચાહતી હય ? ક્યા ?

જારા—યેહ કે ક્યા તુઝ જયસે બદકાર, ઐયાશ, હરામજાદેસે મૌતભી ડરતી હય ? ઔાર મુઝસે ગરિબોં, બેકસોં, બેપરોંકે હલ્ક પર ખંજર રવાં કરતી હય ?

આજાદ—ઓ છોટેસે મુંહ, અયસી બડ઼ી બાત ?

જારા—ઇસ મુંહકો છોટા ન સમઝ. ઇસમેં એક વ્હો તીન ઇંચ લંબા ગોસ્તકા ટુકડ઼ા હય, જો મૂજિદે હસ્તીયે વાજિબુલ વજૂદકા નામ લેતા હય. વ્હો જબાન, જો હજ઼દહ હજાર મખ્લૂકકે ખાલિકકો એકહી હરકતમેં પુકાર લેતી હય. ક્યા વ્હો ચીજ છોટી હય, જિસમેં બડ઼ેસે બડ઼ા આ જાતા હય ? ક્યા વ્હો કૂજા છોટા હય, જિસમેં સમુંદરે વહેદત સમા જાતા હય !

આજાદ—ઓ ! નહીં; લડ઼કી, તૂ ભાગતે વક઼્ત યેહ ન સમઝી કે વ્હો આજાદ મેરે પીછે આયગા, જિસકાઃ—

બયત.

ચશ્મ, દિલ, હરયક કદમ, દસ્તે સિતમ, આજાદ હય,
જોરમેં આજાદકા બહેજાદ, ખાનાજાદ હય.

જારા--બસ, થામ ! થામ ઇસ જબાંકો; થામ ! વ્હે વ્હો ગુસ્સેકે અંગારે ઉગલ રહી હય, જિન્હોંને જોહાક, હામાન, ઔર ફિરઔનકે ખાનયે હસ્તીકો જલા કર ખાક કર દિયા. ઇસી છુરીને મુઅલ્લિમુલ મલકૂતકે સીનેકો ચાક કર દિયા.

આઝાદ—અરી, પાંવકે નીચે મસલ ડાલૂંગા !

જારા--ખાકસારીકા રુતબા પાઉંગી.

આઝાદ—તેરા ટુકડા ટુકડા ચીલોંકો તકસીમ કર દૂંગા.

જારા--ખુશી હય કે બઅદે મુરદનભી કિસીકે કામ આઉંગી. વ્હો દુનિયા; જિસને મુઝે ટુકડા તક નહીં દિયા; ઉસે મયેં અપને ટુકડે ખિલાઉંગી. [સુહેલા, ઉપરકી ખિડકી ખોલકે થાલમેં તીનકે ઔર કચરા લિયે હુએ નજર આતી હય.]

સુહેલા--(અંદર મુંહ કરકે) આઇ, સહેલિયો; આઇ, કમરા સાફ કરકે આતી હૂં, ખસો ખાશાક ફેંકને જાતી હૂં.

આઝાદ--બેશક. જમીન તેરી દુશ્મન હય.

જારા--લેકિન આસમાન મેરા દોસ્ત. (સુહેલા ઉપરસે કચરા ફેંકતી હય) નહીં, નહીં, વ્હોભી દુશ્મન હય. [સુહેલા, જારાકા અવાજ સુનતી હય.]

સુહેલા--(ખુદસે) કૌન દુશ્મન ? કયસી સદા ? (સુહેલા, જારા પર આઝાદકો સિતમ કરતા હુવા દેખકર બચાના ચાહતી હય.) અફસોસ ! વ્હે તો જારા; નાજકી બહન. અય સુહેલા, ઇસકો બચા, ઔર નાજકો અપની એહસાનમંદ કરકે અપને આકા ઇકબાલકે ફંદેમેં, ફંસા. [ઝડપમેં સુહેલા અંદર જાતી હય.]

બયત.

આઝાદ--ગોરકે કિર્મ તુઝે કાટે સદા મેરે બઅદ.
જારા--આજમાયેગા સિતમ કિસ પે ભલા મેરે બઅદ ?

આઝાદ--અરી, ગારત કર દૂંગા !

જારા--કિસકો ? એક હોનેવાલી ઔરતકો ?

આઝાદ--હાં, ઔરતકો.

જારા—મર્દ હોકર ? શર્મ !

આઝાદ--શર્મકી જિન્સ, જયસે સરજયનોં, જર્રાહોંકે પાસ નહીં, અયસેહી જાલિમો, જાબિરોંમેં ઉસકી બુ બાસ નહીં.

[ચાર કનીઝેં ચાર ખિડકીમેંસે મશઅલ લિયે નીચે દેખતી હયેં, દરવાજા ખોલકર સુહેલા આડમેં છિપતી હય.]

જારા—ખબર, વ્હો શર્મ, જો તુમ જયસે મર્દોમેં નહીં, વ્હો ઇસ નાપાક કુત્તેમેં મૌજૂદ હય, જિસને અપને ખાનેસે મેરી

જિયાફત કી, જિસને અપની છોટીસી કોઠરીમેં તેરે આલીશાન મહેલોંકે બજાયે પનાહ દી.

આજાદ--અચ્છા, અબ બતા, તુઝે પનાહ દેનેવાલા ઇસ કુત્તેસેભી બદતર કૌન હય? કોઇ હય? કોઇ હય?

સબ કનીજેં--હાં, હય.

મુસદ્દસ.

૧ કનીજ--જબ તલક હાથોંમેં અપની મશઅલે પુર નૂર હય,
૨ ,, નૂરસે મશઅલકે તારીકીભી જબતક દૂર હય,
૩ ,, સાયેમેં તારીકીકે જબતક કે તૂ મસરૂર હય,
૪ ,, ઔર ગુરૂરોંસે તેરે વ્હે (જારાકો દિખાકર) લડકીભી મજબૂર હય.

[સુહેલા જાહેર હોકર હિમ્મતસે આજાદકો ખંજર દિખાતી હય.]

સુહેલા--તબ તલક ખંજર મેરા દુશ્મન હય તેરી જાનકા,
સાથ હૂં મયઁ તેરે; જયસે સાયા સાથ ઇનસાનકા.

તાહેયૂર.

બાબ પહેલા—દિખાવ સાતવાં.

ઘંટાલબેગકા મકાન.

[ચટોરી, કલંદરબેગકે લિબાસમેં ફરીનાકે સાથ આતી હય]

ગાના.

ફરીના—નયનોંસે નયનાં લડાય યાર જાની,
અરમાન દિલકા, મિટાય યાર જાની.—નયનોંસે.
ઉસકે અશવે પે વારી, ઉસકે ગમજે પે વારી,
લુભાય, લુભાય નજર, જિગર, દિલદાર જાની—નયનોંસે.
પ્યારા કલંદર, હોગા બારિસ્ટર,
લાયેગા ડલ્લે, દો દો કનિસ્ટર.
હૂંગી મિસિસ મયઁ, હોગા વ્હો મિસ્ટર,
જલેગી નેબર, બલેગી સિસ્ટર.—નયનોંસે.

ચટોરી—મેરી દિલારા ફરીના, મયઁ ન સમઝા કે વ્હે ઇશારા કિસ તરફ હય?

ફુરીના—મેરે દિલકે ચયન, મેરા કનાયા ય્હે ઉસ બજરબટ્ટુ; તાંગેકે તટ્ટુકી તરફ, જો જાહિરમેં તો થા નઈ રોશનીકા ગ્રેજ્યુએટ, મગર બાતિનમેં નિકલા, પી એન્ડ ઓ કમ્પનીકે જહાજોંકા મેટ. હાં, તુમ્હારે જમાલ પર તો મેરા બાપ ઘંટાલબેગભી મેરી તરહ હજાર જાનસે ફિદા હય, મગર ય્હે તો ફરમાઇયે કે આપકા નામ કયા હય?

ચટોરી—મેરા નામ હય મછંદરબેગકા ફરજંદ કુલંદરબેગ.

[કુલંદરબેગ, જનાના લિબાસમેં ઘંટાલબેગકે સાથ દાખિલ હોતા હય.]

બયત.

ઘંટાલબેગ—હવસ જવાન હય, બુઢ્ઢોંમેં હૂં મયૈં ગોકે શુમાર,
પુરાની હોવે જો વ્હીસ્કી, તો હો જિયાદા ખુમાર.

મુખમ્મસ.

કુલંદરબેગ—હુઆ ખસમ મેરા જિસ રોજસે અદમકો ફરાર,
હૂં બહરે દહરમેં જૂં બુલબુલા, ન વાર ન પાર.
નિકાહકે લિયે હો જાવ જલ્દ અબ તૈયાર,
ચહાર ચીજ બ દિલ મી કશદ કુદામ: ચહાર?
પિયાનો, શૌહરે જરદાર, વ્હીસ્કી, મોટરકાર.

[ફુરીના, કુલંદરકો પહચાનતી હય.]

ફુરીના—(ખુદસે) અરે ય્હે કૌન! મેરા બુઢ્ઢા બાપ ઘંટાલબેગ! અલ્લાહ! અલ્લાહ કરનેકે વકત કિસી ભટિયારનકે ઝપેટમેં આ રહા હય! અપની કુબ્રકે ગઢેમેં ઔરભી તારીકી ફૂયલા રહા હય!

[ચટોરી ઔર ફુરીના ઘંટાલબેગકો પહચાનકર ટલ જાતી હયૈં.]

કુલંદરબેગ—(ઘંટાલબેગસે) મયૈંને સુના આપકી એક બેટીભી હય?

ઘંટાલબેગ—હાં; હય. તુમ ઉસસે ન ડરો, વ્હો એક જવાન કુલંદર નામીકે ઇશ્કમેં દીવાની હો રહી હય.

કુલંદરબેગ—(ખુદસે) કુલંદર! મેરા નામ! મેરે ઇશ્કમેં! કયા મેરી કિસ્મતકી ઝોંપડી ક્રિસ્ટલ પેલેસસે બદલનેવાલી હય! (જાહિર) પ્યારે, કયા તેરી જબાન સચ સુના રહી હય ખુશીકા રાજ, યા ફકત હય ટૂટે હુએ, ફોનોગ્રાફકી આવાજ!

ઘંટાલબેગ—અયસા સચ હય, જયસા તેરા ઔરત હોના ઔર મેરા મર્દ.

કુલંદરબેગ—(ખુદસે) વાહવાહ! ય્હે બુઢ્ઢા મરલબુલહવાસ, મુઝપે કયસા લટ્ટૂ હો રહા હય.

ઘંટાલબેગ—બીબી સાહેબા, શાયદ ય્હે ગુલામ નાહક વકત ખો રહા હય. અગર કહો તો કાજી ઔર મૌલવીકો બુલા લાવ?

કુલંદરબેગ—તો આપકી ય્હે મનશા હય, કે ચટ તેરી મંગની ઔર પટ મેરા બ્યાહ હો જાય? (ખુદસે) યઅની મંગની તુઝસે ઔર બ્યાહ તેરી બેટીસે.

ઘંટાલબેગ--હાં, મેરી યેહી હય રાય.

કુલંદરબેગ—તો મેરે મિયાં, એક બાત સુનતે જાવ. કાઝીજીકો કહના કે અપને હમરાહ એક પથ્થરભી લાયેં.

ઘંટાલબેગ—પથ્થર? (ખુદસે) શાયદ ખરે ઔર ખોટે નિકાહકી આજમાઈશકે લિયે કસૌટી મંગાતી હય. (કુલંદરસે) નિકાહમેં કાગજ, કલમ, દવાત, ફૂલ ઔર મેહદી લાનેકી જરૂરત હય, પથ્થર લાના તો બુરી મહૂરત હય.

કુલંદરબેગ—ઓહો! મેરે મિયાં તુમ કયસે ભોલે હો? સુનીયે, મયેં જબ નિકાહ પઢાતી હૂં, જ્યૂંહી કાઝી સાહેબ રખતે હયેં કદમ દહેલીજકે અંદર, તો દૂલ્હા પહુંચતે હયેં ખુદાકે ઘર. ઇસ લિયે અગર કાઝી પથ્થર સાથહી લાયે, તો બંદીકે લિયે તુમ્હારે માતમમેં ચૂડીયાં તોડના આસાન હો જાય.

ઘંટાલબેગ--(ખુદસે) વાહ વાહ! કિસ કદર મુઝસે મહબ્બત હય! પ્યારી, ગો મેરે બુઢે દિલમેં તુઝે લાખોં ઝુર્રીઆં નજર આયેંગી, મગર યાદ રખ, ઉસમેં વલવલે, હવસ, ઉમ્મીદેં, ઔર મહબ્બત, હમેશાંકે લિયે જિન્દા મૌજૂદ હયેં.

કુલંદરબેગ--અચ્છા. મિયાં, બુલા લાઇયે, મગર અપની જીન્દગીકે લિયે, દુઆ પઢતે હુવે જાઇયે, કયૂંકે આપકે પાંઉ અભીસે થરથરાતે હયેં, ડાઢીમેં જુમ્બિશ હય, નાક ટેઢી હોતી જાતી હય. હાય! હાય! મેરી તબીઅત ઘબરાતી હય.

બયત.

વલવલા શાદીકા તેરી, યક કલમ જાતા રહા,
આઈ હિચકી રાહમેં તો જાન દમ જાતા રહા.

[ઘંટાલબેગ જાતા હય, ચટોરી; કુલંદરબેગકે લિબાસમેં દાખિલ હોતી હય.]

ચટોરી--(ખુદસે) અમાન, અમાન! મહબ્બત યક લફ્જ હય, કે જિસ્માની તઅમીરકો, થર્રા દેનેવાલા ભૂંચાલ હય. (કુલંદરકો દેખકર) હાં! મગર ય્હે કૌન? ઔરત હય, કે ખરે દજ્જાલ હય?

કુલંદરબેગ--(ખુદસે) આહ! આહ! ઇશ્ક તીન હરફોંકા ય્હે મુરક્કબ, બદનકે પાંચ ઉન્સરોંકો બિગાડ દેનેવાલા તૂફાન હય.

ચટોરી--મયૈં કુતઅજિજખ હૂં, કે મુજસે બઢકર તુમકોભી ઇસી મકાનમેં ઇશ્કકા ખિયાલ હય!

ફુલંદરબેગ--મયૈં ખુદ હયરાન હૂં, કે યેહ બૂઢે ઉલ્લુકા ઘોંસલા હય, યા મ્હબ્બતકે મરીજોંકા હરપતાલ હય!

ચટોરી--મયૈં તો દસ લિયે યહાં આયા હૂં, તા કે ઘંટાલબેગસે પાંચ સો રુપય કર્જ લૂં. કયૂં કે જિસ લડકીસે મુઝે પ્યાર હય, ઉસકા વાલિદ બહોત કર્ઝદાર હય.

ફુલંદરબેગ—લડકી કોન? અગર ઉસકા નામ ફરીના ન હો, તો તુમ્હારી મયૈં ઇમ્દાદ કર સકતી હૂં.

ચટોરી—નહીં. ખુદા શાહિદ હય; ફરીના નહીં. અગર તૂ રૂપય દે, તો બંદા જાહિર કરે રાજે ઇશ્ક.

ફુલંદરબેગ—લે પાંચ સોકા નોટ ઔર જલ્દ બતા.

ચટોરી—આહ! ઓહ! અસ્સી સાલકે ગુલ, મયૈં તેરા હૂં બુલબુલ. (ગલે મિલનેકો બઢતી હય, ફુલંદરબેગ મુછેં જાહિર કરતા હય.) ઓ યજદાંન! ગયે ઓસાન! યેહ કોન? મુછોંવાલી ઔરત! ફિત્રત! ફિત્રત! (ડર કર) દગા! દગા! [ચટોરી બાગ જાતી હય.]

ફુલંદરબેગ—અરે! દેજા, દે જા, મેરા નોટ તો દે જા! અફસોસ!

કિત્અ.

હઁસકે ફુલ ઔરોંકો દેતે, મેરા દક્કા હો ગયા,
પહલે તો ઉલ્લૂ થા, અબ ઉલ્લુકા પઠ્ઠા હો ગયા.
સરવરા કર સર-પરસ્તી, અબ નહીં જૂતોંકી તાબ,
સર મેરા બાલોંસે, જો મખમલ થા, લઠ્ઠા હો ગયા.

[સામનેસે ફરીનાકો આતી હુઇ દેખકર ફુલંદર છિપતા હય, ફરીના ગાતી હુઈ આતી હય.]

ગાના.

ફરીના—ચટક મટક સાઁવરીયા, નજારા મારા,
જિયા બેચારા, આવારા, સહે મારા—ચટક મટક.

દોહરા.

લાગો પાપી પ્રેમસે, બાલેપનમેં રોગ,
પીયા રહે એક તો, તઅને દેવેં લોગ.
પલ પલ જિયા બેકલી, છિન છિન હય તલમલી,
અબતો પ્યારીસે, જારીસે, હારી મયૈં.
તારા તારા ગીનું રયનકો કલકકા—ચટક મટક.

[ફરીનાકો એકેલી પાકર ફુલંદર ખુશ હોતા હય.]

કુલંદરબેગ—(ખુદસે) ખૂબ! ખૂબ! અબ મિલા તારીકીમેં આબે હયાત, તનહાઈમેં હો ગઈ મુલાકાત.

ફરીના—(કુલંદરકો દેખકર) ક્યૂંરી નીગોડી! ખુદ્દી ઘોડી, તૂ યહાં ક્યૂં આઈ?

કુલંદરબેગ—મયેં, મયેં બુઆ ખફા ન હો. મયેં યહાં આઇસક્રીમ ખાને આઈ. (ખુદસે) અરે તોબા! તોબા! યહ મયેંને ક્યા બક દિયા!

ફરીના—આઇસક્રીમ? (ખુદસે) યા કરીમ! યહ દીવાની તો નહીં! (કુલંદરસે) અરી યહ કિસી શરીફકા મકાન હય, કે ઇરાનીકી દૂકાન હય?

કુલંદરબેગ—નહીં બીબી, મયેં સર ખાને આઈ હૂં.

ફરીના—(ખુદસે) યાની ભેજા? (જાહિર) અરી અકલકી અંધી, યહ ક્યા જટલ હય? મેરા ઘર ક્યા હોટલ હય? (ખુદસે) મેરે ખિયાલમેં યહ વહી ઔરત હય, જિસસે મેરા બાપ પ્યારકી બાતેં કરતા થા. ફરીના, ઇસે કિસી તરહ લડભિડ કર નિકાલ.

કુલંદરબેગ—(ખુદસે) મિયાં કુલંદર, નરમીસે કામ નહીં નિકલેગા, તુમી ટેઢી ચલ ચાલ.

ફરીના—અચ્છા, તો તેરા ક્યા મનશા હય?

કુલંદરબેગ—મનશા ક્યા હય? તેરે બાપસે નિકાહ પઢવાકે તુઝે ઘરસે નિકલવાઉંગી. તેરા કોઈ આસરા હય?

ફરીના—પ્યારે કુલંદરકા.

કુલંદરબેગ—(ખુદસે) ઓહો! યહ તો મેરી મહોબ્બતમેં સાબિત કદમ હય! (ફરીનાસે) ખયર, મેરા ઇસ ઘરસે જાના મુહાલ હય.

ફરીના—(ચિઢકર) મયેં તુઝે જબરન નિકાલૂંગી. મુઈ ભુતની! ચૂડેલ! મસ્તાની!

કુલંદરબેગ—દીવાની!

ફરીના—શયતાનજાદી!

કુલંદરબેગ—હાં! શયતાનજાદીકોહી દેખકર, ગ્હો ખુદા ભૂત, હો ગયા મજબૂત.

ફરીના—કૌનરી? ચખી, કૌન?

કુલંદરબેગ—વહી, વહી પુરાના પાપ, તુજસી વસીયારનકા બાપ.

ફરીના—જરા અપને આંખોંકો તો દેખ! જયસે ચીલકા ઘોંસલા.

કુલંદરબેગ—અરી વાહરી પરી! લકી કબૂતરી! [દોનોં લડતે હયેં, ફરીના ગિરતી હય, કુલંદર; ફરીનાકે તરફ ખંજર તાનતા હય.]

ફ઼રીના—માર ડાલ! માર ડાલ! હાય! હાય! છુરી! ઓહ પ્યારે, પ્યારે કલંદર મુઝે બચા.

કલંદરબેગ—ક્યા તૂ કલંદરકી હય?

ફ઼રીના—હાં! કલંદરકી.

કલંદરબેગ—કિસકી?

ફ઼રીના—કલંદરકી.

કલંદરબેગ—અચ્છા, બોલ કે મેરી, કલંદરકી.

ફ઼રીના—કલંદરકી હૂં, તેરી નહીં.

કલંદરબેગ—મયેંહી, મયેંહી કલંદર હૂં.

ફ઼રીના—(અજબમે) ઇલાહી! યેહ ક્યા પેચ પડ઼ા હય?

[કલંદર છિપાઈ હુઈ મુછેં દિખાતા હય, ફ઼રીના હયરાન હોતી હય.]

કલંદરબેગ—દેખ, દેખ, કલંદર તેરે સામને ખડ઼ા હય.

ફ઼રીના—ઓ ખુદા! યેહ ક્યા! જિન! ભૂત! મસાન!

[કલંદર સાડ઼ી સરપરસે નિકાલતા હય, ઘંટાલબેગ, દો આદમીકો, ક઼ાજી ઔર મૌલવી સમજકર અપને સાથ લાતા હય.]

ઘંટાલબેગ—(કલંદરસે ન દેખકર) લીજિયે હ઼જરત, યેહ હય મેરી બીવીજાન. (કલંદરકી મૂછેં દેખકર ચોંકતા હય) અરરરર! મેરી દિલરુબા, યેહ મુછેં કયસી હો ગઈ પયદા? ક઼ાજી સાહેબ, નિકાહ઼સે પહલે, મેરી બીવીકી હ઼જામત કરવા લીજિયે.

ક઼ાજી—અભી, અભી તુમ દોનોંકી હ઼જામત હો જાયગી.

[ફ઼રીના, ઘંટાલબેગકે પાસ દૌડ઼ જાતી હય.]

ફ઼રીના—(ઘંટાલબેગસે) અબ્બા જાન! અબ્બા જાન, (કલંદરકો દિખાકર) ઇસ મુશટંડેકે હાથોંસે બચાવ. [ઘંટાલબેગ મુઆમિલા દેખકર, ચુપચાપ જાને ચાહતા હય, ક઼ાજી ઉસે રોકતા હય.]

ક઼ાજી—(ઘંટાલબેગસે) મીયાં, કહાં જાતે હો! કર્જખ્વાહોંકા કર્જ તો ચુકાવ!

મૌલવી—જયસે લાયે થે, વયસે દે જાવ.

ઘંટાલબેગ—ક઼ાજી સાહેબ, ઔર મૌલવી સાહેબ! આપતો લિખને આયે થે નિકાહ઼ નામા!

કાજી—કયસે કાજી ઔર કયસે મૌલવી! મયઁ હૂં કર્જખ્વાહ ઔર યેહે સિંપાહી. અબ તેરા નિકાહ નામા, (વોરંટ દિખાકર) ઇન વોરંટાકે પીછે લિખ્ખા જાયગા.

કરીના—અરે બુઢે અબ્બા, હવસકે ટટ્ટૂ, ઇસ અપની ગધીકે ગલેમેં તો રસ્સી ડાલ જા!

ઘંટાલબેગ—અરી બેટી, ખુદાકે લિયે ઇન કર્જખ્વાહોંસે તો છુડા!

કલંદર—(ખુદસે) અબ યેહે મેરે હાથોંસે કભી નહીં છુટેગી. (ઘંટાલબેગસે) કયૂં મિયાં ઘંટાલબેગ, મયઁભી કયસા નિકલા તેરા ગુરૂ ઘંટાલ? મયઁ વહી કલંદર હૂં, નેક અફઆલ.

ઘંટાલબેગ—અચ્છા, અગર તૂહી રૂપીયા દે, તો લડકીકા હકદાર હો જાય.

કલંદરબેગ—અફસોસ! અફસોસ! કલંદર અબ રુપિયા કહાંસે લાયેં.

કરીના—અચ્છા, તુહી મેરે બાપકા કર્જ દેકર મુઝે ખરીદ લે, મેરે અબ્બાપર રહમ ફરમાવ.

મૌલવી—હાથ બઢાવ, મયઁ હત-કડી પહેનાતા હૂં.

[ચટોરી કલંદરકે લિબાસમેં આતી હય ઔર મુઆમિલા દેખકર કર્જ ચુકાના ચાહતી હય.]

ચટોરી—ઠયરીયે; ઠયરીયે, કર્જ મયઁ ચુકાતા હૂં.

કરીના—(ચટોરીસે) પ્યારે! પ્યારે કલંદરબેગ, બેટીકો દુશમનસે ઔર બાપકો કર્જસે છુડા. [કલંદર, ચટોરીકો અપને લિબાસમેં દેખકર ચોંકતા હય.]

કલંદરબેગ—(ખુદસે) અરે યેહે કોન! યેહભી કલંદર! ઔર મયઁભી કલંદર! યેહે કયા ઘોંટાલા! (ચટોરીકો દેખકર) યેહે તો વહી હય જો મુઝસે રુપ્યા લે ગયા થા! રુપ્યાભી ગયા ઔર બીવીભી છુટી, મેરી હંડીયા મેરેહી સરપર ફૂટી! અબ યહાંસે જાના બડી બેશરમી હય, બસ, ઇસ ખંજરસે ગલા કાટકે,— [ગલા ખંજરસે કાટના ચાહતા હય, ચટોરી રોકતી હય.]

ચટોરી—અબે કલંદર, કયા કરતા હય?

કરીના—(ચટોરીસે) પ્યારે! પ્યારે, મરને દે, અપને સરસે સદકેકી બલાયેં ઉતરને દે.

ચટોરી—કલંદર, ન ઘબરા. જરા ગૌરસે દેખ, કે મયઁ મર્દ નહીં ઔરત હૂં, ઔર વ્હોભી કોન? તેરે જાની દોસ્ત મિસ્ટર, શયદાકી મઅશૂકા ચટોરી. યેહે સબ ફરેબ તેરી મુશ્કિલ કુશાઇકે લિયે થા. (કરીનાસે) કરીના, તૂ અબ કલંદરકી બીવી હય.

કુલંદરબેગ—આહા! ચટોરી! ચટોરી! મેરે દોસ્તકી દિલરુબા ચટોરી!

ફરીના—(ચટોરીસે) કયા તૂ સચમુચ ઔરત હય?

ધંટાલબેગ—(કુલંદરસે) ઔર કયા તૂ સચમુચ મર્દ હય?

ચટોરી—બેશક.

કુલંદરબેગ—બેશક.

ફરીના—(ખુદસે) ખુદાયા! યહ કયા મુઆમિલા આડા હય?

ધંટાલબેગ—ઇલાહી! યહ મેરા ઘર હય, કે ઇન્દરકે જિન ભૂતોંકા અખાડા હય?

ગાના.

ચટોરી—(કુલંદરસે)—
મિલી કુલંદર, મિયાં મુછંદર, બીવી ચાંદસી,
શાદીકે જોડે બીસ, જૂતીકે જોડે તીસ—મિલી.

ફર્જંદવાહુ—(ધંટાલબેગસે)—
ભરદે, તૂ દેન અદા કર દે, ઓ બૂઢે ખૂસટ, ઓ નટખટ નાદાર,

ધંટાલ—(કુલંદરસે)—
ઓ લેડી તૂ જન્ટલમેન હય,
ધરદે, તૂ લોન હમારા ભર દે, દે ફર્જંદ મેરા ઓ લદૂ, ગન જા જોરૂકા ટટ્ટૂ.

ફરીના—(કુલંદરસે)—
હાંરે મોરા પ્યારા, દિલારા, મતવારા, તૂ કર દે વારા ન્યારા,
છુડા દે બાપ હમારા—એ—એ—એ—એ સાઁવરિયા.

કુલંદરબેગ—(જવાની)—
ઓ યસ, આઇ વિલ પે, બટ ઑન ગુડ ફ્રાઇડે.

શેઅર.

ચટોરી—(કુલંદરસે)
કરો અદબસે હમેશા સલામ બીવીકો.

ફરીના—(કુલંદરસે)—
ચુકાકે દામ, બનાલો ગુલામ બીવીકો.

કુલંદરબેગ—(સબસે)—
સૅર બજારમેં કરદો લિલામ બીવીકો.

ધંટાલબેગ—(કુલંદરસે)—
બગયર દામ ન દૂં લા કલામ બીવીકો.

કુલંદરબેગ—(જબાની)
નાઉ જસ્ટ ધી મૅરીએજ ઑન લૅવલ,
એન્ડ માઇ ફાધર-ઇન-લૉ ધી ડૅવલ.
ફર્જાંદવાહુ—
ખટ પટ મત કરો આપ્હી, ભરદો દામ દામ આનમેં.—મિલી.
[સબ ગાતે હુતે રવાના હોતે હયેં.]

બાબ પહેલા—દિખાવ આઠવાં.

ગાર.

[આજાદ અપને સાથીયોંકો હુશિયાર રહેનેકો કહેતા હયેં.]

ગાના.

આજાદ—
દાના હય દિલમેં બેદમ ઇસ દમ,
કરો પુર ગમકો, હમદમ બેગમ.—દાના.
બાન નિકાલે, જાન નિકાલે, અફસર હય સરખમ,
લે, લે, જાન અય આલી શાન, ઐસી આન હો પુર-શર.
સરવર તૂ, ઓ બાલા બરતર તૂ હય, સારે ખાદિમ.—દાના.
[સબ રવાના હોતે હયેં ઔર દૂસરી તરફસે સુહેલા કુલંદરકે સાથ આતી હય.]

સુહેલા—ન ડર, ન ડર કુલંદર, સામને ઉન નીલગૂં સિતારોંકો દેખ. અભી તો બહેરુલ કાહિલસે બહ્‌રે ઉકયાનૂસ તક, યા જાપાનકે ઇન્તિહાયે શર્કસે; ફ્રાન્સ, આયરલેંડ ઔર પુર્તગાલકે મગ્રબી કિનારો તક, રૂસ ઔર સ્વીડન નારવેકો ઇન્તિહાયે શિમાલસે, કેપ ટાઉન, સીલોન, ઔર આસ્ટ્રેલિયાકે ગાઇત જુનૂબ તક, ગોયા કુરયે ખાકીકે નિસ્ફ હિસ્સે પર ખૌફનાક મુહીબ રાત અપના સિયાહ પરદા ફૈલાયે હુએ હય.

કુલંદર—કયા મુઝે જિસ કારે નેકકે લિયે તૂ લાઇ હય, વ્હો ઇસી મુતવહિશ તીર ઔર તાર ગારમેં કિયા જાયગા? (ગારકો દેખકર ડરતા હય.) અમાન! કયસા હૂ કા મકાન!

સુહેલા—હાં, યેહી, યેહી વ્હો મુકામ હય, જહાં યાતો તેરી ઔર મેરી કુરબાનીયાં સંગદલ કાફિરોંકી નજર હોંગી, યા વફા-

ફરાખ હોસિલગી, ઔર ઉમ્દા બરાઈકી કુવતેં હમ દોનોંકો ફત્હમંદ કરેંગી.

બયત.

દુ ચાર હાથમેં, સૌ અહેલે કીં ઉલટા,
ચલ આગે, ખેંચ તબર, આસ્તીં ઉલટા.

કુલંદર—ઓ સુહેલા, મેરા કદમ આગે બઢતે હુએ થર્રાતા હય, મેરે જિસ્મકા સુર્ખ રંગ જર્દીસે બદલતા જાતા હય.

સુહેલા—કયા તૂ નહીં જાનતા કે જિન્નતુલ-ફિરદૌસમેં હજરતે આદમકા મશીર કૌન થા? એક ઔરત થી. દુનિયાકી બડી બડી મઅરિકા આરાઇયોંકી ઇત્તિહામેં સિર્ફ ઔર્તોંકીહી અકલ કામ કર ચુકી હય. પસ, અગર ફિત્રત, હૌસિલા અફ્જાઇ ઔર ઇસ્તેઆલ દિહીમેં ઔરત મર્દોંકી સલાહકાર હય, તો મર્દ, ફત્હે, જફર, જંગ, ખૂન, હિમ્મત, ઔર જુરઅતકા બાર સરપર લેનેકે લિયે તૈયાર હય. કાશ! તૂ ઔરત હોતા તો મયેં તુઝસે મર્દુમીકી ઉમ્મીદ ન રખતી.

કુલંદર—જલ્દ બતા, જલ્દ બતા કે અબ મયેં કયા કરૂં?

સુહેલા—હિમ્મત, દિલેરી, બહાદુરી.

કુલંદર—બલકે કત્લ, ફના, બરબાદી.

સુહેલા—આફરીન! લે. [સુહેલા તપંચા દેતી હય.]

કુલંદર—કયા?

સુહેલા—તપંચા. (સામને દેખનેસે) વ્હો કોઇ આયા.

[દોનોં છિપતે હયેં, આજાદ જારાકો પકડકે લાતા હય.]

આજાદ—(જારાસે) જયસે તૂને મુઝે પરેશાન કિયા હય, વયસેહી મયેં તુઝે અજીયતસે બેજાન કરૂંગા. અબ ફકત તેરે બોસ્તાને ખાનદાનકી દો પજમુર્દા કલિયાં પામાલ કિયે જાનેકે લિયે બાકી હયેં. એક તો તેરી બહન ઔર એક તૂ.

જારા—કયા મુઝે મારનેસે પહેલે જાલિમ, તૂને અપને લિયે અદમકે સિવા કોઇ ઔર રાસ્તાભી જહાનસે જાનેકા સોચ લિયા હય? ઓ બદકેશ, હરએકકે લિયે એકહી ફનાકી ગુજરગાહે અજલ હય. કોઇ પસ હય, કોઇ પેશ હય, કોઇ આજ હય, કોઇ કલ હય.

કિત્અ

યહાં તુઝસે સયંકડોં આ ચુકે અલમ ઉન્કે ગડકે ઉખડ ગયે,
ગયે સર ઝુકાકે વ્હો ગોરમેં, કે જો સરકશીસે અકડ ગયે.
જરા પઢ તો કિસ્સયે બાબરી, ખુલે ચશ્મે બાતિની તો તેરી,
કે યાં લાખોં બનકે બિગડ ગયે, યહાં લાખોં બસકે ઉજડ ગયે.

આજાદ—ઓ તઅમયે કજા, દુનિયા-તલબોંકો ખોઈ અજલ ક્યા! દેખ વ્હે ગાર મેરે હિમાયતિયોંકી જાયે અમાન હય, જહાં તેરા મારા જાના ચિયૂંટીકી હલાકતસેભી આસાન હય. ક્યા યહાંભી કોઇ તેરા મદદગાર; નાદાન હય? [સુહેલા ઔર કલંદર જાહિર હોતે હયૈં]

સુહેલા—(ખુદસે) એક ક્યા દો હયૈં!

કલંદર—(ખુદસે) ગલત હય. તીન હયૈં. એક ઔરત, એક મર્દ, ઔર એક ખુદા.

આજાદ—ઓ જબાંદરાજ છોકરી, અબભી તૂ મુઝસે નહીં કાંપતી?

જારા—ક્યૂં? કિસ લિયે? તૂ કૌન હય?

આજાદ—શેરે બબ્બ હૂં, નેયરસ્તાંને શુજાઅતકા હિજબ્બ હૂં.

જારા—શેર હય? તો મયૈં દાનિયાલકો બુલાઉંગી.

આજાદ—મયૈં સાંપ હૂં.

જારા—તો મૂસાકો પુકારૂંગી.

આજાદ—શોઅલા હૂં, શરાર હૂં.

જારા—પરસ્તારે ઇબ્રાહીમ હૂં, બુલબુલે ગુલઝાર હૂં.

બયત.

આજાદ—વ્હો તેગ હૂં કે રોકકો જિસકી સિપર નહીં,
જારા—દાઊદકી કનીઝોંકો આહનકા ડર નહીં.
આજાદ—નહીં? ડર નહીં? તો લે. (પુકારકે) બેહરામ? બેહરામ?

[બેહરામ દાખિલ હોતા હય.]

બેહરામ—આલી મુકામ.

આજાદ—ઇસ બદ બખ્ત લડકીકો ઇસ સંગીન સતૂનસે બાંધ કર કોડોંસે હલાક કર. (ઠહરકે) ક્યૂં? ક્યા સોચતા હય? જલ્દી કર. મયૈં હુકમ દેતા હૂં. [બેહરામ; જારાકો પકડતા હય.]

જારા—(આજાદસે) ઓ બદજાત! કમીને, ફાસિક! તેરે હુકમકે સાથ ઉસ અહકમુલ હાકિમીનકાભી હુકમ લિખ્ખા જા રહા હય.

આજાદ—ક્યા!

જારા—મેરે લિયે દારૂલ-કરારકા ગુલશન, ઔર તેરી હડ્ડિયાં જહન્નમકા ઇંધન.

આજાદ—ચુપ! (બેહરામસે) બેહરામ, જલ્દ કર કામ.

[આજાદ જાતા હય.]

જારા—અચ્છે બેહરામ, ક્યા તૂ ખુદાકી હસ્તીકો માનતા હય?

બેહરામ—હાં માનતા હૂં. બહાદુરી મેરા આસ્માન હય, તલ-વાર મેરા હિલાલ હય, બિજલી મેરા ફરીશ્તા હય ઔર આગ મેરા ખુદા હય.

જારા—તો હાં. જયસે વહી આગ જો સર્દીસે ઠિઠરે હુઓંકો જિન્દગી બખ્શતી હય ઔર જાલિમોંકો જલાતી હય, વયસેહી ખુદાને જહાં તુઝે જુલ્મકી આદત બખ્શી, રહમભી અતા કિયા હોગા?

બેહરામ—ઓ કમ-ફહમ લડકી, યહ લફ્જહી મેરી જબાનમેં નહીં, તુઝે છોડના મેરે ઇમ્કાનમેં નહીં.

જારા—ક્યા તૂ મુઝે ઇતની ફુરસત દે સકતા હય કે મયઁ થોડી દેર કે લિયે રો લૂં?

બેહરામ—હાં રો લે, તાકે મયઁ કોડા લે આઉં.

[બેહરામ; જારાકો સતૂનસે બાંધકર જાતા હય.]

અબયાત.

જારા—જિગરકી આગ બુઝેગી ન યક બ યક અમ્માં,
તૂ હક કે શીર ન બખ્શેગી જબ તલક અમ્માં.

સુહેલા—હય જબ તલક કે મેરી રૂહકો બકા બેટી,
પહુંચને દૂંગી ન ઇજા તુઝે જરા બેટી.

જારા—ઇસી લિયે મુઝે પયદા કિયા થા ક્યા અબ્બા!
કે બેગુનાહીકી પાતી હૂં મયઁ સજા અબ્બા.

ફુલ દર—મયઁ તુઝપે આયા હૂં કુરબાન હોનેકો બેટી.
હય મુજતરિબ દિલે મુજતર; ન અયસા રો બેટી.

[બેહરામ કોડા લેકે આતા હય.]

બેહરામ—અબ લડકી, તેરી હડ્ડીયાંભી ઉસી ઉસ્તખાની જખીરેમેં ફેંકી જાતી હયઁ, જિસમેં; હડ્ડીયાં; હમારી લુટેરી ટોલીને ઇસી ગારમેં ઇન્તેકામ ઔર દૌલત પરસ્તીકે લિયે ખૂન બહા બહાકર જમઅ કી હયઁ.

જારા—નેક મહેઝર બેહરામ, ઇસ તારીક સરાયે માતમમેં મેરી નન્હીસી જબાન તેરી જનાબમેં એક અપીલ કરના ચાહતી હય.

બેહરામ—મગર તેરી હરએક અપીલકા જવાબ યહ ચાબુક દેગી.

જારા—મુઝે મનજૂર! મેરે ખુદાકો મનજૂર.

બેહરામ—અચ્છા; બોલ.

જારા—ફર્જ કર લે કે તેરે જાલિમ કોડેસે મેરી ખાલ ખજૂરકી છાલકી તરહ તમામ જિસ્મકે જખ્મોંસે ઉભર આઇ:—

બેહરામ—હાં, ફિર ?

જારા—તુઝે આજાદને દૌલતો હશમત બેહિસાબ દી :—

બેહરામ—માના.

જારા—ઔર આખિર જબસે મુઝપર આખરી વકત હય, તુઝપરભી આખરી વકત આયા! જબસે તૂ મુઝપર રહમ નહીં કરતા, મૌતભી તુઝપર રહમ ન કરેગી.

બેહરામ—ફિર ?

જારા—કયા આજાદ બદનિહાદ, નકીરયનકો તેરે અજાબે કબ્રકે એવજ અપના ઇમાન જમાનત દે સકેગા ?

બેહરામ—નહીં.

જારા—તો વ્હો મયેં દૂંગી.

બેહરામ—મેરે કિસ કામ આયગા ?

જારા—મંજિલે ગોરમેં ફાનૂસે નૂરકા જલ્વા દિખાયગા. અરે! દાદારે કિયામતકે સામને જબ તેરા બંદ બંદ ઔર જોડ જોડ ગુનાહકી ગવાહી દેગા, તો ફકત યેહી તેરે આડે આયગા.

ફિત્અ.

સંગદિલ હો જબ જમીં ઔર આસમાં બેદર્દ હો,
જિસ્મ લર્જા હો હરયક્કા, ખુશ્ક લબ, મુંહ જર્દ હો,
સર પે હો તેરે, સહાબ ઈમાનકા ઉસ દિન અગર,
આફતાબે રોજે મહેશરકી તમાજત સર્દ હો.

[જારાકી નસીહતોંસે બેહરામકે દિલમેં રહમ આતા હય.]

બેહરામ—સચ હય લડકી, તૂને મેરી ચશ્મે બાતિનીકો ખોલ દિયા. (કોડા ફેંકકર) દૂર હો, દૂર હો, ઓ બેજાન ડસનેવાલે સાંપ, દૂર હો! (જારાસે) ઓ જલ્દ બતા, જલ્દ બતા, મહબ્બત, નેકી ઔર ઈમાનકે મઅસૂમ ફરિસ્તે, ઈમાન કહાં બિકતા હય!

જારા—યહાં બીકતા હય. ઇસી જહન્નમકી ગારમેં.

બેહરામ—મયેં ખરીદતા હૂં.

જારા—મુઝે આજાદ કર ઔર ઇન ઇમાનફરોશોંકી દૂકાને સિતમકો બરબાદ કર, લૂટમેં ઈમાન મુફત હાથ આયગા.

બેહરામ—હાં; બચાયગા, તુઝે બેહરામ બચાયગા. અભીસે, ઇસી વક્તસે, ઇસી આનસે. (જમીનકે તરફ દેખકર) અય યહાંકે સંગરેજો! હવા; રૌશની; પાની; ફના કરૂંગા, બગાવત કરૂંગા. જિસ કદર જુલ્મ, કીના, રહજની, મુઝે સિખલાઇ ગઈ હય, ઇન્હીં પર આજમાઉંગા. (જારાસે) ઓ કિસ્સયે બેગુનાહીકી હિરોઆઇન, યાતો તુઝે બચાઉંગા યા ખુદહી ઇસ બિસ્તરે ખાક પર તડપતા હુઆ નજર આઉંગા.

કિત્અ.

ફલક પે મેહરે મુબી હય જબતક, કદમકે નીચે જમીં હય જબતક,
હય ખૂન નહરૂલ બદનમેં ઇમાંકા, કઅબયે દિલમેં દીં હય જબતક.
ફલક પુકારે બીજન બીજન, ઔર મલકસે આવાજે ઉફ્તુલૂ હો,
લડું બ્હો તેરે લિયે હરયકસે, બદનમેં જાને હઝીં હય જબતક.

કુલંદર—(ખુદસે) શાબાશ!

સુહૈલા—(ખુદસે) મરહબા! [બેહરામ જારાકો ખોલતા હય.]

જારા—બચા લિયા. [દો કઝ્ઝાક દાખિલ હોતે હયૈં.]

દોનો કઝ્ઝાક—કિસને બચા લિયા?

બેહરામ—મયૈંને.

જારા—નેકીને, ઇમાનને, સચ્ચાઇને, વફાને.

દોનો કઝ્ઝાક—ઉફ્! દગા! દગા!

[બેહરામ દોનોંકો ગોલી મારકે જારાકો ઉઠા કર ભાગને ચાહતા હય, આજાદ સામને દાખિલ હોકર ઉસે રોકતા હય, દોનોં કઝ્ઝાક તડપતે હયૈં.]

આજાદ—કયા હય? કયસા ગુલ બેહરામ?

બેહરામ—ફર્ઝે દીનકા સરંજામ.

આજાદ—કયા તુઝે સૌદા હો ગયા?

બેહરામ—હાં, નકદે ઇમાનકા સૌદા હો ગયા.

આજાદ—કયા મેરે જરો જવાહિર, ગીરો દારકા ઇન્આમ ભૂલ ગયા?

બેહરામ—તેરા જર તો ફકત ગુનાહ ખરીદ સકતા હય ઔર મેરા જર ઇમાનકો ખરીદ ચુકા હય.

આજાદ—તેરા જર? કૌનસા જર?

બેહરામ—ઇસ લડકીકા ફર્ઝે હિફાજતે જાન, રેકને અબ્રાએ ઇમાન.

આજાદ—(લાશોંકો દેખકર) ઉફ્ ! યહે ખૂન ! અપને સાથીયોંકા ખૂન ! કિસને ? (બેહરામસે) તૂને કિયા ? તૂ બદલ ગયા ?

બેહરામ—મયેં કયા બદલ ગયા ? બલકે મુઝસે તેરી આકેબત બદલ ગઇ.

આજાદ—ઓ ના આકેબત, દૌલતમેં બહુત કૂવત હય.

બેહરામ—(કઝ્ઝાકોંકો દિખાકર) ઇન મરદૂદોંકે કામ કયા આઈ; જો મેરે કામ આતી.

આજાદ—મેરી હિમ્મતસે તૂ ઇકબાલમંદ હો જાતા.

બેહરામ—તેરી દોસ્તીસે; જો ઇન બેઇમાનોંકા હાલ હુઆ હય, વહી આખિર મેરા અનજામ હોતા.

આજાદ—ઇમાન, ઈમાન, કયા પુકારતા હય ! ઇમાનસે તેરા કુછ ફાયદા હોનેવાલા નહીં.

બેહરામ—કુફ્ર, કુફ્ર, કયા ચિલ્લાતા હય ? દેખ, કાફિરોંકી લાશ પર સિવાય કુત્તોંકે ઔર કોઇ રોનેવાલા નહીં.

આજાદ—તો મયેં દુશ્મન હૂં ?

બેહરામ—દુશ્મનકા દુશ્મન ! મેરા દોસ્ત ખુદા હય. તેરે કુફ્રકી ઇસ તારીક ગારસે મયેં નિકલ ચુકા હૂં, અબ મેરે આગે ઇમાનકી રાહે રસા હય.

આજાદ—અચ્છા ; (જારાકે તરફ મુખાતિબ હોકર) તો ઓ સરકશ, દેખ તમાશા.

બેહરામ—ઓ મક્કાર, બેદીન, બદ અખતર. પહેલે મેરી લાશકો ઇસ જમીન પર દેખેગા ખૂનમે તર, ફિર ઇસ લડકીકો પહુંચા સકેગા જરર. [આજાદ સીટી બજાતા હય, એક કઝ્ઝાક નમૂંદ હોતા હય.]

કઝ્ઝાક—કીના લૂંગા ?

સુહેલા—લે ચુકી. [સુહેલા, પહેલે કઝ્ઝાકકો ગોલી મારતી હય, બ્હો નાબૂદ હોતા હય, દૂસરા કઝ્ઝાક નમૂંદ હોતા હય.]

૨. કઝ્ઝાક—અબ ખૂન હોગા !

[સુહેલા, દૂસરે કઝ્ઝાકકો ગોલી મારતી હય.]

સુહેલા—હો ચુકા. [દૂસરા કઝ્ઝાક નાબૂદ હોતા હય, તીસરા કઝ્ઝાક નમૂંદ હોતા હય.]

૩. કઝ્ઝાક—આગ હૂં મયેં.

[તીસરે કઝ્ઝાકકો ગોલી મારતી હય.]

સુહેલા--સર્દ હો. [તીસરા ફ઼ઝાકૂ નાબૂદ હોતા હય, ચૌથા ફ઼ઝાકૂ નમૂંદ હોતા હય.]

૪. ફ઼ઝાકૂ--ફ઼િત્ના જગેગા.

[સુહેલા ચૌથે ફ઼ઝાકૂકો ગોલી મારતી હય.]

સુહેલા--સો ચુકા. [ચૌથા ફ઼ઝાકૂ નાબૂદ હોતા હય, આઝાદ, બેહરામકી તરફ઼ તપંચા તાનતા હય.]

ઝારા--બેહરામ, બચો.

[બેહરામ, આઝાદકે તરફ઼ તપંચા તાનતા હય.]

ફ઼િત્અ.

બેહરામ—કુફ્ર ઔર ઈમાનકા યેહ મુન્સિફ઼ે બેલાગ હય,
ઝુલ્મકે યેહ દોઝખોંકી દેખ, જલ્તી આગ હય.

[સુહેલા, આઝાદકે તરફ઼ તપંચા તાનતી હય.]

સુહેલા--ઈસ ભભૂકેને મુરીદોંકા કિયા શયતાંકે ખાક,

[ફ઼લંદર, આઝાદકે તરફ઼ તપંચા દિખાતા હય.]

ફ઼લંદર—ઝાલિમોંકો ડસનેવાલા આતશી યેહ નાગ હય.

મુસલ્લસ.

ઝારા—કર ચુકા આઝાદ યૂં ઠંડા જિગર કુદરતકા કામ,
હો ગયા માં બાપકે ખૂંકા મેરે નેક ઈન્તેઝામ,
મિલ ગયે દો ઈન્તેકામોંકી જગહે છે ઈન્તેકામ.

[યક બ યક પાંચવા ફ઼ઝાકૂ નમૂંદ હોતા હય, સુહેલા ઉસકે તરફ઼ તપંચા તાનકર લાશોં પર ખડ઼ી રહતી હય, ઝારા; બેહરામકે પહલૂમેં છિપતી હય, બેહરામ; આઝાદકે સામને તપંચા તાને હુવે ખડ઼ા હય, આઝાદ; બેહરામકી તરફ઼ તપંચા, ઔર ફ઼લંદરકી તરફ઼ ખંજર દિખાકર ખડ઼ા હય, ફ઼લંદર; આઝાદકે સામને તપંચા તાનનેકો મુસ્તઈદ હય.]

તહૈયૂર.

બાબ પહલા ખત્મ હુઆ.

બાબ દૂસરા—દિખાવ પહેલા.

જજીરેકા એક હિસ્સા.

જંગલ.

[ઐયૂબ પરેશાન, શાખ લિયે ખડા હય.]

ગાના.

ઐયૂબ—

ય્હે હયરત ય્હે હયરાની, દુઃખ, બલા, સરગરદાની,
માગૂં મયઁ ગર કહીં પાની, મુઝે આગ દો અરજાની.
અલમ, સિતમ, ખાર, હરદમ જફાકાર,
કોઇ નહીં મેરા વાલી, નહીં મેરા ગમખ્વાર.
મેરે સરપે આફત ડાલી, જાન બેગુમાન હય જાની. —ય્હે હયરત.

ખોલ દો, ખોલ દો ફરિશ્તો, જહન્નમકે સાત દરવાજે ખોલ દો, ઔર શોઅલોંકો મુઝ તક લપકને દો. કસમ હય તુઝકો, કસમ હય તુઝકો ઓ આસમાની, અપની રફઅત, બુલંદી ઔર નયરંગીયોંકી જિસ કદર તેરે પાસ જુલ્મ, સિતમ, ફિતના, અદાવત, બુગ્ઝ, કીના ઔર મુસીબતેં હયઁ, એક દુખ્યારી જાન પર આજમા લે. ઓ બેહેરા અરબકે ખોફનાક સમુંદર, આજ મયઁને કરીબન સાત સો તીસ રાતેં રો રોકર ગુજારી હયઁ. આહ! નાઝ, પ્યારી નાઝ, લે આજ મયઁ તુઝે એક ખત ભેજતા હૂં. કાગજ, મેરી ખાલકા, રોશનાઇ ખૂનકા, મજમુન મહુબ્બતકા. (ખંજરસે ખાલ કાટકે ઉસ પર ખૂનસે લિખતા હય, લિખકર દરિયાકે તરફ મુખાતિબ હોતા હય.) લો, લો, મછલિયો, ઇસકો ન ખાના. મેરે જખ્મોંકી કદ્ર કરો, ક્યૂં કે તુમભી ગરદન પર દો જખ્મ રખતી હો. (સર પકડકર) મુઝે ગશી આઇ! આહ! મયઁ ખત, મહુબ્બત, નાઝ :—

[બેહોશ હોકર ગિરતા હય, બહિશ્ત નમૂદાર હોતી હય, સહેલિયેં નાઝ પર ફૂલ તકસીમ કરતી હયઁ, અરસ દિખાવ નમૂદ હોતા હય, ઐયૂબ હોશમેં આતા હય.]

ઐયૂબ—કહાં હય! કહાં હય તૂ નાઝ? આહ! ફિર વહી સમુંદરમેં ખુશ્કી? ખુશ્કીમેં જંગલ, જંગલમેં મયઁ, મુઝમેં ગમ, ગમમેં ના ઉમ્મીદી, ના ઉમ્મેદીમેં મૌત. હાં! (નજદીક એક સંદૂક દેખકર) ફિર

મુઝે યાદ આયા. પ્યારી નાજને સંદૂક઼ કી તરફ઼ ક્યા ઇશારા કિયા થા? વ્હો સંદૂક઼ તો યેહી હય, જો મેરે જહાજસે મેરે સાથ સલામત બચા હય. (સંદૂક઼ ખોલતા હય, ગુબ્બારા નિકલતા હય.) અહા! સલામતીકી એક ઉમ્મીદ પયદા હુઇ. એ ઉમ્મીદ, એ ઉમ્મીદ, તુઝપર ઇન્સાની જિન્દગીકા દારો મદાર હય, તૂ ગરીબોંકી રફ઼ીક઼, અમીરોંકી હિર્સ, ક઼યદીયોંકી જિન્દગી ઔર બે વતનોંકી ગ઼મ-ગુસારહય. (ગુબ્બારેમેં ગેસ ભરતે ભરતે.) આજ, આજ :—

મુસદ્દસ.

કહતે હયેં અહલે ફ઼લક, મુશ્કિલ કુશાઇ હો ગઇ,
હય નવીકે ખિજ઼્ર, તેરી રહનુમાઇ હો ગઇ.
સામને આબાદ ફિર મેરે ખુદાઇ હો ગઇ,
નાજ આતા હૂં કોઇ દમમેં, રિહાઇ હો ગઇ.
ખાકકા જર્રા થા મયેં, ગર્દૂંકા તારા હો ગયા,
મેરે હક઼મેં યક ફ઼રિશ્તા યેહ ગુબ્બારા હો ગયા.

[અયૂબ ગુબ્બારેમેં બયઠતા હય, ગુબ્બારા ઉડ઼ જાતા હય.]

બાબ દૂસરા—દિખાવ દૂસરા.

મહેલ.

[આજાદ, નાજકો પકડ઼કે ખીંચતા હુઆ લાકર અપને બાઇકે ઘરસે નિકાલ દેતા હય.]

આજાદ--વ્હો રાસ્તા હય, જો સીધા ગરીબ ખાનેકી તરફ઼ પહુંચાયગા. મેરે ભાઇકી જાયદાદસે તુઝે કુછ તઅલ્લુક નહીં.

નાજ--ન હો. આજાદ, ઇસ ક઼દર સંગદિલ ન હો. તૂને કિસ કિસ તરહે મુઝ પર જુલ્મ નહીં કિયા? તૂં નહીં જાનતા કે મઅસૂમ યતીમોંકી દુઆ, સબસે પહલે સુનતા હય ખુદા!

આજાદ--કૌન ખુદા? કહાં ખુદા? કિસકા ખુદા?

નાજ--ખુદા, વ્હો ખુદા, જિસકે નૂરકા આફ઼તાબ ઘ઼રબમેં ચમકા. ખુદા વ્હો હય, જિસકે નૂરકા શોઅલા કાશીમેં ભડ઼કા. ખુદા વ્હો હય, કે જિસકી તજલ્લીકી જયા ઇરાની આતશકદેમેં રૌશન હુઇ.

બયત.

બુલા નાકુસમેં ઉસકો, અજામેં યા પુકાર ઉસકો,
પહન યા દાકે દરવેશી, કર અપને દિલસે પ્યાર ઉસકો.

આજાદ—નહીં, મેરા દિલ અયસા નહીં, જો ઔરતોંકે હુસ્ન, મજહબકે ખૌફ, ઔર ગુરબતકી તકલીફોંસે મજબૂર હોકર અપને ઉસૂલકો બદલ દે! બસ નિકલ જા!

નાજ--ક્યા તેરે દિલમેં મેરે ઇન આંસુઓંકે મોતીયોંકી કુછભી કદ્ર નહીં? [આજાદ, નાજકી બાતોંપર નફરત જિતાતા હય.]

ગાના.

આજાદ--

તજ હટ, નટ ખટ, માન મેરી માન,
ખબરદાર! સંભલજા! નાબકાર,
નાર તૂ હટીલી, મતકર ખટપટ--તજ.
સતિયા તૂ કાહે બન, છતિયા જલાય મેરી,
ન માને અગર બરજોરી, લૂ મયૈં તેરી જાન.
ઝટ પટ, ચટ પટ, માન મેરી જાન તૂ.
માલ લે, તાલ લે, હાલ લે બેદગી,
આજા બરમેં મેરે ઝટ--તજ હટ.

[આજાદકી, બાતોંપર નફરત કરતી હય.]

ગાના.

નાજ—જારે બદકાર દૂર, બકબક નાહીં બેશઊર,
હૂં મયૈં નાચાર નાર, મુઝકો નાહક ન માર.—જારે.
મગન મગન મયૈં મરૂંગી, મગર પાપ નાહીં કરૂંગી,
તેરે હાથ ગરચે હૂંગી ચૂર ચૂર, તાર તાર.—જારે.

[એકાએક કલંદર આતા હય.]

કલંદર--ક્યા હય? ક્યા હય?

આજાદ--કલંદર, મયૈં તુજે હુકમ દેતા હૂં કે ઇસી વક્ત ઇસ લડકીકો ધક્કે દેકર નિકાલ દે.

કલંદર—ધક્કે દેકર નિકાલ દૂં!

આજાદ--હાં, નિકાલ દે. (કલંદર, આજાદકી આંખોંકિ તરફ દેખતા હય.) મેરી આંખોંકી તરફ ક્યા દેખતા હય?

કલંદર—મયૈં આપકી આંખોંમેં દેખતા હૂં, કે મેરી એક ગુલામકી ચશ્મમેં રહમ ઔર વફા હય, મગર આપ એક આલી રુતબાકે દીદોમેં જુલ્મ હય, રયા હય.

આજાદ--(અજબમેં) ક્યા બકતા હય?

કલંદર--સચ કહતા હૂં.

આઝાદ—(ચિઢકર) કમીને!

કુલંદર—હુઝૂર, કમીના રુતબેસે નહીં, નામસે નહીં. કમીને વ્હો હયઁ, જિનકે કમીને કામ હયઁ. કમીને વ્હો હયઁ, જિનકે હાથ; બેબાક, આંખેં; બેશર્મ, જબાનેં બેલગામ હયઁ.

આઝાદ—ક્યા ઇસ બદ અહેદ ઔરતકે સાથ તૂભી સાજિશ કર ચુકા? ખાકસે કમ કીમત ગુલામ!

કુલંદર—બારયબ ગુલામ હૂં, ઔર નાચીજ ખાક હૂં, બલકે વ્હો ખાક, જો ઉસ જૂતેસે લગેગી, જો હલાલકે ચમડેસે બના હય, ઔર જિસમેં ઇમાનદારકા મુબારિક પાંઉ છિપા હય.

કિત્અ.

મેરા મન્નો સલવાતો નાને જવીં હય,
મેરે ખાને નિઅમતકી પરવા નહીં હય.
હય તકિયા, વફા ઔર ઇમાં પે જિનકા,
ઉન્હેં ફર્શે મખમલ, વ્હે ફર્શે જમીં હય.

આઝાદ—તૂ તૂ મેરા નમક જહરકી તરહે ઉગલ રહા હય?

કુલંદર—જહરીલે આકાકા નમક જહરસે જિયાદા કડવા હય. ઔર જનાબ, આપકે ભાઇકા હુકમ બજા લાના મેરા ફરજે ઉલા હય. ક્યા આપ ભૂલ ગયે? ઉસી દિનસે મયઁ તુમ્હારા દુશમન હૂં, જબસે ઉસ ગારમે જારાકો તુમ્હારે હાથોં છુડાયા, ઔર તુમ્હારે ઝૂટે ખુશામદાના વઅદોં પર અબતક મયઁને ધોકા ખાયા. મગર અબ વ્હો વકત આયા કે ફિર મેરે ખૂને હમિયતને જોશ ખાયા, લેકિન અભીતક તુમ્હારે ભાઇકે નમકકી વજહસે મયઁને સર ન ઉઠાયા.

આઝાદ—ભાઇ? નહીં, વ્હો મેરા ભાઇ નહીં; બલકે દુશમન હય.

કુલંદર—જરૂર દોનો હયઁ. એકહી રંગકે કાગજ; એક જાજિબ, એક નોટ, એકમેં ફૈયાજી, એકમેં હિર્સ ઔર ખોટ. કહાં દુનિયા, કહાં આકિબત? કહાં તસવીર, કહાં અસ્લીયત?

આઝાદ—(કુલંદર ઔર નાજસે) બેઅદબ, ગુસ્તાખ! દરીદા દહન! કોર નમક, (સામને દરવાજા દિખાકર) વ્હો દરવાજે; હવાસે ખુલ કર નિકલ જાનેકા ઇશારા કરતે હયઁ. મુઝે હરગિજ ઉમ્મીદ ન થી કે તેરા ઇમાન સુબ્હે કાજિબકી તરહે ચમકકર તારીક હો જાયગા.

કુલંદર—મેરે ઇમાનકી સુબ્હે કાજિબ, રૌશનીકે મીનારકી તરહે ઇસ લિયે ચમકકર બુઝ ગઇ, તાકે ઇસ ગરીકે ગિરદાબે જમાનાકો ઉમ્મીદોંકી ધૂપમેં સાહિલ દિખાઉં.

આઝાદ--રૈશનીકા મીનાર? અબ તુઝે મઅલૂમ હોગા કે ફકત એક ટૂટતા હુઆ સિતારા થા, જો અપની ગર્દિશકી તેજ રૌસે ખ-લાક ઈથરમેં આગ લગાતા હુઆ નિકલ ગયા. જાવ, જાવ, દોનોં જાવ.

[આઝાદ, નાઝ ઔર કુલંદરકો ધક્કા દેકર નિકાલ દેતા હય ઔર ગુસ્સેમેં નયે ફરેબ રચનેકા ઇરાદા કરતા હય.]

ગાના.

આઝાદ—

આગ અપની ફૂંકું ચલકર, જલકર; બલકર, હો સબ ખાક,
લેકર નંગી, જમધર જંગી, કરદું દુનિયા પાક.
હમને હતને, ફિતરત ફિતને, ફેલે હયેં કિતને,
ચલાદો ચલકર, ખંજર સરપર, મલકર; દલદર, સીના ચાક—આગ.
પુર્જે પુર્જે, પારા પારા, કરદો અંજર પંજર સારા,
આગ લગાદો, લાગ લગાદો, બનકર અંગારા—આગ.

[આઝાદ ગુસ્સેમેં જાતા હય.]

બાબ દૂસરા—દિખાવ તીસરા.

ખયરાતીકા મકાન.

[ચટોરી ઔર કટોરી ગાતી હુઈ આતી હય.]

ગાના.

કટોરી--બિછાયા નયા જાલ, કયા જાદૂ ડાલા,
ચટોરી--બિછાયા નયા જાલ, ડાનેવાલા, કયા જાદૂ ડાલા.—બિછાયા.
સોડા; બ્રાન્ડી, ભર ભરકે લાઈ જામ,
કટોરી --લટકેસે, મટકેસે,
ચટોરી--ચટકેમે, ઝટકેસે હાં, હાં, વાહ! વાહ!--કયા.

ચટોરી--પ્યારી બહન કટોરી, મૈં અપને આશિક મિસ્ટર શયદાકે દોસ્ત, કુલંદરકી શાદી કુમીનાસે કરને આઈ હૂં. ઓહો! જબ મેરા પ્યારા શયદા સુનેગા, તો ઇસ કદર હંસતે હંસતે દીવાના હો જાયગા, જયસે ગધા ધૂપમેં સૂરજકે સામને ચિંઘારતા હય.

કટોરી—ઔર બહન, જબ અબ્બા ખયરાતી, હમ દોનોંકે ઇશ્કકી કહાની સુનેગા, તો અયસા રોયગા, જયસે; ચાંદની રાતમેં, ધોબીકે છપ્પર પર કુત્તા રોતા હય.

ચટોરી—અફસોસ! અફસોસ! કટોરી, તુ ઇસ કદર નાપાક, અહમાજ, અપને બાપકે લિયે ઇસ્તેમઆલ કરતી હય; જિસકી ઇનાયતોં ઔર મહેરબાનીયોંને તુઝે અબતક પરવરિશ કિયા. અગર વ્હો કુત્તા હય, તો કયા તુમ કુત્તેકી બેટી કહલાનેકી હકદાર નહીં?

ચટોરી—અચ્છા બહન, તો ફિર કુત્તેકોભી બાવા બનાત. લો અબ આવ, યેક ગાના તો ગાવ.

[ચટોરી ઔર કટોરી અપને આશક શયદા ઔર મયદા કે ઇન્તેજારમેં ગાના ગાતી હયૈં.]

દોહરા.

ચટોરી-કટોરી—પી પ્યારેકે બિરહમેં, ઉઠે કલેજે પીર,
ઝપકે નહિ પલ ભર પલક, ટપકે નયનો નીર.

ગાના.

મોરા જિયા ચયન ન પાવે, પાવે,
બિના પિયા, હિયા ભર આવે, ભર આવે,
જાર નિજાર, કલ નાહીં આવત મોહે,
પ્રીતમકી સુધ આવે કલ પાવે—પી પ્યારેકે.

[ગાનેકે બઅદ શયદા ઔર મયદા દાખિલ હોતે હયૈં]

શયદા—વૅલ મીસ્ટર મયદા?

મયદા—વૅલ મીસ્ટર શયદા? દેખો, હમારી સ્વીટ હાર્ટ; ઇન્ડીયન ગાના ગા રહી હય. ઓ ગ્રેડ ગૉડ, અંકલ ખયરાતીજ હાઉસ; ઇજ એ પેરેડાઇજ.

શયદા—નો ડાઉટ, ઇનડીડ. ઓ ડીયર! ડીયર!

[ભૂલકે એક દૂસરેકી મઅશૂકકો ગલે લગાને હયૈં.]

કટોરી—ડીયર મિસ્ટર મયદા, તેરીહી ઇન્તિજાર કરતી હૂં મયૈં રોઝ.

મયદા—રોઝ! રોઝ! નો ડીયર, યૂ આર બૅટર ધૅન એ રોઝ.

શયદા—ઓ આઇ એમ ડાઇંગ ફોર યોર લવ ડીયર ચટોરી.

[ખયરાતી દાખિલ હોકે શયદા ઔર મયદાકો દેખ કર તઅજ્જુબ હોતા હય.]

ખયરાતી—(ખુદસે) ગ્રેટ હેવન્સ' હૂ આર ધીજ ડેવીલ્સ! યેહી, યેહી દો બદમઆશ, મેરી બેટીયોંકો ભગાના ચાહતે હયૈં. બુઢ્ઢા ખયરાતી અભી, અભી પુલિસકો લાવગા, ઔર ઇન ફૂલજકો કયદી કરવાયગા. ઓ વકીલો,

પ્લીડરો, બેરિસ્ટરો, મુખ્તારો, તુમ્હારે કાનૂની કિતાબોંકે નાજૂક કાગજ, ઇન બદમઆશોંકે જૂતોંસે જિયાદા મજબૂત હયેં. પુલીસ ! પુલીસ !

[ગુસ્સેમેં ચલા જાતા હય, કટોરી, ખયરાતીકો જાતે જાતે દેખ લેતી હય.]

કટોરી--ચટોરી ! ચટોરી ! અમ્મા ખયરાતીને હમેં દેખ લિયા હય ઔર વ્હો પુલિસકો બુલાને ગયા હય.

ચટોરી--ડીયર શયદા ઔર મયદા, અબ તુમ્હારી જાનકી ખયર નહીં ! જલ્દી ભાગ જાવ, અગર હો સકે તો શામકો આવ.

શયદા--શામકો ? બહુત અચ્છા ડીયર, ગુડ બાય.

મયદા--ગુડ બાય. [સબ જાતે હયેં, કુલંદર ઔર કુરીના શયદા મયદાકે ભેસમેં દાખિલ હોતે હયેં.]

ગાના.

કુરીના--સાજન મોરા સોહન, મદન મોહન,
મોરે મન ભાવે, હરખાવે,--સાજન.
આસ મોરી પૂરી, હવસ મોરી પૂરન,
પ્યારે પે વારી જાન.--સાજન.

કુલંદર--કુરીના, કુરીના, તુમ અપને નામકો ન ભૂલના. તુમ્હારા મસ્નૂઈ નામ મિસ્ટર મયદા હય. જયસે ચટોરીને મેરી શાદી તુમસે કરવાઇ હય, અયસેહી ચટોરીકી મયેં અપને દોસ્ત શયદાસે કરવાઉંગા.

કુરીના--હાં. મયેંભી આપકે હુકમકે મુજબહી, સબ કામ કરૂંગી.

કુલંદર--ઔર હાં મેરી પ્યારી, ઇસ કામકે સરંજામ પર, મયેં તુઝે તેરે વાલિદયનકે યહાં છોડ કર, અપને માશૂકકી 'મઅશૂકા; નાજકે સાથ જાઉંગા. ચૂંકે આજાદને ઐયૂબકા દિયા હુવા સબ માલ, નાજસે છીન કર ઉસે નિકાલ દિયા હય, અબ મયેં અપની વફાકો નિભાઉંગા.

[કટોરી ઔર ચટોરી આકર અપને આશકકે ધોકેમેં, કુલંદર ઔર કુરીનાસે સવાલ કરતે હયેં.]

કટોરી--(કુરીનાસે) આહ ! ઇતની જલ્દી આ ગયે ડીયર મયદા !

ચટોરી--(કુલંદરસે) ઔર પ્યારે શયદા, તુમ રાહસેહી લોટ આયે ?

કુલંદર--હાં, હમ રાહસેહી લોટ આયે. ડીયર, હમારી ચીજ વાપસ દેદો, હમ ઉનકોહી લેને આયે હયેં.

કટોરી--ચટોરી--કયા !

કુરીના--દિલ ! દો દિલ ! એક શયદા ઔર એક મયદા.

કટોરી—આહ ! ઓ ! લવ ! લવ ! લવ ! સેન્કટિફાઇડ લવ ! ડિવાઇન લવ !

ચટોરી—ડીયર, ઠયરો, ઠયરો, હમ ખિડકીસે દેખ લે', કહીં હમારા ફાધર ખબરાતી તો નહીં આ રહા હય ? [દોનોં જાતે હયેં.]

કુલંદર—બસ, બસ કરીના, વ્હે દોનોં મુરગીયે' તો હમારે જાલમે' ફૅંસ ચુકી હયેં, અબ ઉસ બુઢ્ઢે ગિદ્દકી ગરદનમેભી ફંદા ડાલતે હયેં.

બયત.

બિછાકે દામ હિકમતકા, ફરેબો ફન કરે દોનોં,
ફૅંસાકર યેક કબ્જેકો ઉડ઼યેં બુલબુલે દોનો.

[શયદા ઔર મયદા પીછેસે આકર કુલંદર ઔર કુરીનાકી બાતેં સુનતે હયેં]

શયદા—(અલગ, મયદાસે) ઉડ઼ાયેં ! કિસકો ઉડ઼ાયેં ?

મયદા—(અલગ, શયદાસે) દોનોંકો ?

કુરીના—(કુલંદરસે અલગ) તો કયા પ્યારે, દોનોંકો ?

કુલંદર—હાં ! કટોરી ઔર ચટોરીકો.

[શયદા ઔર મયદાકી નજર, કુલંદર ઔર કુરીનાપર જાનેસે, દોનોંકો અપને પોશાકમેં દેખકર ચૌંકતે હયેં.]

મયદા—ઓ ગૉડ ! વ્હે દોનોં કોઇ ચોર હયેં યા ડાકૂ !

શયદા—આવ ઇન કમરોંમે' છુપકર દેખેં.

[શયદા ઔર મયદા એક કમરેમેં છિપ જાતે હયેં ઔર ચટોરી; કટોરી દખિલ હોતી હયેં]

ચટોરી—(કુલંદરસે) બસ ડિયર, અબ કુછ ડર નહીં.

કટોરી—(કુરીનાસે) મેરે દિલદાર, અભી ન હો એકુરાર.

[એક એકસે ગલે મિલતે હયેં, શયદા ઔર મયદા બાહર નિકલ કર દેખતે હયેં.]

શયદા—ચટોરી ! ચટોરી ! વ્હે કયા મકો હોલા !

મયદા—કટોરી, વ્હે એવકૂફાઇ ?

[ચટોરી; કટોરી, શયદા; મયદા ઔર કુલંદર; કરીનાકો એકહી ભેસમેં દેખકર, ન પહચાનકર, અચંબમેં આતી હયેં.]

ચટોરી—(દોનોંસે) ખુદાકે લિયે બતાવ કે તુમ દોનોંમેંસે મેરા શયદા કોન હય ?

કટોરી—મયેં આપ દીવાની હો ગઈ હૂં, કે ઇન દોનોંમેંસે મેરા મયદા કૌન હયેં !

કુલંદર--મયૈં હૂં.

મયદા--નોનસન્સ! મયૈં હૂં.

શયદા--છટ નોનસન્સ! મયૈં હૂં.

કુરીના--ડબલ નોનસન્સ! મયૈં હૂં.

[ખયરાતી, દો સિપાહીયોંકો લેકર દાખિલ હોતા હય.]

ખયરાતી--લુક હિયર. ઓહો, દોનોં, (કુલંદર કુરીના, શયદા ઔર મયદાકો દેખકર) અરરર! યહે સિંગલકે ડબલ કયસે હો ગયે?

૨ સિપાહી—(ખયરાતીસે) જલ્દી બોલો, કિસકો પકડે?

ખયરાતી--અરે મયૈં ખુદ ભૂલ ગયા હૂં, કે ઇનમેંસે ચોર કૌનસે હયૈં! (સિપાહિયોંકો) અચ્છા, તુમ દોનોં દરવાજો પર ખડે રહો, દો કો મયૈં પકડતા હૂં ઔર દો ભાગને હુવોંકો તુમ પકડો. (ખયરાતી, કુલંદર ઔર કુરીનાકા હાથ પકડકર) હાં! અબ મયૈંને અપને ચોરોંકો પકડા!

કુરીના—(અલગ) પ્યારે કુલંદર, યહે કયા પડ ગયા રગડેમેં ઝગડા?

કુલંદર--પ્યારી, ન ઘબરા. જેલમેંભી દાલ રોટી તો મિલ્હી જાયગી.

[શયદા ઔર મયદા ભાગને ચાહતે હયૈં, સિપાહી રોકતે હયૈં.]

૨ સિપાહી--(શયદાસે) કિધર જાતા હય ગોર ચંડાલ!

૨ સિપાહી--(મયદસે) ઇધરહી ઠયર કંગાલ!

શયદા--દેખો! દેખો! ઓ યૂ ફૂલ, હમ કૌન હયૈં.

[શયદા બટન ખોલકર આસ્તીન પર ઝૂઠા નંબર દિખાતા હય.]

૨ સિપાહી-અરરર! કોતવાલ સાહેબ! હુઝૂર, બંદા મુઆફી ચાહતા હય. [શયદા; સિપાહિયોંકો ધોકા દેકર ભાગતા હય.]

મયદા--(દૂસરે સિપાહીસે) હટો, હટો, હમ મયદા સાહેબ હય.

૨ સિપાહી--(મયદાકો પહેચાનકે) મયદા સાહેબ? બંદા તકસીરવાર હય. [મયદા મૌકુઆ પાકર ભાગતા હય, સિપાહી ઉસકે પીછે દૌડતા હયૈં]

ખયરાતી—(કુલંદર; કુરીનાસે) મયૈં નહીં છોડૂંગા, મયૈં નહીં છોડૂંગા! મુઝે દુનિયાકે યેક યેક દાખ઼ કોર્ટકે ફાટકમેં જાકર ચિલ્લાના પડેગા મયૈં અમેરીકા, ઔર યુરોપકી આઝાદીકે ઝંડોંકે નીચે માતમ કરુંગા! અરે પુલીસ! પુલીસ! (ઇધર ઉધર દેખ કર) અરે લોગોં, ચોર, પુલીસકોભી ચુરાકર લે ગઈ.

કુલંદર—ક્યા દીવાના તો નહીં હો ગયા? પુલીસકો ચોર લે ગયે, કે ચોરકો પુલીસ લે ગઇ? [ખયરાતી અપને ગલેસે ટાઇ ખોલકર કુલંદર ઔર કુરીનાકે હાથ બાંધતા હય.]

ખયરાતી--ઠયરો, ઠયરો, મયઁ તુમકો હંટરોંસે પીટતા હૂં.

[ગુસ્સેમેં જાતા હય.]

કુલંદર--પ્યારી, પ્યારી કરીના, જબ વ્હો તઝે મારે તો તૂ ફૌરનહી મર જાઇયો.

કુરીના—નહીં, મયઁ હરગિજ નહીં મરૂંગી.

કુલંદર--ક્યૂં ?

કુરીના--અગર મયઁ મર ગઇ તો મુઆ તઝે જૂતે કૌન મારેગા?

કુલંદર--જૂતે ખાનેકે લિયે મયઁ એક નૌકર રખ લૂંગા.

[ખયરાતી આકર કુરીનાકો હંટર મારતા હય.]

ખયરાતી--ચોરી કરતા હય? ચોરી કરતા હય બદમઆશ! કલ્લાશ! (કુરીનાકો મારતા હય, કુરીના ફરેબસે મર જાતી હય) અબ ક્યૂં, હરામજાદે શરીર! ડર ગયા? (કુરીનાકો બેહોશ દેખકર) અરરર! ક્યા મર ગયા! બસ મયઁભી મર ગયા!

[આવાજ સુનકર, યેકાયેક દો સિપાહી આકે ખયરાતીકો પકડતે હયઁ.]

૨ સિપાહી--કૌન મર ગયા? કિસને મારા?

કુલંદર--હાય! હાય! મેરી બીવી! અરે તૌબા! મેરે ભાઇકો માર ડાલા!

ખયરાતી--અરે ભાઇ સિપાહીયો, મુઝે ક્યૂં ગિરફતાર કરતે હો! ઇસકો તો મરનેકી આદત હય. વ્હે બીમા કમ્પનીકા દુશમન હય. દેખો, દેખો, અગર અબભી કોઈ દમ હય, તો ઇસકી જમાનત લે લો.

કુલંદર—(ફરેબસે દીવાના હોતા હય.) હાય! હાય! મેરી બીવી! બીવી! ભાઈ! ભાઈ! ભાઇ!

ખયરાતી—દેખો, વ્હે મૅડ હો ગયા હય, ઇસકોભી પકડ લો.

કુલંદર—અરે નહીં, મેરી બીવીકા ભાઈ મર ગયા.

ખયરાતી—(સિપાહિયોંસે અલગ) અચ્છા. ભાઇ કાલી વર્દીકે ભૂતોં, મયઁ તુમ્હેં એક હજાર રૂપય દૂં તો તૂમ ચલે જાવગે?

૨ સિપાહી—હમતો ચલે જાયેંગે, લેકિન વ્હે હમેંભી પકડવા દેગા.

ખયરાતી--(કુલંદરસે) ક્યૂં મીયાં મુર્દેકે ભાઇ, તૂ ખૂનકો કિસી તરહ છિપા સકતા હય?

કુલંદર—ઇસ શર્ત પર કે તૂ અપની દોનોં બેટીયાં, ચટોરી ઔર કટોરીકી શાદીકા ઇકરાર નામા લિખ દે. એક મુઝસે ઔર એક ઇસ લાશસે.

ખયરાતી—અરે મુર્દેસે નિકાહ પઢવાના કૌનસે મજહબકા તરીકા હય? તૂભી બડા બદ સલીકા હય!

કુલંદર—અગર તૂ નિકાહ ન પઢાયગા, તો યેહ ભુત બનકર તુઝીકો ચિમટ જાયગા. જલ્દી કર, જલ્દી કર, વર્ના મયઁ મંતર શુરૂ કરતા હૂં.

બયત.

મંતર; જંતર, ટોના; મેજિક, ડાયન; ભુત, મસાન બના દે,
ખયરાતીકા ખાકે કલેજા, ઇંટસે ઇંટ ઇસ ઘરકી બજા દે.

જાગ, જાગ, ઉઠ મીયાં મુર્દે, ખીર ખાલે.

[ફરીના હાથ ઉડાતી હય, ખયરાતી હયરાન હોતા હય.]

ખયરાતી—(અજબમેં) ઓ માઇ લૉર્ડ! (કુલંદરસે) ઓ યૂ ડૅવલ! ઠયરો, ઠયરો, અપને મુર્દેકો માર દો.

કુલંદર—(અલગ) મુર્દેકો માર દો? (ખયરાતીસે અલગ) અબ પુરા ખર બન ગયા!

ખયરાતી—(કુલંદરસે) લો યેહ, દો એગ્રીમેંન્ટ હય. કલ તુમ ઔર તુમ્હારા મુર્દા આકર હમારી બેટીયોંસે શાદી કર જાય.

કુલંદર—બહોત બહેતર, સલામ. (ફરીનાસે) અચ્છા, મુર્દે, સલામ કર. [ફરીના સલામ કરતી હય.]

ખયરાતી—સલામ. સલામ. મેરે બાપ ઔર દાદેકાભી સલામ.

[ખયરાતી ઔર સિપાહિયોં જાતે હયઁ કુલંદર ઔર ફરીના આપસમેં ખુશ હોતે હયઁ]

ગાના.

ફરીના—ઘાહેલ જિયાકો કર ડારા, નયનોને ભાલા મારા,
કુલંદર—(જબાની) અછી તોબા!
ફરીના—(ગાના) નયનોને બાલા મારા,
કુલંદર—(જબાની) અરરર!
ફરીના—(ગાના) હાય! સતાયે, જરાયે.—ઘાહેલ.

જાને ન જાને કદર મોરી, જાને જાં,
જાં, યેહ તેરી બાલમ હય, યેહ જાન,
મુઝકો તેરી કસમ હય, યેહ જાન,
તોપે વારૂં તન, મન, ધન,
દિલબર મનહર તૂ પ્યારા—ઘાહેલ.

[દોનોં જાતે હયઁ.]

બાબ દૂસરા—દિખાવ ચૌથા.

બગીચા.

[નસ્તર ઔર જારા ટેનીસ ખેલતી દિખાઇ દેતી હયેં, બેહરામ દુઆ માગતા હય.]

ગાના.

બેહરામ—

હારે; મારેકા, પરવર પ્યારા, આલમ આરા,
ઓ બારી, તેરી જયકારી, જારી હય, બારી બારી.—હારે.
દુસ્મન હો કયસ હી ભારી, કરી હય બસ તેરી યારી,
અજબ શાન તેરી નાદિર ન્યારી.
હાફિજ, નાસિર ત હરદમ; બેકસ, બેબસ મઅસુમોંકા,
સારે સંસારમેં તેરી, નાચારો પર રેહમત બારી.—હારે.
[બેહરામ ગાનેકે બઅદ જાતા હય ઇકબાલ જખ્મી હાલતમેં દાખિલ હોતા હય, જારા ઔર નસ્તર ઉસે દેખકર ચોંકતી હય.]

શ્રિઅર

ઇકબાલ—ઠહર, ઠહર, આતા હૂં ઓ પરકાલયે આફત શરીર,
મૌત હૂં, સયલે ફના હૂં, શેર યા અફઇયે તીર.
દોડકે, ઉડકે, લપકકે, આઉંગા પીછે તેરે,
જો નજરકી તરહે તૂ આયા મયેં બિજલીકી નજીર.
[ઇકબાલ સોચ કરતા ખડા હય.]

નસ્તર—અચ્છી જાગ, મેરા દિલ ધડકતા હય ! યેહ કૌન જાલિમ જફાકાર હય ? કયા અબ્બા બેહરામકી જાનકા ખરીદાર હય ?

જારા—આહ ! નસ્તર, યેહ શરીર આજતકી જમાઅતકા ડાકૂ હય, શાયદ ઉસે હમારીહી જુસ્તજૂ હય.

નસ્તર—તો આવ, યેહ ટેનીસકા જાલ જમીન પર બિછાયેં ઔર ઉસે કિસી તરહે ફૈંસાકર, અબ્બા બેહરામકો બુલાયેં. કયૂં ?

જારા—દુરસ્ત.

નસ્તર—ચલ. [જારા ઔર નસ્તર, જાલ બિછાકર તમાશા દેખતી હય.]

ઇકબાલ—(ખુદસે) સંભલ ! સંભલ ! અય મેરે જખ્મી કદમ, સંભલ !

કિત્અ.

ખંજર ન હો, તો ચશ્મસે તેગે હિલાલ લું,
નિપોલિયનકા કાસગે સર જાએ ઢાલ લું.
અમ્મો પનાહ પુકાર ઉઠે, બેહરામ ગોરમેં,
નાખુનસે શેરે અબ્રકી જો ખાંચ ખાલ લું.

[નસ્તર, ઇકબાલકે મુંહસે, બેહરામ નામ સુનકર ચૌંકતી હય.]

નશ્તર—બેહરામ!

જારા—હાં, યેહી નામ.

[ઇકબાલ, ભૂલકર જાલપર ગિરતા હય, દોનોં લડકીયાં ઇકબાલકો જાલમેં ફૈંસા લેતી હયૈં, જારા ખુશ હોતી હય]

જારા—બસ!

નશ્તર—(પુકારકર) અમ્મા જાન, અમ્મા જાન.

[બેહરામ દાખિલ હોતા હય.]

બેહરામ—(નશ્તરસે) નૂરે નજર, ક્યૂં બદ હવાસીસે ચિલ્લાતી હય? (જારાસે) ઔર જારા, તુ ક્યૂં દિલગીર હય?

જારા—અય મેરે પાક ફુતૂર, હમારે દુશ્મનોંમેંસે એક શરીર (ઇકબાલકો દિખાકર) વ્હો દેખો અસીર હય.

બેહરામ—અય લડકીયાં, ન ડરો.

બયત.

ગેંદકી જા ખેલના ઇસકે સરે ખુદ કામસે,
ફાંસે દામે મૌત, ગર છુટે તુમ્હારે દામસે.

ઇકબાલસે ઓ લઇન! [ઇકબાલ જાલ ખોલકર નિકલતા હય.]

ઇકબાલ—બદ અહેદ!

બેહરામ—શયતાન!

ઇકબાલ—દિવાનુ

બેહરામ—ઓ અય્યાર, સ્તરાગારસાં કુત્તેકી તરહ ગો તૂ યહાં તક પહુંચા, મગર સમઝ લે કે મૌતને તેરા પકડ લિયા પહુંચા. ફાસિક, મુરીદે દુનિયા, જિન્કે પાસ હય ચાંદી ઔર સોના, ઉન્હેં ચયનસે નસીબ નહીં એક પલભી સોના. પહલે હિર્સો હવાસે સાફ કર સીના, ફિર ચાકે સબ્રો કનાઅતકો સીના.

ઇકબાલ—મયૈં મુર્ગે બાદનુમાકી તરહ હવાકા રૂખ દેખકર પહલુ બદલનેવાલા નહીં, તેરી નસીહતોંકા જાદૂ મુઝપર ચલનેવાલા નહીં.

બેહરામ—મયૈં ફિર કહતા હૂં કે અગર તૂ બેહયે કુદો જુ-

હમકે દરિંદોંસે પનાહ ચાહે, તો મકકયે મુઅજ્જમા, યરૂશલમ ઔર કાશીજીકી છાવં, અબભી તુઝે અમાન દે સકતી હયેં.

ઈકબાલ—ઓ અજહલ, બહાદુરી કુફ્ર નહીં! અગર અબભી તૂ સરે ઇતાઅત ઝુકાયગા ઔર અપને હાકિમકી ફરમાંબરદારી કબૂલ કરેગા તો તેરા સીના તેગસે નહીં છેદા જાયગા.

[બેહરામ ઈકબાલ પર તેગકા વાર કરને ચાહતા હય.]

બેહરામ—ચલ અય તેગે બુર્રાં, ગુલુએ બદ સિગાલ પર ચલ.

ઇકબાલ—(વાર રોકકર) ઓ જહન્નમ, સીખેં તેગમેં પિરોકર તુઝે ઇન્સાની કબાબ ભેજતા હૂં.

બેહરામ—ઓ મુન્કિરે ઇમાન અજાદ, તુઝે દોજખમેં જાનેસે પહલે તેરે એક મુરીદકે ખૂનકી શરાબ ભેજતા હૂં.

[બેહરામ, વાર કરને જાતા હય, ઇકબાલ, આજાદ નામ સુનકર વાર બચાકર ચોંકતા હય.]

ઇકબાલ—કોન આજાદ!

બેહરામ—મેરા દુશ્મન.

ઇકબાલ—(ખુદસે) કયા વહી આજાદ, જિસને મેરી દિલરૂબાકે બુજ્રગોંકો હલાક કિયા? (બેહરામસે) હાં. મયેંભી ઉસીકે ખૂનકા પ્યાસા હૂં.

બેહરામ—તો ફિર આપ કોન?

ઇકબાલ—આજાદકા હરીફ ઔર ખાનદાને શાહીકી એક નિશાની.

બેહરામ—આજાદકા દુશ્મન? ગોયા મેરા દોસ્ત જાની! (દોનોં ગલે મિલતે હયેં.) મયેં અફસોસ કરતા હૂં કે જનાબકો મયેંને આજાદકી હમરાહિયોંમેંસે સમઝ કર બહુત કુછ બુરા કહા.

ઇકબાલ—ઔર મયેંને તુમકો અપને બાગીયોંમેંસે એક સમઝ કર કીના જાહિર કિયા.

બેહરામ—લડકાયોં, ઇનકી ખાતિર ઔર મુદારાત કરો, યેહ હમારે મેહમાન હયેં.

જારા—તો હમભી ઇન્કી કનીજે બેગુમાન હયેં. (નસ્તરસે અલગ) નસ્તર, યેહ કયસા હસીન જવાન હય! મગર જખ્મોંકી તકલીફસે નીમ જાન હય.

ગાના.

સદા અયશ કરો આરામ, રહો અમર નિડર, ન હો જિગર ફિગાર,
ખિલે માહ મુંબી, મિલે નામો નંગી, ગુલા; શજર, સમર બાર.
જફર અસર રહો સદા, દુનિયામેં તુમ નામદાર.

જારા—

બારફા મિલા સનમ નિરાલા હય,

બેહરામ—શાદમાની, જાવિદાની,

ન હો કભી કોઇ બશર શરર બાર.—સદા.

આલી હુસબ શહજાદે, દો ચાર મિનટકી ઇજાજત ચાહતા હૂં.

[બેહરામ ઔર નસ્તર દોનોં જાતે હય, જારા એકેલી ચુપ ખડી હય, ઇકબાલ, જારાકે તરફ મહબ્બત જતાતા હય.]

ઇકબાલ—(ખુદસે) એ નકકાશે કુદરત, યહે જંગલકા ખુદરો ગુલાબ મેરી મહબ્બતકી કુવતોંકો ખુદ બ ખુદ કયૂં ખેંચ રહા હય!

ગાના.

કયસી સજ ધજ ઉપજ રહી તનમેં,

ધન ધન જોબન! ચમન બહાર બન મેં,

ચપલ ચાલ, ચિતવનમેં સજ ધજ.

ચાલ ઢાલ, ચંચલ ચિત ચોરી, રંગ રૂપ, છબઢબ ભોરી,

અજબ અજબ સુંદર રંગ ગોરી, લગન લગી છનમેં.—કયસી.

[આગે બઢકર અપના ઇશ્ક જતાતા હય.]

(જારાસે) લડકી, તૂ મેરી નિગાહોમેં અયસી હસીન હય, જયસે ગુલાબ.

જારા—જિસ ગુલાબકો આપ દૂરસે ખુશનુમા દેખતે હયેં, નજદીકસે દેખયેગા તો સિવાય થરોંકે ઔર કુછ ન કર સકિયેગા.

બયત.

ગુમાં મત કીજિયે, યેકસાં હય સબકા જાહિરો બાતિન,

હકીકતમેં ફકત હય એક પરદા જાહિરો બાતિન.

ઇકબાલ—ખયર, નજદીકસે જિસ કદર બદનુમાઇકી કયફિયત ખુલતી જાયગી, વયસેહી ખુશબૂ જિયાદા આયગી.

જારા—તો કયા આપકો ખુશબૂસે ગરજ હય, સૂરતસે નહીં?

ઇકબાલ—હાં. મેરા સીરતસે મતલબ હય, અચ્છી મૂરતસે નહીં.

જારા—બહુત અચ્છા. તો મયેં તાબેદાર કનીઝ હૂં. લાવ કોલ.

ઇકબાલ—લીજિયે કોલ. (કોલ દેતા હય) ઔર યહે હય સનદે કરાર. [ઇકબાલ, જારાકો બોસા લેતા હય, નાજ, કલંદરકે સાથ અફસોસ કરતી હુઇ, ભીકારીકે ભેસમેં ભીક માંગને આતી હય.]

નાજ—એ જરદાર, એ જરદાર, તૂ આરાઇશ મહેલમેં સોતા હય, તુઝે કયા ખબર કે ફાકા-કશીકા કયા અજાબ હોતા હય!

મુસલ્લસ.

સમઝતા હય વહી અચ્છી તરહે જિસપર ગુજરતી હય,
સઁવારેસે બિગડતી હય, બિગાડેસે સઁવરતી હય,
મુસીબતમેં હરયક બર અકસ કોશિશ કામ કરતી હય.

ફુલંદર—સબ્ર કીજિયે બેગમ સાહેબા, સબ્ર કીજિયે.

કિતઅ.

તમાશાયે ફના દેખા, યેહ ઇબરતગાહે આલમકા,
પિસા હર જર્રા ચક્કીમેં જહાંકી સાગરે જમકા.
જો કુછ દેખા યહાં તો યેહ કે સબ અંધે હયૈં લાલચમેં,
સુના હય કુછ, તો યક શોરો ખુકા દૌલતકે માતમકા.

ઇકબાલ—પ્યારી મહરશ, જયસે મહીનકા ચમન દૌલતમંદીમેં બિગડ જાતા હય, અયસેહી અકસર ઔરતોંકી ફરાગત મુફલિસીમેં ખરાબ હો જાતી હય. (નાજસે) અય ઔરત, જબ તેરે પાસ માલ હય તો તૂ ઉસકો કયૂં નહીં બેચ ડાલતી, ઔર અપને શિકમકો પાલતી?

નાજ—મુફલિસોંસે જર ઔર અમીરોંસે રિક, ઇતની હી દૂર હય, જિતની કંજૂસોંસે ફૈયાજી ઔર મોમિનોંસે દગાબાજી.

ઇકબાલ—નહીં, તેરે પસ જો માલ હય; ઉસે પહલે ફરોખ્ત કર, પીછે ખયરાતકે લિયે હાથ ફયલા.

નાજ—માલ? કહાં! કૌનસા?

ઇકબાલ—હુસ્નકા.

નાજ—કયા ગરીબોંકી શાનમેં કહનેકે લિયે અમીરોંકે પાસ યેહી ફરહ-બખ્શ લફ્જ હયૈં?

ગાના.

દુનિયા કિસીકા દર્દ દુખડા ન માને,
કિસી પે પડા કયા સિતમ કૌન જાને?
આઝાદે આદમકો જહામેં કરાર નહીં,
તકલીફ હર આન હય, હર બહાને—દુનિયા.
દુશ્મન હુઈ હાય! હસ્તી હમારી,
મારા કહાં લાકે ઇસ નાસમઝાને.—દુનિયા.

જોરા—અય હુઝૂર, ઠહરિયે. મયૈં ઇસે ભીક લાય દેતી હૂં, વર્ના યેહ બદ દુઆ દેગી ઔર હમારી શીરીંનાગે મહબ્બતમેં જહર મિલા દેગી. [જોરા ખયરાત લાને જાતી હય.]

નાજ—(કલંદરસે) ઓ મેરે વફા-શનાસ, ખિદમત ગુજાર, ઇસ મુસીબતમેં હિમ્મત ન હાર.

બયત.

શામે ગુરબતકી જગહે રુખ મતલએ અનવારકા,
યેક દિન દેખેગા તૂ, મત રંજ કર અફકારકા.

[ઇકબાલ, નાજકો ન પહચાનકર શક કરતા હય.]

ઇકબાલ—મેરે કહેનમેં અય ઔરત, યા તો તૂ મક્કાર હય, યા બદકાર હય. [જારા આટા લેકર આતી હય]

જારા—(નાજસે) લે, લે બા, જિયાદા બાત ન બઢા. (કલંદરસે) ઠહર, તેરે લિયેભી લાતી હૂં. [કલંદર, ઇકબાલકે શકપર ગુસ્સા કરતા હય.]

કલંદર—(ઇકબાલસે) ખબરદાર! જબાન થામ ઔર ઇન લફ્જોંકો આજહીસે વાપિસ લે. [કલંદર, ઇકબાલ ઔર જારાકે તરફ નફરત જતાતા હય.]

ગાના.

કરો ન બક બક, પુરાને મેંડક, નહીં મયઁ બૂબક,
મુર્દા મરદક, દુખીયા યા કંગાલ!
દોગે મુઝકો બીક; કરદૂંગા મયઁ ઠીક.
વાહજી સરકાર! તુમ તો બડે બને દાતાર,
જાવો વર્ના યાર, ખાવોગે અબ માર,
જાવો એ તકરાર, કહતા હૂં લલકાર,
વાહજી સરદાર! તુમ તો બડે બને જરદાર.—કરો.

નાજ—(કલંદરસે) ઠહર. (ઇકબાલસે) મયઁ બદકાર? (ખુદસે) આહ! અય આસમાન! ગવાહ રહના. (ઇકબાલસે) કયા કહા? મયઁ બદકાર? સંભલ! (નાજ, ઇકબાલકે મુંહ પર આટા ફેંકતી હય) અબ દુનિયાસે પુછ, કે ખાનકે પરદેમેં ગદાઓ શાહમેં કયા ફર્ક હય?

ઇકબાલ—(ગુસ્સેસે) ઓ લઇના! કહબા! [ઇકબાલ, નાજકો તલવાર મારને જાતા હય, કલંદર તલવારકા વાર રોકતા હય.]

કલંદર—ખબરદાર!

નાજ—ઓ મેરી મહબ્બત ઔર ગયરતકે શેરો, તુમ કહાં છુપે પડે હો? ઓ અયૂબ ઔર ઇકબાલ, આજ આઓ, દેખો કે મયઁ દુનિયાકી કયસી મલામતેં બરદાશ્ત કર રહી હૂં!

[નાજકે મુંહસે ઇકબાલ નામ સુનકર, ઇકબાલ તઅજ્જુબ હોતા હય.]

ઇકબાલ—ઇકબાલ! કૌન ઇકબાલ? અપની તકદીરકે જબાની પર લિખ્ખે હુએ હર્ફોંકો જલ્દ દોહરા કર સુના, મયઁ બેતાબ હૂં, હમાતન ગોશ હૂં, બેકરાર હૂં, નામહરમે રાજ હૂં.

નાજ—અફસોસ ! મયૈં બદબખ્ત નાજ હૂં.

ઇકબાલ—(હયરતમેં) હા નાજ ! હયહાત, તૂ ઔર યહ હાલે તબાહ ! ઓ ખુદા ! તરહહુમ બખ્શિશ, પનાહ.

[દોનોં મિલકર જાને ચાહતે હયૈં પીછેસે જારા આકર ઇકબાલકી દામન પકડકર રોકતી હય.]

જારા—પ્યારે મેહમાન, શાહજાદે, કહાં ચલા હય.

ઇકબાલ—અલવિદાઅ.

જારા—ઔર મુઝે ?

ઇકબાલ—હમેશાકે લિયે છોડા.

જારા—સુન, મેરી સુન !

ઇકબાલ—ઓ બદબખ્ત છોકરી, દૂર !

જારા—મહબ્બત !

ઇકબાલ—નફરત.

જારા—વફા !

ઇકબાલ—જફા. [ઇકબાલ; જારાકો ધક્કા દેતા હય, જારા ગિરતી હય, ઇકબાલ; નાજ ઔર કલંદરકે સાથ જાતા હય, દૂસરે તરફસે નસ્તર આતી હય, ઔર જારાકો જમીન પર પડી હૂઇ દેખકર ચૌંકતી હય.]

નસ્તર—મેરે અલ્લાહ ! જારા ?

જારા—(નસ્તરકો ખંજર દેકર) હાં, લે ચાક કર, ચાક કર.

નસ્તર—ક્યા ?

જારા—સીના, મેરા સીના. મયૈં ઇસ ભભૂકેકો છુપા નહીં સકતી. આઉંગી ! આઉંગી ! (ખને મુલાકાત નિકાલ કર) ઓ ઇશ્કિયા ત્રેજેડાકે બેશર્મ હીરો, ઇસ પને પર તેરે પાસ આઉંગી !

નસ્તર—આહ ! ક્યા કરૂં ? મેરા દિલ કાંપતા હય. હરાસીકે અખબરાત, મેરે દિમાગકો દીવાના કર રહે હયૈં.

જારા—(નસ્તરસે ખંજર છીન કર) તો લા, કલમ ઔર કાગજ લા, જલ્દ લા. (નસ્તર જાતી હય, ખંજરસે) ક્યા તૂ ફયસલા કરેગા ? તૂ ? ઓ બેગુનાહોંકો હલાલ કરનેવાલી છુરી, તૂ ?

[નસ્તર, કાગજ કલમ લેકર આતી હય.]

નસ્તર—લીજિયે. (ખંજર દેખકર) ઉફ ! ઇસ બિજલીકો ન ચમકાવ. મેરી આંખેં ચૌંધિયાઇ જા રહી હયૈં.

[જલ્દીસેં કાગજ પર લિખકે નસ્તરકો દેકર કહતી હય.]

જારા—બસ, એક સંદૂકમેં બંદ કરકે ઇસકે મહલમેં છોડ આ. લે ર્‌હે તેરા બરીયત નામા [નામા દેતી હય, ઔર ખુદકો ખંજર માર કર ચિલ્લાકર ગિરતી હય, નસ્તર; ખંજર ઉઠા લેતી હય.]

નસ્તર—(ઘબરાકે) કોઇ દોડો! કોઇ દોડો!

[બેહરામ દૌડતા હુઆ આતા હય.]

બેહરામ—ક્યા હુઆ? (જારાકો તડપતી દેખ કર) ઓ ઉંચે આસમાન!

નસ્તર—ખૂન!

બેહરામ—(ચિઢકર નસ્તરસે) તૂને કિયા, તો ફાસિદ ખૂનકે ફતરે, ઇસીકે તૂભી સાથ કબ્રમેં સો, તાકે મેરે હાથસે ઇમાનકા ર્‌હે આખરી ફયસલા હો. [બેહરામ, નસ્તરકો મારને જાતા હય, નસ્તર ઉસે રોકતી હય.]

નસ્તર—લિલ્લાહ! રહેમ!

બેહરામ—ક્યા?

નસ્તર—દેખ! [નસ્તર, ખંજરકી નોકમેં બરીયત નામા પિરોકર આગે કરતી હય.]

તહેયુર

આબ દૂસરા—દિખાવ પાંચવા.

મિસ્ટર ખયરાતીકા મકાન.

[ખાલ ઔર ઇલાયચી ગાતે હુવે દાખિલ હોતે હયઁ.]

ગાના.

ઇલાયચી—એ જસે નિસ દિન પ્રેમ અગનિમેં અલી,
છાને ગુલજારકી કલી કલી.

ખાલ—(જબાની) હયઁ કીસીકી?

ઇલાયચી—છાને ગુલજારકી કલી કલી,

ખાલ—(જબાની) બસ અબતો મર ગયા ઇલાયચી—એ જસે.
દુખિયા સીના ફિગાર, દર્દમંદ, બેકરાર,

ઇલાયચી—છાને સબ ગલી ગલી, ઇસ્કમેં દીવાનાવાર;

ખાલ—પ્રાન, જાન, જિગર, પ્યારકી જલી,

ઇલાયચી—(જબાની)
બસ અબ તો, મયઁ મર ગઇ, બચા મેરે વલી.—એ

અબયાત.

ખ઼ાલ઼—(ઇલાયચીસે) રફતા રફતા આજ દિલ યૂં ઇસપે લટ્ટૂ હો ગયા,
થા ગધા પહલે તો, અબ જોરૂકા ટટ્ટૂ હો ગયા.

ઇલાયચી—(ખ઼ાલસે) નોક તેરી નાકકી જબ ઝહૂર ભલા હો ગઈ,
મરદભી ગમસે સૂખકર મજનૂકા ખ઼ાલા હો ગઈ.

[ખયરાતી, હાથમેં દો કાગઝ લિયે હુએ ચટોરી;
કટોરીકે સાથ બડબડાતા આતા હય.]

ખયરાતી—(ખુદસે) કયસા ઇશ્ક? કિસકા ઇશ્ક? ઇશ્ક! ઇશ્ક! ઇશ્ક! અંદરભી ઇશ્ક! બાહરભી ઇશ્ક! ઇશ્ક યેક લફ્ઝ હય, કે બદબૂ હય! જો તમામ જહાનમેં ફયલ રહી હય. (ખ઼ાલ઼ ઔર ઇલાયચીકો) ઓ મેરે ઘરકે સૂમે દુકડે ખાને વાલે ચૂહો, અબ મુઝે મઅલૂમ હુઆ કે ઇશ્કકા તાઅકુન તુમ્હીં યહાં લાયે હો.

[ખયરાતીકે દમ દેનેસે ખ઼ાલ઼ ઔર ઇલાયચી ભાગ જાતે હયઁ,
ચટોરી; ખયરાતીકે હાથમેં કાગઝ દેખકર માંગતી હય.]

ચટોરી—અબ્બાજાન! યેહ ખત હમારે આશકોંકે હયઁ, ઇનાયત ફરમાઇયે.

ખયરાતી—છટ! યેહ ખત મયઁ તુમ્હેં કભી નહીં દૂંગા. અચ્છા, ખયર; અબ મયઁ શૌહરોંકી નુમાઇશમેં દેખતા હૂં, કે કૌનસે જવાન અપની નઈ ઇજાદેં લાકર તુમ્હારે શૌહર બનના ચાહતે હયઁ. (દોનોંસે) જાવ, અંદર જાવ. (ખ઼ાલકો પુકરતા હયઁ) ખ઼ાલ઼?

[ચટોરી; કટોરી જાતિ હયઁ, ઔર દૂસરી તરફસે
ખ઼ાલ દાખિલ હોતા હય.]

ખ઼ાલ—હુઝૂર.

ખયરાતી—ઇનવેન્ટર્સ યાને મૂજિદોંકો કહો કે હાઝિર હોં. (ખ઼ાલ઼ જાતા હય. શયદા અપને હાથમેં એક ડીબિયા લેકર દાખિલ હોતા હય, ખયરાતી; શયદાસે પૂછતા હય.) પહલે યેહ બતા, તુમ્હેં ઇશ્ક તો નહીં?

શયદા—(અંજાન બનકર) ઇશ્ક કયા ચીજ હય?

ખયરાતી—બસ, ઠીક. અચ્છા, તુમ્હારી કયા ઇજાદ હય?

[શયદા, પાઉડરકી ડિબિયા ખયરાતીકો દેતા હય.]

શયદા—યેહ પાઉડર. દાઢી પર લગાવ, તો દાઢી બગયર સાબુન ઔર પાનીકે બિલકુલ સાફ હોતી હય.

ખયરાતી—(શયદાસે) દાઢી સાફ હો જાતી હય? અચ્છી ઇજાદ હય. (ખ઼ાલસે, ખ઼ાલ, મેરી દસ્તખતી મુહર લગાકર, એક છપા હુઆ ઇકરાર નામા ઇસકો દે. (શયદાસે) અચ્છા, તુમ કલ આના ઔર મેરી ચટોરીકો

બ્યાહકે લે જાના (ખાલ ઇકરાર નામા જેબસે નિકાલ કર શયદાકો દેતા હય, શયદા જાતા હય ખયરાતી ડિબીયા દેખકર ખુશ હોતા હય.) વાહ! વાહ વાહ! ડાઢી બિલકુલ સાફ હો જાતી હય! (મયદા દાખિલ હોતા હય, ખયરાતી; મયદાસે પુછતા હય) હાં! ઔર તુમ્હારી ઇજાદ?

મયદા—યેહ અરક હય. સરપર લગાનેસે બાલ બિલકુલ સિયાહ હો જાતે હયેં.

ખયરાતી—તો ક્યા! મયેં અભી જવાન હો જાનેકી ઉમ્મીદ કર સકતા હું?

મયદા—એક મિનીટમેં. યેહ લીજિયે.

[મયદા ખયરાતીકો એક શીશી દેતા હય.]

ખયરાતી—વાહવા! શાબાશ! અચ્છા ખાલ, એક ઇકરારનામા (મયદાકો દબાકર) ઇસકોભી દે. (મયદાસે) નવ જવાન, મેરી કટોરી તુઝસે બ્યાહી જાયગી.

મયદા—થેંકસ. [મયદા જાતા હય, ખયરાતી; ડબિયા ઔર શીશીયાં દેખકર ખુશ હોતા હય]

ખયરાતી—(ખુદસે) ઇસ પાવડરસે બાલ બિલકુલ સાફ હો જાયેંગે ઔર ઇસસે બિલકુલ સિયાહ. [ખાલ આતા હય]

ખાલ—હુઝૂર! આતા! દરપર ખડે હયેં દો ઔર ઇજાદો વાલે, જોરૂકે સાલે.

ખયરાતી—(ચિઢકર) નિકાલો! નીકાલો! ધક્કે દેકર નિકાલો! લડકિયાં મેરી દો હયેં ઔર ઇકરાર નામેં મયેં ચાર લિખ ચુકા હું.

ખાલ—ઔર હુઝૂર, દોકી કમી કયસે પુરી હોગી?

ખયરાતી—તુ મેરા નૌકર હય, કે સિટી કૌન્સલકા મેમ્બર? ખુદબખુદ રાયેં દિયે જાતા હય! દોકી કમી પુરી હોગી, ધોકેસે.

ખાલ—(ચૌંકકર) તો હુઝૂર, મેરી નવ મહીનોંકી તનખ્વાહ જો આપને દેની હય, ક્યા વોભી ધોકા હય?

ખયરાતી—(ચિઢકર) ધોકા હય, ઠગી હય, જાલસાઝી હય.

ખાલ—(ખુદસે) ખબર! મેરાભી ખાલ તબ નામ, જો યક યેક પયસેકી જગહ દસ દસ ન વસૂલ કરૂં!

[જાતા હય, ઔર અંદરસે ફિર દૌડકે આતા હય.]

ખયરાતી—ફિર આયા?

ખાલ—હુઝૂર! વોહ કહતે હયેં, હમ શાદી નહીં ચાહતે. ફકત ઇજાદે દેખ લીજિયે.

ખયરાતી—અચ્છા, હાજિર કર. (ચકોરી ઔર કટોરી મર્દાના લિબાસમેં દાખિલ હોતે હયેં, ઉસે પૂછતા હય) તુમ્હારી ઇજાદ?

ચટોરી—(તપંચા દિખાકર) યેહ હય આતશી નાગ, નંબર વન. ઇસમેં સિફત યેહ હય, કે જિસ બુઢ્ઢેકી દો બેટી યાં હોં, ઉસકા કલેજા છેદતી હય; (તપંચા દિખાકે) ઇસકી ગોલી, કરકે સનનનન.

ખયરાતી—(ખુદસે) દો બેટીયાં તો મેરી હયેં! કયા મેરા કલેજા ? (જાહેર) ઔર હાં! (કટોરીસે) તુમ્હારી ઈજાદ ?

કટોરી—યેહ હય આતશી નાગ, નંબર ટૂ. જો બાપ ધોકેસે અપની બેટીયાં બ્યાહે, ઉસકા સર ફોડનેમેં ફૂક નહીં કરતા સરે મુંહ.

ખયરાતી—(ખુદસે) ધોકેબાજ તો મયેં હૂં ! (જાહીર) યેહ ઇજાદેં ના પસંદ હયેં, ઔર મેરી કોઇ બેટી નહીં હય.

ચટોરી—અજી કિબલા, દો બેટીયાં લા કલામ હયેં.

કટોરી—જિન્કે ચટોરી ઔર કટોરી નામ હયેં.

ખયરાતી—(ખુદસે) અફસોસ ! યેહ તો જાનતે હયેં ! (જાહીર) અચ્છા, તુમ કયા ચાહતે હો ?

કટોરી ચટોરી—શાદીકે ઇકરાર નામેં !

ખયરાતી—નહીં, મયેં નહીં દૂંગા.

ચટોરી—નહીં દેગા? (તપંચા દિખાકર) તો યેહ આતશી નાગકા જોડા.

કટોરી—(તપંચા દિખાકર) તેરા સર, ઔર કલેજા છેદેગા. (ડરાકર) લિખ ! લિખ ! [તપંચા દેખકર ખયરાતી ડરતા હય.]

ખયરાતી—ઠયરો, ઠયરો. મરનેસે પહલે મયેં ઇન દવાઇયોંસે જવાન તો હો લૂં ! (ડિબિયા દેખકર) ઇસે ડાઢી બિલકુલ સાફ હો જાયગી. (ડાઢી પર પાવડર લગાતા હય, ડાઢી ઉતર કર હાથમેં આતી હય) અરરર ! સાફ કયા હુવી, બલકે બિલકુલ સફમ સફા હો ગઇ ! (શીશી દેખકર) ઔર યેહ દવાઇ ? (દવાઈ સરમેં લગાતા હય.) અફસોસ! કાલેકા જગહે લાલ હો ગયે ! હાય ! હાય ! હાય ! ધોકા ! ધોકા ! ધોકા !

[ચટોરી, ઇકરારનામેકી તાકીદ કરતી હય.]

ચટોરી—બસ, જલદ દે. (અલગ) બહન કટોરી, બુઢ્ઢા બાપતો દીવાના હો ગયા. [ખયરાતી બકસમેંસે ઇકરાર નામે નિકાલ કર દેતા હય.]

ખયરાતી—લે, (ચટોરીકો દેતા હય.) એક તૂ લે ઔર એક (કટોરીકો દેતા હય.)તૂ લે. ફિર આના ઔર શાદી કર જાના.

[કટોરી; ચટોરી જાતી હયેં ઔર દૂસરી તરફ ખાલ, ઇકરાર નામેકા બકસ ઉઠાકર ભાગતા હય.]

ખાલ—ભાગ બેટા ખાલ, અબ નસીબા જાગા ! જાગા ! જાગા !

[ખાલ ભાગતા હય, ખયરાતી ઉસે ભાગતે હુએ દેખકર ચોંકતા હય.]

ખયરાતી—અરરર ! વ્હો ઇકરાર નામે ઔર મેરે દસ્તખતી મુહરકા બકસ લેકર ભાગા ! ભાગા ! ભાગા !

[ઉસકે પીછે ખયરાતીભી ભાગના હય, ઔર દૂસરી તરફ્સે ઇલાયચી ગાતી હુઈ દાખિલ હોતી હય.]

ગાના

ઇલાયચી—મયૈં તો મારૂંગી કટરિયા, નજરિયા લડાકે,
મારૂં મારૂં મયૈં નયના, બે ચયના, બાંકે તિછેં સયના—મયૈં.તો.
મયૈં મતવારી, મેરા યાર રંગીલા,
મયૈં ચંચલ, દિલદાર રસીલા,
ગુજરિયા સવરિયા, હુસ્યાર નાર,
મેરા કુંવર કન્હાઇ બાંકા યાર.—મયૈં.તો.

ઇલાયચી—અફ્સોસ ! પ્યારે ખાલ કે, ખાલ તો મુશ્કે વફાસે કુદરતને બનાયા હય, મગર દિલકી રગોંમેં ખૂન સુફેદ દોડાયા હય. (સામને આદમીયોંકો દેખકર) અરે તૌબા ! તૌબા ! યેહે ઇસ કદર આદમી ક્યૂં ઇધર આ રહે હયૈં ? [ખાલ, ઇકરાર નામેકા બકસ લિયે હુવે દૂસરે સાથીઓંકે સાથ દૌડતા હુવા આતા હય.]

ખાલ—(ઇલાયચીસે અલગ) પ્યારી, પ્યારી ઇલાયચી ! બસ. હમારે સર પર ખુશીકા બાદલ છા લિયા. (સાથીયોસે) આવ, આવ ભાઇયો, યેહે દેખો, યેહી મકાન હય, (તહરીર દિખાકર) જિસપર તહરીર યેહે અયલાન હય. (મકાન પર તહરીર પઢતા હય) ઇન્ટર નૅશનલ, એગઝીબીશન. તુમાઇશે શોહરાન.

૧ ખરીદાર—મગર યહાં તો જો અપની નઇ ઇજાદેં લાયગા, વહી લડકીકા હકદાર કરાર પાયગા.

ખાલ—જીહાં. મગર અબ હમારે માલિકને કાનૂન બદલ દિયા હય, જિસકે પાસ યેહે ઇકરાર નામા હોગા, વહી નિકાહકા મુસ્તહક હય.

૨ ખરીદાર—તો કયા નિકાહ નામા સચ્ચા હય ? બરહક હય ?

ખાલ—(નામા દિખાતા હય) તસલ્લીકે લિયે નીચે દેખિયે, ખયરાતી સાહેબકી મુહર.

૧ ખરીદાર—તૂ યેહે કયસે દેતા હય ?

ખાલ—યેક રૂપિયા, ફી ઇકરાર નામા.

ઇલાયચી—(ખાલસે અલગ) ખાલ, ખાલ, તૂ તો ધોકા દે રહા હય ?

ખાલ—(અલગ) ખામોશ ! અગર ખુદ માલિક બેઇમાન હય, તો નૌકરોંકો કયા ઇમાનકા ખફકાન હય ? (સબસે) ભાઇયો, જલ્દી ખરીદો, વર્ને મારકીટકા ભાવ જિયાદા હો જાયગા. [સબ ઇકરારનામા ખરીદ કર લેતે હયૈં, રૂપયે દેતે હયૈં.]

સબ—(ખાલસે) ય્હે સરટીફીકેટ લેકર યહાં કબ આયેં ?

ખાલ—અભી દો ઘંટેકે બઅદ. યહાં તુમાઇશમેં તુમ્હારા કામ તમામ હોગા, (ખુદસે) યા તુમ્હારા ઔર બુઢ્ઢેકા સત્યાનાસ હોગા.

સબ—વાહ વાહ ! ય્હે કામ તો ફિર આલા હય !

ખાલ—આલા હય, યા ઘોંટાલા હય, ઇસકા જાનનેવાલા ખુદાયે તઆલા હય. (સબ જાતે હયેં, ખાલ હંસતા હય.) લે પ્યારી ઇલાયચી ! (ફેંપર દિખાકર) તેરા પાનદાન સુફ્યદેસે ભર ગયા. હમારે ઘરમેં આજ આરાઇશ હોગી ઔર બુઢ્ઢે ખયરાતીકે ઘરમેં જૂતોંકી તુમાઇશ હોગી.

[દોનોં જાતે હયેં, ઔર દૂસરી તરફસે ખયરાતી મએ ફ઼રીના ઔર ક઼લંદરકે દાખિલ હોતે હયેં.]

ખયરાતી—(ક઼લંદર ઔર ફ઼રીનાસે) ય્હે ઇકરાર નામં જૂટે હયેં ! ય્હે દસ્તાવેજ ગલત હયેં ! મયેં કુછ નહીં પહચાનતા, મયેં કુછ નહીં જાનતા. મેરી લડ઼કીયાં ! મેરી દો બેટીયાં ? કહાં ? કબ ? કૌન ? તુમ નહીં જાનતે કે મયેં કુંવારા હૂં ? લડ઼કા હૂં ? અભી અભી મુઝે કયા ખબર કે દુનિયાદારી કયા ચીજ હય !

ક઼લંદર—જનાબ, આપ લડ઼કે હયેં, (ડાઢ઼ી બતાકર) તો ય્હે ડાઢ઼ી ?

ખયરાતી—ડાઢ઼ી ? મેરી નહીં, મેરે બાપકી હય.

ફ઼રીના—ઔર સફ઼ેદ કયૂં હો ગઇ ?

ખયરાતી—મુઝે સિવાહ, મયલી ડાઢ઼િયાં નાપસંદ હયેં. મયેંને દેસાઇકી વાશીંગ કમ્પનીમેં ધુલાઈ હય.

ક઼લંદર—(અલગ) ફ઼રીના, ય્હે મક્કાર જાન બુઝકે દીવાના હો ગયા હય.

ફ઼રીના—(ખયરાતીસે) જનાબ, આપકી બેટીયાં નહીં, હમ તો અપની બેટીયાંકા જિક્ર, કરતે હયેં, જિનકી શાદીકી જિયાફ઼તમેં આપકો બુલાને આયે હયેં.

ખયરાતી—જિયાફ઼તમેં ? વહાં કયા કયા ખિલાઓગે ?

ક઼લંદર—મુતનજન, બીરિયાની, પુલાવ, કોરમા, કટલેસ, રોસ્ટ મટન.

ખયરાતી—હાં ? તો ઠયરો, મયેં અપની બેટીયાંકોભી બુલા લાઉં !

ક઼લંદર—ઔર હમભી અપને ઇકરાર નામોંકો નિકાલ લેં !

[ક઼લંદર ઔર ફ઼રીના ઇકરાર નામેં જેબસે નિકાલતે હયેં, ખયરાતી ઉસે દેખકર ફ઼રેબ કરતા હય.]

ખયરાતી—ઓ ગૉડ! ઓ હૅવન્સ! મયઁ દીવાના હો ગયા! મયઁ પાગલ હો ગયા! [ખયરાતી ઇધર ઉધર ભાગતા હય, સામનેસે શયદા દાખિલ હોતા હય, ખયરાતીકો રોકતા હય.]

શયદા—ઠયરો, ઠયરો, પીછે પાગલ હોના. પહલે ઇસ એગ્રીમેંન્ટ:-

ખયરાતી—એગ્રીમેંન્ટ? અફ્સોસ! અફ્સોસ! ય્હે લો! મરતા હૂં. [ઝૂટમૂટ અપના ગલા ઘોંટતા હય, મયદા દાખિલ હોતા હય.]

મયદા—સબ્ર! સબ્ર! અભી ન મરના, મેરી શાદી હો લેને દો.

ખયરાતી—ઓ જુલ્મ! ઓ કયામત! લડ઼કીયેં મેરી દો, ઔર દુલ્હા ચાર, ય્હે મયઁ શાદીયેં કર રહા હૂં, કે દુખ્તર ફરોશીકા બયપાર? વૅલ દેખો, દેખો, મેરા નામ ખયરાતી નહીં, મેરા નામ તો મિસ્ટર શયતાન હય. [ચટોરી ઔર કટોરી હાથમેં તપંચા ઔર એગ્રીમેન્ટ લિયે હુવે દાખિલ હોતી હયઁ.]

ચટોરી—ઝૂટ હય.

કટોરી—બ્હોતાન હય.

ચટોરી—(નામા દિખાકર) એક હાથમેં એગ્રીમેન્ટ હય.

કટોરી—(તપંચા દિખાકર) ઔર એક હાથમેં તેરી જાન હય.

ખયરાતી—(ખુદસે ઘબરાકર) બસ, અબ પૂરા જહન્નમ વાસીલ હોનેકા સામાન હય. (સબસે) સુનો, સુનો, મેરે હોનેવાલે દામાદો! દર અસલ મેરી લડ઼કીયેં દો. ઔર તુમ હક઼દાર હોલે. મુઝે અબ ખિયાલ આયા, કે મેરી પહલી મરહૂમ ઔરતસે ચાર ઔર બેટીયાં થી, જિનકો મયઁને યતીમખાને ભેજ દિયા થા. કહો તો ઉનકોભી લે આઉં?

ચટોરી—(અલગ કટોરીસે) કટોરી, હમારી કૌનસી બહને થી? ય્હે કયા ઘોટાલેમેં ઘોટાલા?

કુલંદર-કરીના—(ખયરાતીસે) અચ્છા, જાવ.

શયદા-મયદા—(ખયરાતીસે) જલ્દી લાવ.

ખયરાતી—(ખુદસે) જાઉં કહાં જહન્નમમેં? લડ઼કીયાં કયા અપને બાપકી લાઉં? અચ્છા, થોડ઼ી દેરકે લિયે અપને હમસાયોંકી ચાર છોકરીયાં બુલા લાઉં ઔર અપની બેટીયાં લેકર યહાંસે ભાગ જાઉં, ઇસ ફરેબકે ચક્કરમેં એક ઔર ચક્કર ચલાઉં. [જાતા હય.]

કુલંદર—(શયદાસે) ઓ શયતાન, તેરા ઇકરાર નામા બિલકુલ જાલી હય.

શયદા—શયતાન તો તેરા બાપ દાદા હય.

फ़रीना—उसका बाप दादा शयतान नहीं, तुम दोनों शयतानके बाप दादा हो.

मयदा—ओ यु लुक हीयर! इफ़ यू वील बी अनसीविल एनी मोर, आइ विल नॉक यू डाउन. [मयदा लड़नेके लिये आस्तीन चढ़ाता हय.]

फ़लंदर—आस्तीन क्या चढ़ाते हो? तुम तो क्या, (चटोरी कटोरीको दिखाकर) अगर य्हे दोनों बदमआशभी तुम्हारी मददको आयें, तो इनकोभी मार मारके गधा बनायें.

कटोरी-चटोरी—जब्बान संभालो! जब्बान संभालो!

[फ़लंदर और शयदा आपसमें लड़ते हयें. फ़लंदर, शयदाको पहचानता हय.]

फ़लंदर—अरे कौन! कौन, तू कौन? मिस्टर शयदा?

शयदा—(फ़लंदरको न पहचानकर) और तू कौन?

फ़लंदर—फ़लंदर. वाह! तुम्हारे लिये तो हम बीवी और खाविंद य्हे भेस लेकर आये. [फ़लंदर और फ़रीना पोशाक बदलते हयें, शयदा अजबमें आता हय.]

शयदा—आइ बॅग योर पार्डन मिस्टर फ़लंदर.

चटोरी—(शयदाको पहचानकर) कौन! शयदा? मेरा प्यारा?

शयदा—(चटोरीसे) तुम कौन? औरत के मर्द? (चटोरी, पोशाक बदलती हय, शयदा खुश होता हय.) ओहो चटोरी? (मयदाको दिखाकर) य्हे देखो, मयदाभी मौजूद हय.

कटोरी—(पहचानकर) कौन! मयदा? मयदा, मेरा प्यारा!

[कटोरी पोशाक बदल कर दौड़के मयदाके नज़दीक जाती हय.]

मयदा—अहा! कटोरी?

[सब अपने अपने मअशूक़ोंको गले लगाते हयें, खयराती, मओ चार लड़कायोंसे दाखिल होता हय.]

खयराती—(सबसे) लीजिये य्हे मेरी बेटीयां. इनके खाविंद बन जाव. (खयराती अपनी बेटीयांको पहचानकर खुदसे) अररर! मेरी चटोरी और कटोरी! य्हे क्या मुआमिला हो गया टॉपसी टरवी! रंगसे बद रंग, औरतोंसे मर्द, और मर्दोंसे औरतें हो गइ?

डाली—(खयरातीसे) अरे बुढ़े चंडाल! तू तुमाईश दिखाने लाया था, या हमारी शादी कराने?

કાલી—(ખયરાતીસે) તમાશા દિખાને, યા બહાનેસે ફૂમાને ?

[કાલી; ડાલી ખયરાતીકો પીટતી હયેં.]

ખયરાતી—અરે ! અરે ! બચાવ ! છુડાવ, ઇન નિનબીનાતી હુવી મખ્ખીયોંસે છુડાવ. શયદા, મયદા, તુમ્હી મેરી બેટીયાંકે માલિક હો. (જોરસે ચિલ્લાકે) ઇકરાર નામે લાવ ઔર લડકીયોંકો લે જાવ.

[દૂસરી તરફસે ખરીદાર એગ્રીમેન્ટ લિયે હુવે દાખિલ હોતે હયેં.]

સબ—લો ઇકરાર નામેં. લાવ લડકીયાં. કિધર હય ખયરાતી ? કહાં મકાન હય ?

ખયરાતી—અરરર ! યેહ ઇકરાર નામેં તુમ કહાંસે લાયે ? યેહ તુમ કહાંસે ઇસ કદર આદમી આ રહે હો ? કયા સરકારને તમામ પાગલખાનોંકે ફાટક ખોલ દિયે, યા આજ શૌહરોંકી બારિશ હો રહી હય ?

ખરીદાર—નહીં, શૌહરોંકી બારિશ, નહીં બલકે જૂતોંકી બારિશ હોનેવાલી હય.

[સબકે સબ દીવાને ખયરાતીકો પીટતે હયેં, શયદા; મયદા સબકો રોકતે હયેં, ખાલ મએ ઇલાયચીકે બીચકે દરવાજેસે દાખિલ હોતા હય, ખયરાતી તમાશા દેખકર હઁસતા હય.]

ખાલ—તસલીમ, મિસ્ટર ખયરાતી ! મેરી નવ મહીનેકી તનખાહ તો દે જાવ.

ખયરાતી—ભાઇ, જયસે (ખરીદારોંકો દિખાકર) યેહ વસુલ કર રહે હયેં, ઉસી તરહ તુમી વસૂલ કર લે.

[સબકે સબ ખયરાતીકો મારતે હયેં.]

ગાના.

સબ—ચલ, (ખયરાતીકો) નિકલ દગલબાજ,
જા ઇંજીરે જા, પિંજારે જા, હાં મતમારે જા, નાકારે જા.
(સબ આપસમેં) કાન દોનોં તોડો, ઇસકી કરદો કુન્દી,
લાત મારો, આંખેં ફોડો ઇસકી, ધસિયારેકી;
હાં નિકર, બશર, અગર, મગર, ન કર નાબકાર તૂ—ચલ.

ખયરાતી—છોડો, છોડો યરો, મયેં મુવા મેરે પ્યારો,
અબ મત મુજે તુમ મારો, ઓ લુચ્ચે હત્યારો,

શયદા-મયદા—લો જાને દો યારો, અબ જૂતી સપાટકો,

રબ—ખૂબ મારો માર અબ ઇસકો.
ખાલ—એક દો તીન ચાર પાંચ છે સાત.
સબ—(ખયરાતીસે) ક્યૂં? ઔર લેગા?
ખયરાતી—બહુત હુવા.
છોડો મુઝકો, મયૈં તો યારો મુવા, છોડો મુઝકો!
સબ—નિકલ, નિકલ, મચલ, મચલ, દગલ, ફસલ, કલ છલ,
મતકર મુજી, ચલ; નકર સિતમ-સાજ.—ચલ.
[સબ ખયરાતીકો મારતે પીટતે જાતે હયૈં.]

બાબ દૂસરા—દિખાવ છઠ્ઠા.

ઇકબાલકા મહેલ.

[ઇકબાલ ઔર નાજ બયઠે હુએ દિખાઈ દેતે હયૈં,
ખવાસેં પાસ ખડી હયૈં.]

ગાના.

નાજ—હવા હસ્તીકે સાહિલસે ચલી લે બહરે ફાનીમેં,
મુસાફિર પહુંચા દિરિત છોડ મુલ્કે જાવેદાનીમેં—હવા.
જરહી દિલકે દુખનેસે, મયૈં રો દેતી હૂં વહશતસે,
ડુબોઈ જબ્ત તૂને આબરૂ અશ્કોંકે પાનીમેં—હવા.
દિખાદે દુનિએ જાં બખ્શ, ગર જલવા તો જી જાવૂં,
નિહાલે જિન્દગી મેરી, કિસીકી મહેરબાનીમે—હવા.
[ખવાસેં નાચકે ઇકબાલ ઔર નાજકો રિઝાતી હયૈં]

ગાના.

ખવાસેં—ધ પધ મપ ગમ નીધ, રે ગમ પરે સા,
રે સાની ધની સાગ મધનીસા,
ગગરેસા નીધ પમ ગમ, નીધ પમગરેસા—ધ પધ.
સાગ મધ મધ નીસા, રેસાની ધની સા,
ગગરેસા નીસા ગમપગ મગરેસા નીધ,
નીરે નીધ નીધ પમ ગમ નીધ નીધ પમ ગમગરેસા—ધ પધ.
[ખવાસેં ઝુકકર જાતી હયૈં.]

ઇકબાલ—નાજ, આજ અપને આપકો એક આલીશાન મહેલમેં દેખકર તુમકો પેશતરસે જિયાદા મસરૂર હોના ચાહિયે.

નાજ—હાં, મયઁ આપકે એહસાનાતકી શુક્ર ગુજાર હૂં, મગર મેરે દિલકી કલી કાગજકે ફૂલકી તરહે સદા બહાર હય.

ક્તિઅ.

ન તો આરઝૂએ કિસ્વર, નહીં આદતે ગદાઇ,
આસૂદગીયે દુનિયાં ને જોઅમેં પારસાઈ.
જિસ હાલમેં વ્હો રખ્ખે, વાજિબ હય શુક્ર અપના,
હમ એ જિસાત બંદે, વ્હો શાને કિબ્રિયાઈ.

ઈકબાલ—વાહ વાહ! ક્યા કહને? પ્યારી નાજ, આજ તેરે મુંહસે ફૂલ ઝડ રહે હયઁ.

નાજ—આલમ પનાહ, શાયદ નજરમેં ફર્ક હોગા, વગરના વોહી મયઁ હૂં, વહી હડિયાં હય, વહી નજિસ ખૂન ઔર વહી નિગાહ હય, જો તુમ્હારે કદમોંકા તરફ ઝુકી રહતી હય.

ઈકબાલ—અફસોસ! અફસોસ! ઐયૂબકો ડૂબે હુએ આજ દો બરસ હો ચુકે હયઁ. ઉસ્કા ગોસ્ત મછલિયોંકી ગિજા ઔર હડિયોંકી સીપ બન ગઇ હોગી.

નાજ—ઔર એકરાર રૂહ બિહિસ્તમેં મેરી મુન્તજિર હોગી.

ઈકબાલ—(ખુદસે) યહે તો હર પહલુસે, મુઝસે કશીદગી જાહિર કરતી હય. (નાજસે) ઔર મુન્તજિર આંખેં દુનિયામેં તેરી ઇન્તેજાર કરતી હોંગી.

નાજ—કિસકી?

ઈકબાલ—મેરી.

નાજ—ઉન આંખોંમેં નજર કયસી હય?

ઈકબાલ—જયસે ઐયૂબકી થી.

નાજ—તો જયસે ઉસકી નજર મુઝકો દેખનેકે લિયે દુનિયાસે માયૂસ ગઇ, અયસેહી આપકી નજરકોભી માયૂસ હોના પડેગા.

ઈકબાલ—નહીં, કભી નહીં તૂ મુઝસે ખુદિયા વાઅદા કર ચુકી હય, કે અગર ઐયૂબ છે માહકે બઅદ ન આયા, તો તૂ મેરી હય.

નાજ—કયા કહા?

ઈકબાલ—અગર તૂ મેરી હય તો યહ મહેલ, ખઝાને, ફૌજ ઔર તાજો જરી તેરા હય. મેરે એહસાનોંકો યાદ કર, ઐયૂબકે હુકમકો બજાલા, અપને મુસ્તકબિલ પર નિગાહ કર.

મુખમ્મસ.

નાજ—મયઁ કબ્લે આશિકા હૂં, તૂ દર્દે ગમ ફિજાઈ,
તૂ હુકમે શાહ ઔર મયઁ આજાદા રો ગદાઈ,

મયૈં કાહે ખુશ્ક તન હૂં, તુ કાહે કેહરુબાઈ,
"મન શમ્અ જાંગુદાજમ, તુ સુબ્હે દિલ કુશાઈ,
ન તાબે વસ્લ દારમ, ન તાકતે જુદાઈ."

ઈકબાલ—તો ક્યા મેરે ખજાને, મેરે અયવાન, ગુલિસ્તાન, ફૌજ, તબ્લો અલમ તેરે લિયે સબ હેચ હયૈં?

નાજ—સુન.

અબયાત.

અજલભી ગફિલ ખડી હય સર પર, રવાના હયૈં કફિલે અદમકો,
રવા રવીકા હય જબકે આલમ, નહીં ભરોસા હય દમકા દમકો.
ન સાથ લે અપને બારે ઈસિયાં, કડી હય મંજિલ, કઠન હય રસ્તા,
શુમૂલે હાલે તિફ્લ હયૈં સારે, શરીક કોઈ નહીં હય ગમકા.

ઈકબાલ—અહા! શાહી મહેલમેં આકરભી તેરે મશામસે ફકીરીકી બૂ ન ગઈ. સચ હય, ગોદડી, જિનકે તન-જેબ હય, વ્હે જરીં લિબાસભી ઉનકે લિયે કમ્બલ હય.

નાજ—ઇસસે બેહતર મયૈં કફનકો સમઝતી હૂં, જો સાથ લિયા જાતા હય, મગર વ્હે જરીકા ચિથડા, કૌડીકી કીમતકાભી નહીં, જિસકે પરદેમેં ગુનાહ કિયા જાતા હય.

ઈકબાલ—ક્યા! મુરવ્વત પાની બનકર તેરી આંખોંસે નિકલ ગઈ?

નાજ—ક્યા! હયા, પસીના બનકર પેશાનીસે ઢલ ગઈ?

ઈકબાલ—કહાં વ્હો જમાના? કહાં વ્હે વકત?

નાજ—કહાં વ્હો આદત! કહાં વ્હે નીયત?

ઈકબાલ—મયૈં એક શહજાદેકી હયસિયતમેં કહતા હૂં, કે મેરા વસ્લ મંજૂર કર.

નાજ—અગર અયસાહી આંખોપર પરદા છાયા હય, તો પહેલે ઇન સબ આંખોંકો બંદ કર દે.

ઇકબાલ—કોઇ નહીં, યહાં કૌન હય? દીવારેં હયૈં, જમીન હય, છત હય, દરવજે હયૈં, ઔર તૂ ઔર મયૈં હૂં.

નાજ—ક્યા કોઇ નહીં?

ઈકબાલ—નહીં.

નાજ—ઠહર જા. (જમીન પરસે ખાક ઉઠાકર) વ્હે દેખ, હજારોં આખેં મેરી એક મુઠ્ઠીમેં બંદ હયૈં.

ઇકબાલ—વ્હે ક્યા હય? મિટ્ટી?

નાજ—હાં, દેખ.

કિત્આ.

હરિક ચશ્મઝદ જરાં, ચશ્મે ખુદા હય,
જો તૂ કર રહા હય, વ્હો સબ દેખતા હય.
અગર બચ સકે ઇન નિગાહોંસે ઉસકી,
તો કર લે વ્હો જો કુછ તેરા મુદ્દઆ હય.

ઇકબાલ--છટ ! યેહ હિલે બહાને મેરે સબકે લિયે ના કાફી હયઁ. (પુકારતા હય) સુહેલા, સુહેલા. [સુહેલા આતી હય.]

સુહેલા—જી હુઝૂર.

ઇકબાલ—સુહેલા ! ખિલ્વતખાના આરાસ્તા હય ?

સુહેલા—જી હાં; આરાસ્તા હય, સાફ રાસ્તા હય.

[સુહેલા જાતી હય.]

નાજ—મઆઝ અલ્લાહ ! મઆઝ અલ્લાહ ! ઇકબાલ, તૂ કયા કરનેવાલા હય ? મેરે અલ્લાહ !

[ઇકબાલ, નાજકો પકડ઼કે અપને ખિલ્વતખાનેમેં લે જાને ચાહતા હય, સુહેલાકો પુકારતા હય.]

ઇકબાલ—સુહેલા ! [સુહેલા આતી હય.]

સુહેલા--આલીજાહ !

ઇકબાલ—બાહર હોશિયારીસે મૌજૂદ રહે. [સુહેલા જાતી હય.]

નાજ—(ડરકર) એ ! એ આસ્માનો !

ઇકબાલ—બસ, બસ, યહાં કોઇ આસ્માન નહીં.

નાજ--ખુદા ! ખુદા !

ઇકબાલ—કોઇ ખુદા નહીં.

નાજ--બેશક. વહાં ખુદા કયૂં હોગા, જહાં તુઝસા શયતાન મૌજૂદ હય, વહાં નૂરે ઇમાન કભી નહીં હોગા, જહાં તારીકીયે બદીકા વરૂદ હય. [ઇકબાલ, નાજકો અપની તરફ ખીંચતા હય.]

ઇકબાલ--ચુપ !

નાજ--ઇકબાલ, ઇકબાલ, અપની જવાનીકા સદકા રહ્મ ! રહ્મ ! મેરી ઇસ્મત ! (અંદર નજર કરકે) આહ ! વ્હો કોઇ દેખતા હય.

ઇકબાલ--નહીં, નહીં, કોઇ નહીં દેખતા. (ઇકબાલ, નાજકો ખીંચતા હય, નાજ; નજદીકકે એક બકસકા સહારા લેને ચાહતી હય, બકસ ખુલકે જારાકી લાશ નામૂંદાર હોતી હય, ઇકબાલ દેખકે ચૌંકતા હય) યા ખુદા ! યા હરીજા! કૌન ! (લાશકી છાતી પર લિખ્ખા

હુઆ મિસ્રઅ પઢતા હય) "આતે હયૈં બઅદે મર્ગબી અશિક સલામકો.
તુમ્હારી શહાદે જફા, જારા." (ખુદસે) ઓ ખુદા! કહેર! સિતમ! જુલમ! તઅજ્જુબ! હયરત! [ઇકબાલ, બેહોશ હોકે ગિરતા હય, નાજ હાથમેં આકર જારાકી તરફ દેખકર હયરત હોતી હય.]

નાજ--ઉફ! મેરી બહન જારા! (ઇકબાલસે) ગયરત! ગયરત! લઅનત હય તુઝ પર, ઓ શહજાદેકે લિબાસમેં ડાકૂ, લઅનત હય!

[નાજ દરવાજેકી તરફ ભાગના ચાહતી હય, આજાદ દાખિલ હોકર પકડતા હય, સામનેકે દરવાજેસે સુહેલા તપચા લિયે નિકલતી હય, પીછેસે કલંદર સુહેલા પર ખંજર ખીંચતા હુઆ આતા હય.]

તહૈયૂર.

બાબ દૂસરા તમામ.

બાબ તીસરા—દિખાવ પહેલા.

વીરાન શહર.

[નાજ એક પથ્થર પર સર રખકે સોઈ હય,
આઝાદ આતા હય, નાજકો સોઈ હુઇ દેખકર
સોચતા હય.]

આઝાદ—સોતા હય; અય મેરે મુસ્તકિલ ઇરાદે, તેરા શિકાર સોતા હય. અય કાશ! મયઁ વ્હો પથ્થર હોતા, જિસકે જાનૂ પર વ્હે સર રખકર સોતી હય. હાં ! મૌકઅ હય, મૌકઅ, બલકે સુનહરી મૌકઅ હય. દુશ્મનકા સર પથ્થર પર ઔર કાતિલકે હાથમેં તલવાર. (પુકારકે) જફા ! કઝા ! ફિત્ના ! આતશ ! (પુકાર સુનકર ચાર ખ્વાસેં આતી હયઁ.) પહરે પર બરકરાર રહો.

૪ ખ્વાસો—બહુત બ્હેતર હુઝૂર !

આઝાદ—આહિસ્તા. [નાજ, નીંદમેં બડબડાતી હય.]

જફા—(આહિસ્તા ડરકર) વ્હો જાગી. [ખ્વાસેં છિપ જાતી હયઁ.]

નાજ—(ખ્વાબમેં) કસમ હય તુમકો અય સંગરેજો, મેરે રૂખસારોંમેં ન ચુભો. (ઠહર કર) ક્યૂં મારતા હય આઝાદ ? જલ્લાદ ! બેદાદ ! રહમ ! રહમ ! રહમ ! [નાજ ખ્વાબસે યેકાયેક ચૌંક ઉઠતી
હય, આઝાદ, છિપકર તમાશા દેખતા હય.]

દોહરા.

છાયે બાદલ કહેરકે, જગત ભયો અંધિયાર
નાવ ભઁવરમેં આ ફઁસી, પાર કરે કરતાર.

ગાના.

હાય ! મોરી ધડકત હય છતિયા
પડત નાહીં કલ મોહે દિન રતિયા.—હાય !
જિયા નિસ દિન તરસે બિન બાલમ,
રયન દિન નાહીં બાવે બતિયા.—હાય !

[આઝાદ જાહિર હોતા હય.]

આઝાદ—જાગ, જાગ, ખ્વાબે અજલમેં સોનેકે લિયે જાગ. અગર ઇકબાલકી મિન્નત તેરે વસ્લમેં કામયાબ નહીં હુઇ, તો મેરી જુલ્મરાની જુરૂર કામયાબ હોગી. ઇધર નિગાહ કર; યહે શહાને સલ્તનકી નિશાનિયાં ડરાવની સૂરતમેં તુઝે ધમકા કર કહતી હયઁ.

ફ્રિત્ય્આ.

યહાં ફ્યપુર, યાં ખાક઼ાન, યાં ફ્રિઐાન, યાં જમ થા,
યહાં થે જશ્ન, યાં જલ્સે, યહાં અઝ્ઓહે આલમ થા.

નાઝ—

જબાને બરહમી ચિલ્લા રહી હય આજ, હર જા પર,
યહાં હસરત, યહાં માતમ, યહાં થી મૌત, યાં ગ઼મ થા.

આઝાદ—દેખ નાઝ, યહે મેરી આખ઼િરી કોશિશ હય, અગર અબભી જવાબો બેઅંતનાઈ હય, તો યહે સમઝ કે આજ મેરે હાથસે ઝુલ્મકી મૌત, ઇલ્લતે ગ઼ાઇ હય.

નાઝ—(ચિડ઼કર) એ ઝાલિમોં, તુમ બેખ઼બર હો, કે જમાના જાહિરા સાજગાર હય, મગર ભૂલતે હો! અગર તુમ્હારે હાથમેં ખ઼ંજરે ખ઼ૂંખાર હય, તો જરા ઝુકકર દેખો કે તુમ્હારે ક઼દમોંકે નીચેભી ઇન્કેલા-બાતેં આલમકી દો ધારી તલવાર હય.

આઝાદ—એ બદ નિહાદ છોકરી, પયમાનયે ઉમ્ર એક અયસા ક઼લીલ અર્સા હય, જિસમેંકે ઇન્સાની પૂરી ખ઼ાહિશે દરજયે તકમીલ તક નહીં પહુંચ સકતી. મયૈંને ક઼દીમી મઝાહબકા ફ઼ર્ઝ અદા કરના સિર્ફ ગ઼રીબોંકે લિયેહી લાઝિમ સમઝા હય, ક્યૂં કે મેરે ખ઼યાલમેં અદિયાને દેરીનાકા આફ઼તાબ, ગ઼ર્બે જવાલમેં ડૂબ રહા હય, જિસકી રૌશનીકી અબ નઈ રૌશનીમેં તવક઼્કો બેજા હય.

ગાના.

નાઝ—નહીંરી મર્દ તો ન સુનૂંગી બદકી બાત,
કાહે તૂ ડારત છલકી ડોરી, હરકી ચોરી, જોરાજોરી.—નહીંરી.
લાખ કહે, મયૈં એક ન માનૂં,
અગર દિલા તૂ મોહે દુનિયા સારી.—નહીંરી.

આઝાદ—તેરા હર એક લફ઼્જ ગુલે અબ્બાસકી તરહે ગો ખ઼ુશનુમા હય, મગર ખ઼ુશબૂએ અસરસે કિસી ક઼દર ના આશ્ના હય. ખબર, ઇસ તનહાઇમેં હમારે ગુનાહકો કૌન દેખતા હય! બસ તેરે હક઼મેં ઇક઼રારહી અચ્છા હય, રાસ્તીમેં કયા રખ્ખા હય?

નાઝ—રાસ્તી વ્હો ક઼ુવત હય, જો અયવાને ઝુલ્મયખાકે હજારોં મુક઼ફ઼્ફ઼લ દરવાજે તોડ઼કર બાહર નિકલ આઇ. રાસ્તી વ્હો ચીઝ હય, જો તારીકીએ લશ્કરે શિઅ્સે હૂરકા હાથ પકડ઼કર, આફ઼તાબે ઇમાનકે લહરાતે હુએ પરચમકે નીચે ઘસીટ લાઇ.

આઝાદ—દેખેં, દોનોંમેસે કૌનસા હારતા હય. મેરે હાથમેં ખ઼ંજરે ફ઼ોલાદ, ઔર તેરે દહનમેં ખ઼ંજરે જબાં.

નાજ—તેરે ખંજરકો ઇન્સાનને બનાયા, ઔર મેરે ખંજરકો ખાલિકે ઇન્સાનને. તેરા ખંજર ગરદન કાટતા હય, ઔર મેરે દિલકો લહૂ ચાટતા હય. તેરા; નકલ હય, મેરા ઇજાદ, તેરા; હાથકા દસ્તનિગર, મેરા; બિલકુલ આઝાદ.

આઝાદ—ફૈરન બતા, ફૈરન બતા, મેરે તયશકે સયલે ફનાકો રોકનેકે લિયે તેરે પાસ કયા હય ?

નાજ—એક આહ ! સિર્ફ એક આહ !

કિત્અ

જો નિકલા શોઅલા યક મુંહસે, મેરે આહે યતીમીકા,
જહન્નમ જલકે દેંગે વાસ્તા હક્કો કરીમીકા.
હો શોરે રસ્તાખેજ યક દમ, હરિક મદફનમેં તૂ દેખે,
સલફસે તા ખલફ મજમા, જદીદીકા, કદીમીકા.

આઝાદ--યાદ રખ, યાદ રખ, ઇસ મુકામ પર તેરે કિસી મદદગારકો ઇમ્દાદકી દસ્તગાહ નહીં.

[કલંદર વ સુહેલા ખુફિયા દાખિલ હોતે હયેં]

નાજ--બસ સમઝ, કે દોજખકા ફરિસ્તા મશઅાલ લિયે જહન્નમકો પહુંચતી હુઇ તારીક ગલીયોંમેં તેરે આગે આગે બઢા જા રહા હય, ઔર મુત્કલાને આતશકો તેરે સિયાહ આમાલ-નામેકી પરવાનગી દિખા રહા હય. સબસે પહેલા શોઅલા, જો તેરે ઇસ્તકબાલકો બઢનેવાલા હય, વ્હો મેરે ખૂનકા અજરે અઝીમ હય, ઔર દૂસરા શરારે જહીમ; મેરી ઇસ્મતદરીકા અઝાબે અલીમ હય.

આઝાદ—કયસા દોજખ ? કયસી બિહિશ્ત ? યેહ સબ કહાની હય, અબ તુઝે મેરે હાંથોસે બચાનેકે લિયે કૌનસી કુવ્વતે ગયરફાની હય ?

નાજ--વ્હો, જો અર્શે અઝીમકા જલાલ હય. વ્હો, જિસકી કુવ્વત ઔર જિન્દગી લા જવાલ હય.

આઝાદ--તુઝે કિસ તરહે બચાયગા ?

નાજ--ઉસી તરહે, જયસે તુઝે ફના કરેગા.

આઝાદ—મયૈં ઉસકે કુબ્જેમેં નહીં, આઝાદ હૂં.

નાજ—ભૂલતા હય. ઉસકી હવાકે કુબ્જેમેં હય, ઉસકી જમીનકે કુબ્જેમેં હય.

આઝાદ—તો પુકાર, ઉસકો પુકાર, તાકે વ્હો આકર મેરે દસ્તે સિતમકો થામ લે, યા મેરે સામને આઇન્દા ઉસકા મત નામ લે.

[આઝાદ ગુસ્સેસે અંદર જાતા હય, નાજ દોઝાનું હોકર દુઆ કરતી હય.]

નાજ—કહાં હય તૂ, પાનીયોં, બાદલોં, હવાઓં, સિતારોં, આફતાબોં ઔર મહતાબોં પર હુકમ કરનેવાલે ? તુ ફરમા ચુકા હય કે મયઁ શહેરગસે નજદીક હૂં, તૂ દઅવા કરતા હય કે મયઁ વહદહૂલા શરીક હૂં.

મુસદસ.

બાદ પર તેરા તહકકૂમ, આબો આતશ પર નિઝામ,
અર્શ તેરા, ફર્શ તેરા, યાં વહાં તેરા કિયામ.
હર શજર, તેરી હુજૂરીમેં કમર બસ્તા ગુલામ,
ડાલિયાં, સુબ્હો મસા કરતી હયઁ ઝુક ઝુકકે સલામ.
ઓ બહો બરતર નૂર, જીકા જિસકી ખુર મુહતાજ હય,
ઇસ સિયાહખાનેકો રોશન કરનેકા વકત આજ હય.

[નાજકી દુઆઓ બંદગીસે જલજલા આતા હય, મકાન ગિરતે હયઁ, યક બ યક ઐયૂબ, છતરીકે સહારે અંદરસે ઉતરકર આતા હય, આઝાદ, સકતેકી હાલતમેં તકતા ખડા રહતા હય.]

બયત.

ઐયૂબ—આજ હય, હાં આજ હય, રોઝે હિમાયત આજ હય,
ઐક ફિરિસ્તાહા ખુદાકા, બંદયે મુહતાજ હય.

[જફા ઔર કઝા દહશતસે, ભાગતી હુઇ આતી હયઁ.]

જફા—ઓ ખુદા ! પનાહ ! તૂફાન !

કઝા—ઓ જુલ્લ જલાલ ! કયસા ભોંચાલ !

[દોનોં ડર કર વાપિસ જાતી હયઁ]

ઐયૂબ—(નાજકો ન પહચાનકે) ઓ મુરદે બલા, તૂ કૌન ? ઔર કિસકી ?

નાજ—ખુદાકી, કયસકી, ઔર ઐયૂબકી.

ઐયૂબ—(હયરતમેં આકર) નામ ?

નાજ—નાજ. [આઝાદ પર ઐયૂબકી નજર જાતી હય, ઐયૂબ, આઝાદકો ન પહચાનકર ઉસ પર ધરતા હય.]

ઐયૂબ—ઓ બદકેશ, આફત સાજ !

[ઐયૂબ ઔર આઝાદ દોનો લડતે હયઁ, આઝાદ ગિરતા હય, ઐયૂબ સીને પર ચઢ બયઠતા હય, યકાયક કલંદર આકર નાજકો ભાગને કહતા હય.]

કલંદર—ચલ ભાગ, નિકલ !

[નાજ, કલંદરકો દેખકર ચોંકતી હય.]

નાજ—કૌન? કૌન? (ખુદસે) કયા મેરી આંખેં ગલતી તો નહીં કરતી હયૈં?

કુલંદર—વહી, ખિદમત, વફા, ગુલામ, કમતર.

નાજ—કુલંદર! [કુલંદરકી સલાહ માન કર નાજ કુલંદરકે સાથ ભાગ જાતી હયૈં, યકાયક સુહૈલા પીછેસે આકર નાજ ઔર કુલંદરકો પુકારકે ઠહરને કહતી હય.]

સુહૈલા—ઠહરો! ઠહરો! [સુહૈલા ભાગતે જાતી હય, જફા ઔર કજા, ફિત્ના, ઔર આતશ, સબ આકે સુહૈલાકો રોકતી હયૈં.]

જફા—(સુહૈલાસે) સંભલ! કિધર જાતી હય?

સુહૈલા—(તપંચા દિખાકર) ખબરદાર!

[સુહૈલા, જફા; કજાકે તપંચા દિખાતી હય, સબ ભાગ જાતી હયૈં, સુહૈલા ઉનકે પિછે જાતી હય.]

આજાદ—(ઐયૂબકો પહચાનકર) ઉફ! મરહૂમ ઐયૂબકી રૂહ! અપને નાઉમિપાસ ભાઇ આજાદકી ઇમ્દાદ કર.

ઐયૂબ—કૌન આજાદ? (ખુદસે) ઓ ખુદાયે જલીલ! (આજાદસે) સચ બતા, તૂ કૌન હય? મૌત તુઝે ઇતના બોલનેકી મુદ્દલત દે રહી હય.

આજાદ—આહ! મયૈં આજાદ.

ઐયૂબ—(હયરતમેં આકર) આજાદ? (આસમાનકે તરફ હાથ ઉઠાકર ખુદસે) અય કિબ્લગયે દો જહાં, સઆદત, બુજુર્ગી ઔર બરકતોંકે આસમાન; બખ્શિશ! બખ્શિશ! [ઐયૂબ, આજાદકે પાંવપર પડતા હય, સુહૈલા આકર યેક તરફ ખડી હોકે અલગ સુનતી હય]

આજાદ—(હયરતમેં) કયા મેરા ઐયૂબ મેરે સામને જિન્દા મૌજૂદ હય? ઓ મેરે કલેજેકે આરામ, ચશ્મકે નૂર, ઇધર આ.

[દોનોં આપસમેં મિલકર સુહૈલાકી તરફ જાતે હયૈં.]

ઐયૂબ—(સુહૈલાકો ન પહેચાનકે) યેહ કૌન?

આજાદ—(સુહૈલાકો નાજ સમઝકર ભૂલમેં) નાજ

[સુહૈલા ઇન્કાર કરતી હય.]

સુહૈલા—(તપંચા દિખાકર) બસ, દૂર!

બયત.

ચારકે ખૂંમે કહીં દો ઔરકા ખૂં જમ ન હો,
ઇનકે માતમમેં તુમ્હારાભી કહીં માતમ ન હો.

તહેયૂર.

બાબ તીસરા—દિખાવ દૂસરા.

બાગમેં સરપટખાંકા મકાન.

[ડાલી; કાળી, ખયરાતીકો દોનોં કાનોંસે પકડકર ઘસી-ટકે લાતી હયૈ.]

ડાલી—કયૂંરે બિગડે હુવે ફિરંગી ! અયસી ખાના જંગી ? પહન લિયા

કાલી—યહે યૂરોપકી બદ બૂ, હિન્દૂસ્તાનમેં ભી ફૈલાઈ ? બુકર્યે બેહુયાઇ ?

ખયરાતી—કયા તુમ પયચાન સકતી હો કે મયૈં વહી ખયરાતી હૂં ? કયા તુમ વહી મેરી નાખલફ બેટીયાં હો ? કયા મેરી જાઈરી પર તુમ રહમ ફરમા સકતી હો ? ગૌરસે દેખો, ગૌરસે દેખો, મયૈં ખયરાતી હૂં, કે કીંગ લીયર હૂં.

ડાલી—(કાલીસે) બહન કાલી !

ખયરાતી—કાલી ! કૌન કાલી ? વહી કલકત્તેવાળી ? જિસકા, ચાલીસ હાથીયોંકો હડપ કરનેપરભી પેટ ખાલીકા ખાલી ?

કાલી—(ખયરાતીસે) હાં ! મયૈં વહી હૂં, તૂ નહીં જાનતા ?

ખયરાતી—કાશ, મયૈં અપના દાદા હોતા, તો તુઝે પહચાનતા.

ડાલી—(કાલીસે અલગ) દાલી ! યહે બડા મક્કાર હય. (ખયરાતીસે) સૂન ! તુને જો હમારા હમસાયા હોકર હમસે યહે મકર કિયા, ઇસ લિયે તેરી યેહી સજા હય, કે કચ્હેરીમેં જાકર હમ ફૌરન નાલીશ કર દેં.

ખયરાતી—(ઘબરાકે) નહીં; નહીં; ઠહરો, ઠહરો. તુમ જાનતી હો, કે મેરી બેટીયાં તો દફઅ હો ચુકી હયૈં. અબ જિસ કદર મેરી જાયદાદ હય, વહો તુમ્હારા માલ હય.

ડાલી—તો ફિર ઇસ્સે અચ્છી ઔર કોઇ સલાહ નહીં, કે આપ હમેં એક જાયદાદ દેનેકા અસ્ટૈંપ લિખ દે.

ખયરાતી—લાવ; કાગજ, કલમ, દવાત. (ડાલી, કાગજ; કલમ; દવાત લેને જાતી હય. ખુદસે) અભી, અભી મક્કાર ખયરાતી, કાગજકે દીનપર સિયાહીકી ફૈલાતા હય રાત, લિખ નિબાકર ખુરાફાત.

[ડાલી, દવાત; કલમ ઔર કાગજ લેકર આતી હય.]

ડાલી—(ખયરાતીસે) લીજિયે.

ખયરાતી—મયઁ અસ્ટાંપ લિખતા હૂં, તુમ જરા ઠયરો.

[ખયરાતી કુરસીપે બયઠકે લિખતા હય.]

ડાલી—(ખયરાતીસે) કયૂં ? જાયદાદકા હમારે નામ, વક્ફ નામા લિખ ચુકે ? [દૂસરી તરફસે સરપટખાન દાખિલ હોતા હય.]

સરપટખાન—(ખયરાતીસે) કયા લિખ ચુકે; વક્ફ નામા; જાયદાદકા, ઔર વ્હો જો મેરે મરહૂમ બાપને આપકે પાસ મેરા એક હજાર રૂપિયા અમાનત રખા હુવા હય ?

ખયરાતી—(ખુશસે) અરે વ્હે કૌન બીચમેં એક ઔર આકુદા શયતાન ! (ડાલી, કાલીસે) લડકીયોં, તુમ એક ઘટેકે બઅદ આના ઔર વ્હે અસ્ટાં। લે જાના. (કાલી, ડાલી, કાગજ, દવાત; કલમ ઘરમેં રખકર જાતી હયઁ, સરપટખાંસે) હાં, તેરે બાપકા રૂપિયા મેરે પાસ અમાનત હયઁ, મગર મયઁ તુઝે નહીં પહચાનતા ! તેરા નામ ?

સરપટખાન—સરપટખાન !

ખયરાતી—બાપકા ?

સરપટખાન—ખરપટખાન.

ખયરાતી—ઉસકે બાપકા ?

સરપટખાન—ચૌપટખાન.

ખયરાતી—હાં, ઔર ઉસકે બાપકા ?

સરપટખાન—ઝટપટખાન.

ખયરાતી—અચ્છા, ઔર ઉસકે બાપકા ?

સરપટખાન—દસ્તરખાન.

ખયરાતી—અરરર ! મુઝે શક પડ ગયા !

સરપટખાન—કયા !

ખયરાતી—વ્હે તેરે ખાનદાનકા કાફિયા કયૂં બદલ ગયા ?

સરપટખાન—જી હાં, આગે આગે સુનીયે, કાફિયા ઔરભી તંગ હોતા જાયગા.

ખયરાતી—મગર દેખ, તેરે બાપને મુઝે લિખ દિયા હય, કે જબ મેરા બેટા શાદી કરે ઔર ઉસકા એક લડકાભી હો, તો વ્હે રૂપિયા ઉસકો દિયા જાય.

સરપટખાન—(મકસે) તો જનાબ, શાદી તો મેરી હો ચુકી. દો બરસભી ગુજર ગયે.

ખયરાતી—હાં ? ઔર લડકા ?

સરપટખાન—વ્હોભી હય દસ બરસકા.

ખયરાતી--(અજબમેં આકર) શાદી હુવીકો દો બરસ ગુજરે, ઔર લડ્કા દસ બરસકા ? યે તૂ કયા બક રહા હય મરદૂદ ! બીવીસે આઠ બરસ પહેલે લડ્કા મૌજૂદ ?

સરપટખાન—ઇસ્તિગફાર ! ઇસ્તિગફાર ! આપ કયા સમઝે ? મયઁ ઉસ વક્ત દસ બરસકા લડ્કા થા, જબ મેરી શાદી હુઇ.

ખયરાતી—અચ્છા, તુમ યહીં ઠયરો, મયઁ તુમ્હારે મરહૂમ બાપકા વસિયત નામા યહીં લાતા હૂં, ઔર તુમકો પઢકર સુનાતા હૂં.

[જાતા હય, સરપટખાન ઘબરાતા હય.]

સરપટખાન—(ખુદસે) અય સુબહાન ! અબ કયા કરૂં ! મેરી તો જોરૂ ન જાતા, ફક્ત તાડી ઔર જૂવેસે હય રિશતા ઓ નાતા.

[કુલંદર દાખિલ હોતા હય. સરપટખાનકો ન દેખકર]

કુલંદર—(ખુદસે) અય જહાંનકી ખુબસુરતીયોં, મસુરોં, દફુબાલ મંદાયો ! બચો, બચો, હાસિદોંકી નિગાહોંસે બચો.

[સરપટખાન; કુલંદરકે સામને આતા હય.]

સરપટખાન—અહા ! દોસ્ત કુલંદર, મુદ્દતકે બઅદ દીદાર નસીબ હુવા.

કુલંદર—રવીઃ—

મુખમ્મસ.

અજબ હય રંગે જમાને આલમ, કે દુશમને જો બને હયઁ હમદમ,
અનીસ જિનકો સમઝતે થે હમ, હુવે વ્હો બદ નીયતોંસે બરહમ.
હય દિલપે વાં મુહસીના કે મેરી, જો છાયા યક અબ્ર યાસ ઔર ગમ,
વ્હો જોશ પર યાં હય અશ્ક કાયમ, કે સાનોં દરિયા હય કતરેસે કમ,
જિસે કે કહતે હયઁ સબ જહન્નમ, શરર હય યક આહે આતશીકા.

સરપટખાન—અફસોસ ! અફસોસ! દોસ્ત, મયઁ તેરી કયા મદદ કરૂં ! મયઁ ખુદ મુસીબતમેં મુબ્તિલા હૂં. ખુદાકે લિયે મિસ્ટર ખયરાતીસે મેરે મરહૂમ બાપકા અમાનત રખ્ખા હુવા, એક હજાર રૂપિયા કિસી તરહ દિલવા !

કુલંદર—અચ્છા, આ મુઝે અપની તમામ હકીકત સુના.

[દોનોં જાતે હયઁ, દૂસરી તરફસે જલેબી ઔર સનીચર ગાતે હુવે આતે હયઁ.]

ગાના.

જલેબી--(સનીચરસે) પિયા મોરી ઉઠની જવાની બીત જાય.

સનીચર--(જલેબીસે) લુટૂં મજે, (આંખે દિખા કર) દેખો, દેખો, તીરે નજર આન લગા હાય !

જલેબી—(સનીચરસે) કયસે સંભાલું સૈયાં, બારે જોબનકો, બેકલિયાં જિયા મોરેરે.

સનીચર--હાય! હાય!--પિયા.

દિલે મુજતર હમારા દીવાના હુવા,

[સનીચર, દિલકે તરફ ઇશારા કરતા હય.]

યહ લો, અપનાભી અબતો બેગાના હુવા.

જલેબી—રખ્ખા સીનેમેં હમને જીગરકો છિપા,

તેરે તીરોંકા બ્હોભી નિશાના હુવા.—દિલે.

સનીચર—અચ્છા હુવા જો કુલંદરકો ધોકા દેકર ભાગે, અબ શાદી હો જાયગી, તો સમજો નસીબ—

જલેબી—જાગે. મગર ફિલહાલ કિસીકી નોકરી જુરૂર કર લે.

[કુલંદર, સરપટકે લિબાસમેં દાખિલ હોતા હય, ઔર સનીચર ઔર જલેબીકો દેખકે એક કોનેમેં છિપતા હય.]

કુલંદર--(ખુદસે) અરે યહ તો વહી મેરા નમક હરામ નોકર ઔર નૌકરાની! ખયર! બદી કરનેવાલેકો નેકીકે પંજરસે હલાક કરના ચાહીયે. (જાહીર હોકર) મયને સુના હય તુમ નૌકરી કરના ચાહતે હો? પહલે કહાં નોકર થે?

સનીચર—જનાબ, બેશક હમેં નૌકરીકી બહુત જરૂરત હય, ઔર હમારા પહેલા માલિક તો મૌતકા ફરીશતા થા.

કુલંદર--(જાહીર સનીચરસે) દેખ, તેરી યહ નૌકરી હય, કે ઇસ બાગકે દરવાજે પર બયઠ, જો મેરા કર્જખાહ મુઝે પૂછતા હુવા આયે, તુઝે લાજિમ હય, કે તૂ ધોકા દેતા જાય. [સનીચર જાતા હય.]

કુલંદર--(જલેબીસે) છોકરી, સુન! તેરી ખિદમત યહ હય, કે તૂ મેરી નકલી બીવી બન જા. મયઁ તુઝે તનખાહકે ઇલાવા, બીસ રુપિયા ઔર દૂંગા. જિસે મયઁ ફરેબ દૂં, ઉસે તભી ચકમા દે.

જલેબી—(ખૂશ હોકે) બહુત અચ્છા. બીસ રૂપય? અહા! બીસ રૂપય? (અલગ) બિલકુલ મુફત, ઔર તનખાહ અલગ! ખયર, યહ બના લૂટેરા, તો મયઁ બનૂંગી ઠગ.

કુલંદર—(જલેબીસે) ઔર હાં! એક લડકાભી કહીંસે પયદા કરના પડેગા.

જલેબી—યહ કયા મુસ્કિલ હય! જંબાલ હબશીકી બીવી; સિયાહીજાન, મેરી સહેલી હય, ઉસકે બેટેકો લે આઉંગી, ઔર આપકા કામ બજાઉંગી. [દોનોં જાતે હયઁ, દૂસરી તરફસે સિયાહીજાન, ઔર ખાલ હાથમેં ડબ્બા લિયે દાખિલ હોતે હયઁ.]

ખાલ—(અપની માંસે) અમ્મા ! અમ્મા ! ઇસ બકસમેં મેરી નવ મહીનેકી તનખાહ હય.

સિયાહીજાન--ઔર નૌકરી ?

ખાલ—છોડ દી. [જલેબી દાખિલ હોતી હય.]

જલેબી--અહા ! બહેન સિયાહીજાન, તૂ યહીં મૌજૂદ હય ? મયઁ તુઝે સબ જગહે ઢૂંઢ આઇ. આજ આધ ઘંટેકે લિયે, અપને ઇસ બેટે ખાલકો યહીં છોડ જા, ક્યૂં કે મયઁને મઅસૂમ બચ્ચોંકી ઝિયાફત કી હય.

સિયાહીજાન--મગર દેખના બહન જલેબી, આધ ઘંટેકે બઅદ ઇસે ઘર જરૂર ભેજ દેના, ક્યૂં કે વ્હે અપને બાપ જંજાલકો બહોત પ્યારા હય.

જલેબી--જરૂર બહન, જરૂર. (સિયાહીજાન જાતી હય, ખાલસે) બેટા, અસલમેં ઝિયાફત વગયરા તો ધોકા હય.

ખાલ--ધોકા હય ? ખયર મુઝેભી તજરૂબા હય; કે આજકલ ધોકેસેહી રુપિયા મિલતા હય.

જલેબી--તુઝે મેરા બેટા બનના પડેગા, તેરા નકલી બાપ તુઝે દો રુપય દેગા.

ખાલ--દો રૂપય મેં તો મયઁ બેટા બન સકતા હૂં, લેકીન ખાવિંદ બનનેમેં કિતને રૂપય મિલેંગે ?

જલેબી--ચુપ ! બેઅદબ ઔલાદ !

ખાલ—તૌબા ! તૌબા ! મેરી ભાડેકી અમ્મા !

[જલેબી, ખાલકો કોઠરીમેં લે જાતી હય, દૂસરી તરફસે કુલંદર દાખિલ હોતા હય.]

કુલંદર—(ખુદસે) બીવીકા પયદા હોના તો આસાન થા, મગર બેટેકા પયદા હોના, નિહાયતહી કઠન હય.

[ખયરાતી દાખિલ હોતા હય.]

ખયરાતી—(કુલંદરસે) હાં ! સરપટખાન ! કહાં દૂલ્હન હય !

કુલંદર—(પુકારકે) જલેબી ? મેરી પ્યારી બીવી ?

જલેબી--(અંદરસે) આઇ, આઇ મેરે પ્યારે શૌહર.

[જલેબી દાખિલ હોતી હય.]

ખયરાતી—(જલેબીકો દેખકે અલગ) અરે ! બીબી તો ઇંસને સપલાઇ કર લી ! (જાહેર) ઔર વ્હો લડકા કહાં હય, જિસકી ઉમ્ર:

કુલંદર—દો બરસકી હય.

ખયરાતી—ઔર તેરી શાદીકો કિતના અર્સા હુવા?

કુલંદર—દસ બરસ!

ખયરાતી—તુને તો પહલે કહા થા દો બરસ? અબ વ્હો લડ઼કા કહાં હય?

કુલંદર—(ઉંગલી ચટખા કર) મયઁ ભૂલા! જનાબ, મેરી બીબીકી ઉમ્ર દસ બરસકી થી ઔર મેરા લડ઼કા અસ્કૂલમેં ગયા હય.

ખયરાતી—દો બરસકા લડ઼કા સ્કૂલમેં?

કુલંદર—નહીં જનાબ, વ્હે તો મયઁ અપને બડ઼ે ફરજંદે રશીદકા જિક્ર કર રહા હૂં. દો બરસકે બેટેકો દાયા બાહર લે ગઇ હય.

ખયરાતી—તો યૂં કહે કે તેરે દો બેટે હયઁ. અચ્છા, બડ઼ેકો સ્કૂલસે બુલા.

જલેબી—અસ્કૂલસે તો વ્હો આ ગયા હય, અંદર હોગા. (પુકારકે) બેટા બેટા!

ખાલ· (અંદરસે) આયા, આયા. (ખયરાતીકો દેખકે ખુદસે) અરરરર! વ્હે તો વહી ખયરાતી! મયઁ બુરા ફઁસા! દો રુપલકે લાલચમેં તમામ એંગ્રીમેંન્ટોંકા રુપયા ઉગલના પડ઼ેગા! ભાગું, ભાગું ઔર યહાંસે જો કુચ્છ મિલે, બગલમેં દબાલૂં.

[અંદર જાકર, કુછ હાથ ન આનેસે દો ચાર બુટ કપડ઼ેમેં લપેટકર બગલમેં દબાકર ભાગતા હય.]

જલેબી—(પુકારકે) બેટા! બેટા! (ખયરાતીસે) જનાબ, શરમા ગયા. (ખાલસે) આજા, આજા બેટા, તૂ કહાં હય?

[સિયાહીજાન દાખિલ હોતી હય.]

સિયાહીજાન—(જલેબીસે) હાં! બેટા કહાં હય? અબ તો આધ ઘંટા ગુજર ગયા?

ખયરાતી—(સિયાહીજાનકો બતાકે કુલંદરસે) ઇસકા બેટા કૌન?

કુલંદર—મયઁ હૂં, વ્હે મેરી માં હય.

જલેબી—નહીં, નહીં, વ્હે મેરે બેટેકી મા હય.

ખયરાતી (અજબમેં આકર) બાપકીભી માં! ઔર બેટેકીભી માં! વ્હે કયા જંજાલ હય!

સિયાહીજાન—(ખયરાતીસે) હાં, મેરે ખાવિંદકા નામ જંજાલ હય. (જલેબીસે) અરી લા, મેરા બેટા લા! ઇસકા બાપ બુલાતા હય.

ખયરાતી—ઇસકા બાપ કૌનસા? સરપટ તૂ બાપ નહીં?

કુલંદર—મયેંહી હૂં જનાબ. (સિયાહીજાનકો બતાકે) યહે મેરે બેટેકી દાયા હય, ઇસી લિયે ઇસે બેટાંસે જિયાદા પ્યારા હય.

સિયાહીજાન--(કુલંદરસે) કૌન દાયા ? મરે તેરે બાપ દાદાકી દાયા ! (કુલંદરકો પીટતી હય.) બસ, મેરા બેટા લા, અભી પયદા કર.

જલેબી—(સિયાહીજાનસે) બેટેકો પહુનેકા બહુત શૌક હય, ફિર અરફૂલમેં ગયા હય.

સિયાહીજાન--(ગુસ્સેમેં આકર) બસ, અબ ખૂન હોગા, કયા મત હોગી, રૂસ ઔર જાપાનકી લડાઇ હોગી. જાતી હૂં, ઇસકે બાપકો લાતી હૂં. જાલીમોં, તુમને મેરા બેટા લેકર રસીદભી ન દી.

[સિયાહીજાન રોની પીટતી ચલી જાતી હય.]

કુલંદર--(ખયરાતીસે) સાહેબ, યહે કિસી કદર દીવાની હય.

ખયરાતી--હાં ! મઅલૂમ હોતા હય, કે મહબ્બતકા મેનીયા હય. અકસર બુઢે આદમીયોમેં હોતા હય. [સરપટ ચુપકેસે દખિલ હોતા હય, ઔર કુલંદરસે અલગ.]

સરપટખાન—કુલંદર ! મયેંને સુના હય, કે તુમ્હારી મખદુમા નાજકો, ઇકબાલ બહેકાકર અપને મહેલમેં લે ગયા હય, ઔર તુમ્હારી બીવી કરીના ઇન્તેકાલ કર ગઇ. [કુલંદર જાતા હય, સરપટખાન, કુલંદરકી જગહે ખડા રહેતા હય.

કુલંદર—(અલગ) અફસોસ ! અફસોસ ! અયસી વહશતનાક ખબર ! અય વફા ઔર હમિયત, બેદાર હો, મદદગાર હો.

[સનીચર, ખાલકો પકડકર આતા હય.]

સનીચર—(ખયરાતીસે) જનાબ, યહે કોઇ લડકા કુછ બગલમેં દબાયે ભાગા જાતા થા, મયેં પકડ લાયા હૂં.

સરપટખાન—(સનીચરમે) હાં, યહે મેરા બેટા હય.

સનીચર--(સરપટસે) જનાબ, આપને તો કહાથા કે મેરી શાદીહી નહીં હુઇ, ઔર યહે દો ઘંટેમેં દસ બરસકા બેટા કહાંસે આ ગયા ?

સરપટખાન—(સનીચરસે) તુઝે ઇસસે કયા ? જા, અપને કામ પર હાજિર રહે. [સનીચર મુહ ફાડકર જાતા હય.]

ખાલ--(જલેબીસે અલગ) જલેબી, યહે સખ્શ ખયરાતી નામી હય, ઇસકે મયેં એગ્રીમેન્ટ ચુરા કર લે ગયા થા. મેરા આવાજ પહચાન લેગા, તો મેરા ઔર તુમ્હારા ભાંડા ફૂટ જાયગા, ઇસ લિયે મયેં ગુંગા બન જાતા હૂં.

ખયરાતી--મુઝે શક હય ! યહે તુમ્હારે નોકરને કયા કહા થા, કે લડકા બગલમેં કુછ દબાકર ભાગા !

સરપટખાન—જી અસ્કૂલકો જાતા હોગા, બગલમેં કિતાબેં હોગી.

ખયરાતી—કિતાબેં ! દેખૂં. (ખાલકે પાસસે ઉસકી ગઠરી ખુલવાતા હય) અરે ! યેહ તો જૂતિયેં હયેં !

જલેબી—જી હાં ! યેહ ગુંગા હોનેકી વજેહસે, મોચીયોંકી અસ્કુલમેં પઢતા હય.

ખયરાતી—ખયર, મુઝે યકીન આ ગયા; કે સરપટ, તેરી બીબી ઔર બેટા દોનોં મૌજૂદ હયેં. જા, ઉસ બેન્ચપર પીપલકે દરખ્તકે નીચે મેરા બૅગ રખ્ખા હય, ઉસમેં એક હજારકા નોટ હય, લે લે, ઔર ચયન કર. [સરપટ જાતા હય, દૂસરી તરફસે સનીચર આતા હય.]

સનીચર—(ખયરાતીસે) હુઝૂર, બાહિર દો લડકીયાં ખડી હયેં

ખયરાતી—આને દો. (જલેબીસે) કયૂં સરપટકી બીબી, કુછ હર્જ તો નહીં ?

જલેબી—જી નહીં.

સનીચર—(શકઆનંસે) કૌન? સરપટકી બીબી ! યેહ તો મેરી બીબી હય. ?

ખયરાતી—તેરી ? [સરપટખાન નોટ લિયે દાખિલ હોતા હય.]

સરપટખાન—યેહી નોટ હય ?

ખયરાતી—(જલેબીસે) સચ બોલ, કિસકી ?

સરપટખાન—(નોટ બતાકે) નોટકી.

સનીચર—(જલેબીસે) યા ઇમાનકી ?

જલેબી—(સનીચરસે) યૂ હય દોલત પર ! ઇમાનકી, પ્યારે, ઇમાનકી. [જલેબી ઔર સનીચર ગલે મિલતે હયેં, સરપટ નોટ લેકર ભાગતા હય.]

ખયરાતી (ખુદસે) અરે ભાગા ! (પુકારકર) ઠયરો ઠયરો (સનીચરસે) સનીચર, જા ફાટક પર નિકલને ન દેના. [સનીચર, સરપટકે પીછે ભાગતા હય, ઉસકે પીછે ખયરાતીભી દૌડતા હય.]

જલેબી—(ઘબરાહટમેં) ખાલ ! ખાલ ! બસ, અબ તૂ પિટ જાયગા. જલ્દ ઇસ કપડેમેં લિપટ કર જમીન પર મુરદા બનકર પડા રહે. [ખાલકો ચાદરમેં લપેટકર જમીન પર બિટાકે ચલી જાતી હય, દૂસરી તરફસે ડલી; કાલી દાખિલ હોતી હયેં.]

ડાલી—(ખયરાતીકો ન દેખકર) લાવ એગ્રીમેન્ટ ! (પુકારકર) ખયરાતી ! કયા ભાગ ગયા ? (જમીંપે ગઠડી દેખ કર) મગર વ્હુ ભૂલ ગયા. ચલો, યેહી ઉઠા કર ભાગો. [ડાલી; કાલી, ખાલકો ઉઠાકર લે જાતે હયૈં, ઔર ઉસકે એવજમેં એક ચાદરમેં જૂતેં લપેટ કર ખાલકી જગહે છોડ જાતી હયૈં. દૂસરી તરફસે જલેબી ઔર સિયાહીજાન દાખિલ હોતી હયૈં.]

સિયાહીજાન—(જલેબીસે) કહાં હય બેટા ? (જવાબ ન પાકે) કયા મારા ગયા ? (દહરકર) કિસને મારા ?

જલેબી—સરપટખાનને !

સિયાહીજાન—કહાં હય લાશ ?

જલેબી—યહાં (જલેબી, ગઠડી પડી હુઇ દેખકર ઉસે ખોલતી હય, મગર ખાલકે એવજ જૂતિયાં દેખકર ચૌંકતી હય.) (ખુદસે) અરરર ! ઇસ કપડેમેં વહી જૂતે ! (જાહીર) હાય ! હાય ! લડકા કિતાબેં છોડકર ફિર અરકુસમેં ચલા ગયા.

સિયાહીજાન—(જલેબીસે) મેરા બેટા ! હાય ! હાય ! મેરા બેટા ! [રોતી ઔર પીટતી હય, દૂસરી તરફસે ખયરાતી, સરપટકો પકડ કર લાતા હય.]

ખયરાતી—(સરપટસે) હરામજાદે, મક્કાર, જાઅલસાજ, લા નોટ.

સિયાહીજાન—(ખયરાતીસે) યેહી હય ખૂની, હાં યેહી હય.

[સિયાહીજાન, ખયરાતીકો ખૂની સમઝ કર પીટતી હય.]

સરપટખાન—મારો, મારો, યેહી; યેહી કાતિલ હય. મયૈંને ખુદ ઇસકો ગલા ઘોટતે દેખા હય. [સનીચર, ડાલી; કાલીકો લાતા હય.]

સનીચર—(ખયરાતીસે) હુજૂર, વ્હે દો ઔરતેંભી કુચ્છ યહાંસે લેકર ભાગી જાતી થી.

ખયરાતી—કયા હય ? ખોલો, દેખો.

જલેબી—દેખો.

સરપટખાન—જલ્દી દેખો. [ગઠડીમેંસે ખાલ નિકલતા હય.]

સિયાહીજાન—કૌન ! મેરા બેટા ખાલ !

ખાલ—કૌન ! મેરી અમ્માજાન ?

ખયરાતી—ખાલ, વહી ખાલ ? એગ્રીમેન્ટ લેકર ભાગનેવાલા ? ઓ ઓલનાઇટી ! ઓ ગ્રેટ ગૉડ ! હી ઇઝ ધ સેમ ધૅમ ફ્રૉડ.

[સબ એક એકકે પીછે ભાગતે હુવે જાતે હયૈં.]

બાબ તીસરા—દિખાવ તીસરા.

ઇકબાલકા મહેલ.

[સુહેલા, ઇકબાલકે સાથ દાખિલ હોતી હય.]

સુહેલા—ગેતીઆરા!

ઇકબાલ— ક્યૂં બદહવસ?

સુહેલા—બસ, સુનહરી જાલ.

ઇકબાલ—સુહેલા, તશરીફ કર.

સુહેલા—મેરી સબ કાશીશોંકા અંજામ, ફકત દો લફ્જો પર સુનહસીર હય.

ઇકબાલ—કયા? ગોયા? યઅની?

સુહેલા—યા જર યા ખંજર. યા તુમ્હારે દિલકા દિયા રૌશન હોગા; યા એક કુલ્બકા ચેરાગ, યા તો એક ગુલ; તુમ્હારે જામયે તનકે કૉલર પર મુજૈયન હોગા, યા તારાજ કિયા જાયગા હુસ્નકા બાગ.

ઇકબાલ—યહે ગયર મુસલસલ તકરીર, યહે બેરબ્ત ફિક્રે, લુકનત કરતી હુઇ જબાન, મુઝે કયા પયગામ દેના ચાહતી હય!

બયત.

પૂછતા મયૈં કુછ હૂં, ઔર તૂ કહે રહી કુછ ઔર હય,
રંગ ફક આર સુર્ખ આંખેં, ગુફ્તગૂ બે તૌર હય.

સુહેલા—આલીજાહ, તેરે જખ્મે જિગરકા ફાહા, જો જાલિમ આજાદ, મક્કાર હાથસે નોંચકર લે ગયા થા, ઔર ઉસકો અપને નાસૂર પર લગાનેકી તદબીરેં સોચ રહા થા, આજ મયૈં અપની નસ્તરે હિકમતસે ફિર તેરે હુઝુર લાઇ હૂં.

કિતઅ.

શરાબે અતહરે જિન્નત ખિંચી જબ હુકમે પરવરસે,
ગિલે હિકમત કિયા ખુમ મેરી, ખાકે કાસયે સરસે.
મેરી હિકમતકા નુસ્ખા ગર કહીં લુકમાન પઢ લેતા,
તો જાયે આબે હયવાં કામ લેતા સમકે સાગરસે.

ઇકબાલ—એ સુહેલા, કયા નાઝ ફિર મેરે કિનારે આરઝૂમેં સોનેવાલી હય? કયા તૂને ક્રોધ ઔર મુલાકાતકી રાહ નિકાલી હય?

આહ ! મેરી મહબ્બત જામિતયે ઇમ્કાનસે બાહેર હો ચુકી હય. પ્યારી કનીજ, બસ સમઝ કે તૂ અપને આફાકી જિન્દગાનીસે હાથ ધો ચુકી હય.

સુહેલા—ઇસ્તિકલાલ, ઇસ્તિકલાલ, અય વાલીયે તાજ ! ઉસકે આદિમ ફકંદરકોભી મેરા ચકમા ફરેબમેં લા ચુકા હય, આપકી ખુશબખ્તીકા વક્ત કરીબ આ ચુકા હય. (સાંમને દેખકે) હાં ! દેખો, વ્હો આ રહી હય, દીવાનગીમેં બડબડા રહી હય.

[નાજ દીવાનાવાર આતી હય.]

ગાના.

રગ રગ મેં બસત યજદાંન જાન,
ખોલે તૂ અપની આંખ અગર.—રગ રગ મેં.
હરકી ઝલક જલ થલ મેં ઝલક રહી,
જાન, માન, નાદાન.—રગ રગ મેં.
[નાજ આસ્માનકે તરફ મુખાતિબ હોતી હય.]

ફિત્અ.

અય હામિલાને અર્શ, મેરા બખ્ત બદલ દો,
યા ગર્બકો જવાલકે અય અનજમો, ચલ દો.
મત ખાવ દિલકો, લાશ જો ઐયૂબકી નોચી,
લિલ્લાહ ! મછલિયો, વ્હે અમાનત તો ઉગલ દો.

[ઇકબાલ, નાજકે પાસ જાતા હય.]

ઇકબાલ—ઓ મખ્ઝનુતુલ હવાસ પ્યારી, તૂ કિન ખિયાલાતમેં મુસ્તગરક હય ?

નાજ—ગર્ક હય, બેશક ગર્ક હય, મુઝસે પૂછો. કૌન ? વહી, વહી, દેખો ! દેખો ! પાનીયોંકે નીચે ફાસફોરસકી રૌશનીમેં નંન્હી નંન્હી મછલિયેં ઔર કીડે બોટિયોંકે પીછે ભાગતે હયઁ. (ઇકબાલકો પકડકે) ઇધર દેખો ! વ્હે દેખો !

ઈકબાલ—કિધર ? કહાં ?

[નાજ, ઇધર ઉધર મુખાતિબ હોતી હય.]

નાજ—વ્હો ! વ્હો ! વ્હે લો, ખોપરીકે દહનમેં દાંતોંકી જગહે સીપકા કીડા કિસી તજવીજમેં ફિર રહા હય. પાનીકે બેદર્દ રેલો, હડિડયોંકો બેરહમીસે ન ધકેલો.

સુહેલા—(ઇકબાલસે) હુઝૂર, જુનૂં અભી, અભી ઉતર જાયગા.

ઈકબાલ—હાં. જયસે જયસે અર્સા ગુજરેગા, ગમસે દિલ ભર જાયગા. [સુહેલા જાતી હય, નાજ દીવાનાવાર ઇધર ઉધર દોડતી હય.]

નાજ—અરે પકડો, કોઇ દોડો! વ્હે ગયા, વ્હો ગયા. દિલ, મેરે પ્યારેકા દિલ! એયુબકા દિલ! ઇસીકે મુંહમેં હય. સંસારકે, જાલિમ સંસારકે. છીનતી હૂં, ઝપટતી હૂં. કૂદને દો, કૂદને દો. [બેહોશ હોકે ગિરતી હય, કલંદર દાખિલ હોતા હય]

કલંદર—સંભાલો! સંભાલો! કોઇ તો ઇસકી બેકસીપર આંસુ બહાલો. [કલંદર, નાજકો ઉઠાકર કોચપર લિટાતા હય.]

ઇકબાલ—કલંદર!

કલંદર—ફિદવિયે અનામ!

ઇકબાલ—તૂ જાનતા હય કે મયૈં બડે જાહો જલાલકા માલિક હૂં!

કલંદર—હુઝૂર, જમશેદ, સિકંદર, ફરેદૂન, બાબર ઔર જાર જયસે શાહનશાહોંકા ફિહરિસ્તમેં આપકે નીચે સબકે નામ હયૈં. અશોક ઔર કારૂન આપકેહી ખજાનોંકે મદારૂલ મહામ હયૈં.

ઇકબાલ—તો બસ કિલીદે સલ્તનત તેરે હાથમેં દી જાયગી.

કલંદર—મેરે હાથમેં? એક અદના ગુલામકે હાથમેં?

ઇકબાલ—હાં.

કલંદર—મિફતાહે ઇન્તેજામ?

ઇકબાલ—લા કલામ.

કલંદર—જહે નસીબ.

ઇકબાલ—અગર!

કલંદર—ફરમાન?

ઇકબાલ—અગર નાજકે લોહે દિમાગસે ખિયાલે આજહાની મિટાયેં, ઔર મેરી શાદીકે લિયે મુતફિકુર રાય હો જાય. સુના?

કલંદર—(ખંજર દિખાકે) દેખા?

ઇકબાલ—કયા?

કલંદર—જબ ઉંગલીયોંકી કયૈંચીયોંસે તૂ ઇસકા દામને આબરૂ ચાક કરેગા, તો વ્હે ખંજરે કાતેઉલ હયાત તેરે ઔર મેરે જામયે હસ્તીકા ચિરકા પાક કરેગા. મેરે કુલ્લા, હાયે બિહિશ્ત સીનેકે લિયે, ઇદરીસ ફલક પર અભીતક જિન્દા બરકરાર હય, ઔર તેરે લિયે ગિધ જામયે તનકા બખિયા ઉધેડનેકે લિયે તૈયાર હય.

બયત.

ખુગાઇમેં જો ગુજારી, તો કયા બહુત અચ્છી?
હયૈં અચ્છે વોહી કે જિન્કી હય આકિબત અચ્છી.

ઇકબાલ—મેરા હુકમ તુમ્હેં દો[illegible] પામાલ કરે [illegible].

કુલંદર—અપસી ગિદડ ભપકીયોંસે રાસ્તબાઝીકા શેર નહીં ડર સકતા હય.

ઇકબાલ—અફસોસ હય કે તૂ મેરા દોસ્ત ઐયૂબ ખુદ્દ મકાનીકા જર ખરીદ નફર હય.

કુલંદર—ઐયૂબ ? કયા દોસ્ત, ઔર ઉસ્સે યેહ બેઇમાની ? લઅનત હય ઉનપર; જો દોસ્તકી બહૂ બેટીયોંકો અપની માં બહન નહીં સમઝતે હયૈં, ઔર તુઝ મરદૂદકી તરહ દોસ્તકી અમાનતમેં ખિયાનત કરતે હયૈં.

ઇકબાલ—મુહફ્ટ ! પસખુર્દા ખાનેવાલે નફર !

કુલંદર—ખુસૂમત-શઆર, બેવફા અફસર !

નાજ—(હોશમેં આકર ખુદસે) આહ ! આહ ! કયસા શોરો શર ? [સુહેલા દાખિલ હોતી હય.]

સુહેલા—(ખુદસે) તૌબા ! તૌબા ! યહાં તો ઔરહી મુઆમિલા હો ગયા જેરો જબર.

ઇકબાલ—(ખંજર નિકાલકર કુલંદરસે) તેરી યેહી સજા હય કે યેહ ખંજર :—

નાજ—(હાથ પકડકે) ઠહર, ઠહર.

કુલંદર—(ખંજર નિકાલકર ઇકબાલસે) ઔર યેહ સાતુર :—

સુહેલા—(કુલંદરકા હાથ થામકર.) સંભલ બેશઊર ! [સુહેલા, કુલંદરકા હાથ પકડકે લે જાતી હય.]

ઇકબાલ—નાઝ, આજ મયૈં તુમ્હેં એક ઐયૂબકી તહરીર દિખાના ચાહતા હૂં, ઔર વ્હો યેહ હય. (ઇકબાલ નાજકો ઝુટી તહરીર દેતા હય, નાજ ઉસે ચુપચાપ પઢતી હય. ઇકબાલ; ખુદસે) અય જઅલસાજી, ફિત્ના-શઆરી, મક્કારી, ઇસ ઝુટે ઇકરાર નામેકો રાસ્તી સાબિત કર. (જાહીર) હાં ! દેખિયે, દેખિયે, આહ ! મેરે સચ્ચે વફાદાર દોસ્ત ઐયૂબકી મુઝસે ઇસ નામેમેં યેહ બાત કરારદાદ મુફસ્સિલ હય, કે અગર વ્હો છે મહકે બઅદ વાપસ ન આયે તો હર તરહે મુઝે નાજસે, શાદી કરનેકા હક હાસિલ હય.

[ઐયૂબ ખુફિયા દાખિલ હોતા હય.]

ઐયૂબ—(ખુદસે) અગર મયૈં ભૂલતા નહીં તો યેહ અયવાને આલીશાન મેરે ઉસી જાંનિસાર દોસ્ત ઇકબાલકા હય. આજ મયૈં સફરકે એક લમ્બે ખાબસે બેદાર હોકર ફિર ઉસી હમ સફીરે બાદયે દુનિયાકા મુંહ દેખનેવાલા હૂં. અય ખુદા ! ઇકબાલ અપની ઐયૂબકી ખિદ્મત [illegible] ખુશ હોગા !

નાઝ—(તહરીર પઢકર) બેશક, તહરીર કુછીબન ઉસીકી ગલ્બન્સમેં હોતી હય.

ઈકબાલ—(ખુદસે) બસ જાદૂ ચલ ગયા.

નાઝ—(મકુબાલસે) તો ક્યા યેહ ઐયૂબકી તહરીર સચ્ચી હય?

ઈકબાલ—હાં મહાલા યકીન રખ કે યેહ ઇકરાર નામા ઉસીકે હાથોંકા લિખ્ખા હુઆ હય.

ઐયૂબ—(ખુદસે) મેરે હાથોંકાં ઇકરાર નામા? કૌનસા? ઔર કબ? (ઈકબાલ ઔર નાઝકો દેખકર) હાં યેહી મકબાલ હય ઔર યેહ ઔરતભી નાઝ હય. ઓ નયરંગે આલમકે બહનુમા પહલૂ, યેહ ક્યા ઇન્કેલાબ હય!

ઈકબાલ—તો ફિર અય મેરી જિન્દગાનીકી ઉમ્મીદ, ક્યા જવાબ હય? ક્યા શાદી?

ઐયૂબ—(ખુદસે) ઓ! નાશાદી.

નાઝ—આઝાદી.

ઈકબાલ—નહીં, આબાદી. [બાતેં સુનતે કલંદર દાખિલ હોતા હય.]

કલંદર—ગલત હય! જુલ્મ! કજા, બરબાદી!

ઐયૂબ—(ખુદસે) ઓ રાજદારે હકીકી, ક્યા યેહ વહી મેરા ખાદિમ કલંદર? શાબાશ! શાબાશ ઓ મેરે નમકકે સચ્ચે જૌહર!

ઈકબાલ—ઓ શોર બખ્ત કલંદર, દેખ યેહ તેરે આકાકા ઈકરાર નામા; મેરી શાદીકે લિયે તુમ દોનોંકા સરે તસ્લીમ ખમ કર રહા હય.

કલંદર—(ઇકબાલસે) દમ કર રહા હય. (નાઝસે) મખદુમા, યેહ નામા જઅલી, ઝૂટા ઔર બેકાર હય! હોશિયાર રહ, હોશિયાર રહ. મસાયબે દુનિયાકા ઇમ્તેહાન તુઝ પર ખત્મ હોનેવાલા હય, ઇસ આખિરી સવાલમેં જિન્દગી ભરકી જાંફિશાનિયાં નાકામીસે બદલ રહી હયેં.

ઈકબાલ—(પુકારતા હય) સિપાહિયોં, મહમૂદ, નસીર!

[મહમૂદ, નસીર દાખિલ હોતે હયેં.]

સબ—હુજૂરે અનવર.

ઈકબાલ—(કલંદરકો દિખાકર) ઇસ દીવાને ગુલામકો ઉસ કમરેમેં બંદ કરદો. [સબ સિપાહી કલંદરકો પકડ લે જાતે હયેં.]

ઐયૂબ—(ખુદસે) અય દોરંગીએ જહાંને ફાની, તુઝ પર લઅનતે જાવેદાની! હકીકી દોસ્ત, મેરા જઅલી દસ્તાવેજ લિખકર નીયત બદલ રહા હય, મગર એક કમીને ખૂનમેં હકશનાસી ઔર વફાકા જોશ; દૌડા કર રહા હય.

ઈકબાલ—(પુકારતા હય) સુહેલા! [સુહેલા દાખિલ હોતી ...]

સુહેલા—જી એહતેશામ.

ઇકબાલ—કાજી સાહેબકો બુલાનેકા જલ્દ કર ઇન્તેજામ.

સુહેલા—બહુત મુનાસિબ જીશાન. [સુહેલા જાતી હય.]

ઐયૂબ—(ખુદસે) અય આસમાન, અબ દેખના અસર ઔર બદ અસરકો નીયનાંકા ઇમ્તેહાન. [ઐયૂબ જાતા હય]

ઇકબાલ—(નાજસે) અબ તો અય દિલરુબા કુછ ઇન્કાર નહી?

નાજ—નહીં, નહીં, અય સરદાર, નહીં.

ઇકબાલ—તો અબ ઇકબાલ એક બરસકા તલબગાર હય.

નાજ—બેશક તૂ હકદાર હય. [ઇકબાલ બોસા લેને ચાહતા હય, કુલંદર ખિડકી તોડકર જાહિર હોતા હય]

કુલંદર—હોશિયાર! હોશિયાર! ઓ જઇફ હેસિના ઔરત, હોશિયાર! જો દેખ, બકાયે હસતીકે પરદેકે પીછે દાદારે કિયામતકા દરબારે આજમ હય.

નાજ—બેશક, બેશક મયેં ભૂલી, અય વફાદાર નોકર.

ઇકબાલ—રોકો, રોકો, ખુદ દામ, રોકો, પકડો.

[નોકરોં, આકર કુલંદરકો પકડકર લે જાતે હયેં, નાજ; કુલંદરકે લિયે રહમ ચાહતી હય.]

નાજ—(ઇકબાલસે) રહમ! રહમ! ઇકબાલ, ઇસ ગરીબ પર રહમ કરમા. [ઐયૂબ, કાજીકે લિબાસમેં સુહેલાકે સાથ આતા હય]

સુહેલા—લીજિયે ખુદાવદે નેઅમત, હાજિર હય ઇમાનકા કિબ્લા નુમા. [સુહેલા રવાના હોતી હય.]

ઐયૂબ—(ખુદસે) અય ખુદ ગરજ દુનિયા, મુબારિક હયેં વહ સચ્ચે દોસ્ત, જો બેવફા આશનાકે હાથસે, ખુદ અપની દિલરુબા કરકે; દોસ્તદારીકા આખરી ફર્જ અદા કરતે હયેં. (ઇકબાલ ઔર નાજસે) હાથ બઢાવો. [ઇકબાલ ઔર નાજ હાથ બઢાતે હયેં, ઐયૂબ દોનોંકા હાથ મિલાકર દુઆ દેતા હય.]

કિત્આ.

(ઇકબાલસે) તુઝે બફરાતા હૂં અમાનત કિસીકી,
ખિયાનત હય અપની, ખિયાનત કિસીકી.
જો બદલા મુકદ્દર, તો બદલે યગાને,
ન બાકી ગિલા, ન શિકાયત કિસીકી.

આમીન! સુમ્મા આમીન!

ઇકબાલ—મુબારક, મુબારક, મુબારક.

[ઐયૂબ, નાજકો મહરનામા દેતા હય.]

ઐયૂબ—(નાજસે) યહ લીજિયે મહરનામા. બેગમ સાહેબા, આપકો મહરમેં એક અજીબ ચીજ દિખાઇ ગઇ હય.

ઇકબાલ-(ઐયૂબસે) ચલિયે કિબ્લા.

નાજ—તસ્લીમ. (ઇકબાલ ઔર ઐયૂબ જાતે હયેં) મેરે મહેરમેં કાજી સાહેબને કૌનસી અજીબ ચીજ ઇરકામ ફરમાઇ હય! દેખૂં તો ઉસમેં કયા ઇસરારે ગાઇ હય! (નાજ પઢતી હય) "ભોલી નાજ, તુઝે ઇકરારનામેકા ધોકા દિયા ગયા. મયેંને કોઇ ઇકરાર નહીં કિયાથા, મગર દુનિયાકો અપની દોસ્તીકી સચ્ચાઇ દિખાનેકે લિયે મયેં તુઝે અપને હાથસે ઇકબાલકો હવાલે કરતા હૂં. જયલમેં મેરે હાલાતકી કયફિયત મરકૂમ હય.

તેરા જિન્દા આશિકે સાદિક,
કાજીકે લિબાસમેં ઐયૂબ."

(અજબ હોકર) ઐયૂબ! ઐયૂબ! કયા તૂ જિન્દા હય? ઔર તેરે બેરહમ હાથસે મયેં ઇકબાલકે હવાલે કી ગઇ હૂં? (મહરનામા દેખકર) ઉફ! યહ હર્ફોંકી જંજીર લહરાતા હુઆ સાંપ હય. ઇસીકા, ઇસીકા જહર! જહર! જહર!

[નાજ બેહોશ હોકર ગિરતી હય, ઇકબાલ આતા હય]

ઇકબાલ—જહર! જહર! કયસા જહર? (ખતકો દેખકે) ઓ સિયાહીમેં મિલે હુવે જહર! ખૂને બેગુનાહકો રૌશન કર. દગાબાજ, મક્કાર, કાજીકે ભેસમેં લઇન, એક દફે મેરે સામને આ. આહ! ઉફ! દગા! ખૂન! ખૂન! [ઇકબાલ બેહોશ હોકે ગિરતા હય, કલંદર ખિડકીસે કૂદકર આતા હય.]

કલંદર—કયસા ખૂન? કિસકા ખૂન? (ઇકબાલસે) ઓ પાજી શેર, આખિર તૂ ઉસી પર ઝપટા, ઉસીકો ફાડ ડાલા, જિસકી મહબ્બતને તુઝે મુદ્દતો પાલા!

બયત.

સુખ ઇસ મજલૂમકે ગો ખૂનમેં નાખૂન હય,
પર સિફત ઉસ દસ્તે આદિલમેં ગૂનાગૂન હય.

બસ, અબ અદમમેંભી મયેં તેરે પીછે આઉંગા, જયસે જિન્દગીમેં અપની વફાકો સરંજામ દિયા, વહાંભી ખયરખ્વાહીકા હૌસિલા દિખાઉંગા.

[કલંદર, ઇકબાલકી કમરસે ખંજર ખીંચ કર ઉસે મારને ચાહતા હય, સુહેલા દાખિલ હોતી હય.]

સુહેલા—(કુલંદરસે) ક્યા હૈ સિલા દિખાયગા? (લાશોંકો) ઓ દગા-બાજ, અહલે ફાના, ઇફુદામે! કુત્લ! કુત્લ ઓ! લો ગો, દૌડો, મેરે આકાકા કુત્લ!

અખયાત.

કુલંદર—કુત્લ મેરે હાથસે મર નાસજા હો જાયગા,
બખ્તે બરગશ્તા મેરા બખ્તે રસા હો જાયગા.
સુહેલા—કામ અભી તેરાભી ઇસએ મુર્દઆ હો જાયગા,
દેખના ચશ્મે જહાંમેં ક્યાસે ક્યા હો જાયગા!
[વઝીર ફરેદૂં અહલેકારોંકે સાથ દાખિલ હોતા હય.]

ફરેદૂં— ક્યા હય? ક્યા હય? કયસા શોરો શગબ? ફરિયાદ? પુકાર?

સુહેલા—ઓ વઝીરે મયમુંખિસાલ, (લાશેં બતાકર) યેહુ દેખ કાતિલે બદ સિગાલ. ઓ તૂફાન! અંધેર! જફા! [સુહેલા જાતી હય]
[ફરેદૂં કુલંદરકો ખતાકે પકડનેકા હુકમ અહલેકારોંકો કરતા હય]

ફરેદૂં—પકડો, પકડો ઇસ આવારા કુત્તેકો ઔર ઇન લાશોંકી તજહિજો તકફીનસે પહલે ઇસકો ફાંસી પર લટકાવ, સલ્તનતકા ચિરાગ ગુલ કરનેવાલેકા ચિરાગે હસ્તી બુઝાવ.
[સબ અહલેકાર કુલંદરકો લે જાતે હયેં, ફરેદૂં ઉસકે પીછે રવાના હોતા હય, બઅદ ઇકબાલ હોશમેં આતા હય.]

ઇકબાલ—સુફેદ સરોંવાલે નૂરાની ફરિશ્તો! મઅસૂમિયત, મહુબ્બત ઔર હુસ્નકી લાશ પર માતમ કરને આવ. (ખત દેખકર) અય ખતકે જહર, મુઝેભી ઉસી નીંદમેં સુલા. આ, મશામકે કરીબ આ. ગોરીસ્તાનમેં જહાં હસ્તી ઔર આદમકી સરહદેં મુતજાવિજ હોતી હયેં, જહાંતક ઇન્સાની ગર્મ જોશિયાં ઠંડી હો જાતી હયેં, વહાં, વહાં એક બોસીદા કબ્ર પર સુર્ખ ચિરાગ, તુમ્હેં કાઝીકે લિબાસમેં આનેવાલે, અયૂબકે આદમી મકાનકા પતા બતાયગા. (ખત પઢકર ગૌરસે) અયૂબ, ક્યા તૂ જિન્દા થા? ઔર કાઝીકે લિબાસમેં તૂહી થા? ઓ દોસ્તી ઔર વફાકી જબરદસ્ત મિસાલ, ક્યા તૂ મેરે લિયે મરા હય? ઓ નહીં, નહીં, યેહુ તેરી અમાનત તેરેહી હવાલે કરને આતા હૂં. [ઇકબાલ નાજકી લાશ ઉઠા કર જાને ચાહતા હય, આજાદ દાખિલ હોતા હય.]

આઝાદ—(નાજ ઓર ઇકબાલકો જાને હુએ દેખકર) મયઁ તો અફવાહે ગર્મ સુનકર આયા થા, કે ઇકબાલ ઔર નાજ; દોનોંકો કુદરતને મારા. વહાં તો કુછ ઔરહી હય આશકારા ! ઓ મેરે જાલિમ રકીબ, જો ફક્ત તૂ ઇસકે લિયે ખોદનેવાલા હય, ઉસમેં મ્હે આતશી નાગ તુઝે લેટાનેવાલા હય.

[સુહેલા તપંચા ખીંચે પીછેસે દાખિલ હોતી હય].

સુહેલા—(આજાદસે અલગ) અય બશર, મગરૂર બશર, જહાં જિસકા કોઇ નહીં હોતા, વહાં ખુદા બચાનેવાલા હય.

[ઇકબાલ લાશકો ઉઠાયે કદમ કદમ જાતા હય, ઉસકે પીછે આજાદ તપંચા તાને હુએ બઢતા હય, ઉસકી ઘાતમેં સુહેલા તપંચા તાનતી હુઇ જાતી હય.]

બાબ તીસરા—દિખાવ ચોથા.

કબ્રસ્તાનમેં ફાંસીકા તખ્તા.

[અયૂબ અપને હાથમેં લાલટેન લિય હુવે દાખિલ હોતા હય, ઔર ખુદાસે દુઆ ચાહતા હય.]

ગાના.

ઐયૂબ—દાતા તૂ જગજીવન, તેરી અજબ શાન,
આસાન હુયે રબ, મેરે મતલબ સબ.—દાતા.
દાયમ દુખ દર્દ હર, પાક પરવર પ્યારા,
સદા કર નજર, કષ્ટ હર આન, હરો આપ.—દાતા.

કહાં હય તુ, કહાં હય, ઓ સરાયે અદમ ! ઓ દો ગજ ગેહરી ગેહરી જમીનકે પરદે ? જિસકે દામનકે નીચેસે આસમાની બાદશાહતકે જીને દોજખ ઔર બિહિસ્તકી મંજિલોં તક પહુંચતે હયઁ.

કિત્અ.

ઇશ્કકા બંદા થા મયઁ, થી ઇશ્ક મેરી જિન્દગી,
સચ મેરા ઇમાં થાં, નેકી શેવયે દિલ્લી મેરી.

દામને શફકત રહા હસ્તીસે સાથી તા અદમ,
અય કિનારે ગોર, યા પહલે કિનારે માદરી.

[એક કુવા પર બની રખ કર, ખુદ કુવાકે અંદર સોતા હય, સિપાહી: કલંદરકો લે જાકે ફાંસીકે તખ્તે પર ખડા રખતે હયૈં, ઇકબાલ; નાજકી લાશકો હાથોં પર લેકર આતા હય.]

ઇકબાલ—(અયૂબકી નિશાની દી હુઈ કુવાકો દેખકે) આ ગઈ, અહો આબાદી આ ગઈ. જહાંકે કિસી સૂને મકાનમેં તેરા આશિક કિયામત તક આંખે ખોલે મુન્તઝિર રહેગા. આહ! વહી નિશાનીકે લિયે ફાનૂસ બુઝ રહા હય, ઇસ લિયે કે ઇસકે માલિકકા ચિરાગે હસ્રત; ગુલ હો ચુકા હય. (કુવાકે કિનારે ખડા હોકર) લે, અય જાની દોસ્ત, અપની અમાનત, ચુંકે મેરી બદલ ગઇ થી નીયત, તૂ સચ્ચા થા ઔર સચ્ચેકી હામી હય કુદરત. ઇસ લિયે તેરે પાસ ખુદ આ પહુંચી. લે, લે! (અયૂબસે) જયસે જિન્દગીમેં તૂ ઇસકા મુઝસે હાથ મિલા ગયા થા, પસે મર્ગ ઇસે મયૈં તેરે ગલેસે લગાતા હૂં.

મુસદ્દસ.

અય મકીનાને લા મકાં, બોલો ?
ખાક દર ખાક બે નિશાં, બોલો ?
જેરે દામે લહદ નિહાં, બોલો ?
રહતે હો તુમ કહાં, કહાં, બોલો ?
"ગશ્ત પામાલ ચૂં ગુબારે કસે,
હયફ ઉમ્બર શુદ બજારે કસે,"

[આઝાદ પહાડ પર જાહિર હોકર ઇકબાલકે તરફ ઇશારા કરકે.]

આઝાદ—(ખુદસે) જાલિમ ઇસ બાતસે બેખબર હયૈં, કે મજલૂમોંકી ગોરમેં એક દિન ઉન્હે ખુદ સોના પડેગા. [દુસરી તરફસે સુહેલા દાખિલ હોતી હય.]

સુહેલા—ઔર અહલે કીના, ઇસ્સે બેઇલ્મ હયૈં, કે કભી ઔરોંકી ખૂરેજીકે એવજ ઉન્હેં અપની જાનસેભી હાથ ધોના પડેગા.

ઇકબાલ—(અયૂબસે) અય દોસ્ત, અગર તૂ સચ્ચા હય, ઔર તેરી મુર્દ મિટ્ટીમેં ભી મુઆજિજાનુમા મહબ્બતકી જિંદગી બાકી હય, તો લે, અપની આરમાની અમાનતકો, લે. (ઠહરકે) ન લી? ન લી?

[અયૂબ કુવસે ઉઠ બયઠતા હય.]

અયૂબ—લા, લી. આંખોંપે લી. [આઝાદ, ઇકબાલકો ગોલી મારતા હય.]